תלמוד בבלי · ראשונים · ראש · סדר קדשים

פסקי הראש על מנחות

רבנו אשר ב"ר יחיאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פסקי הראש על מנחות

רבנו אשר ב"ר יחיאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פסקי-הראש-על-מנחות/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

הלכות ספר תורה 6
הלכה א 6
הלכה ב 6
הלכה ג 7
הלכה ד 8
הלכה ה 9
הלכה ו 9
הלכה ז 9
הלכה ח 10
הלכה ט 10
הלכה י 11
הלכה יא 13
הלכה יב 13
הלכה יג 14
הלכה יד 15
הלכה טו 16
הלכה טז 16
הלכה יז 16
הלכה יח 17
הלכה יט 17
הלכה כ 17
ספר העתים 18
הלכות מזוזה 19
סעיף א 19
סעיף ב 19
סעיף ג 19
סעיף ד 19
סעיף ה 20
סעיף ו 20
סעיף ז 21
סעיף ח 21
סעיף ט 22
סעיף י 23
סעיף יא 24
סעיף יב 24
סעיף יג 25
סעיף יד 25
סעיף טו 26
סעיף טז 27
סעיף יז 27
סעיף יח 27
הלכות תפילין 28
הלכה א 28
הלכה ב 28
הלכה ג 29
הלכה ד 29
הלכה ה 30
הלכה ו 31
הלכה ז 31
הלכה ח 32
הלכה ט 32
הלכה י 33
הלכה יא 33
הלכה יב 35
הלכה יג 36
הלכה יד 37
הלכה טו 38
הלכה טז 39
הלכה יז 41
הלכה יח 42
הלכה יט 43
הלכה כ 44

הלכה כא 44
הלכה כב 45
הלכה כג 45
הלכה כד 45
הלכה כה 45
הלכה כו 46
הלכה כז 46
הלכה כח 46
הלכה כט 47
הלכה ל 48
הלכה לא 48
שימושא רבא 49
קיצור תיקון תפילין 52
הלכות ציצית 57
הלכה א 57
הלכה ב 59
הלכה ג 60
הלכה ד 60
הלכה ה 61
הלכה ו 61
הלכה ז 62
הלכה ח 64
הלכה ט 64
הלכה י 65
הלכה יא 66
הלכה יב 66
הלכה יג 67
הלכה יד 68
הלכה טו 68
הלכה טז 69
הלכה יז 70
הלכה יח 73
הלכה יט 74
הלכה כ 74
עשיית ציצית 76
הלכות טומאה 77
סעיף א 77
סעיף ב 77
סעיף ג 79
סעיף ד 80
סעיף ה 80
סעיף ו 81
סעיף ז 82
סעיף ח 84
סעיף ט 84
הלכות חלה 88
סעיף א 88
סעיף ב 89
סעיף ג 93
סעיף ד 95
סעיף ה 96
סעיף ו 97
סעיף ז 97
סעיף ח 98
סעיף ט 98
סעיף י 98
סעיף יא 99
סעיף יב 99
סעיף יג 99
סעיף יד 100
סעיף טו 102
הלכות כלאים 104
סעיף א 104
סעיף ב 105

סעיף ג 106
סעיף ד 106
סעיף ה 109
סעיף ו 112
סעיף ז 113
הלכות ערלה 114
סעיף א 114
סעיף ב 115
סעיף ג 115
סעיף ד 116
סעיף ה 116
סעיף ו 118
סעיף ז 118
סעיף ח 119
סעיף ט 119

הלכות ספר תורה

הלכה א

(דף ל.) אמר רבי יהושע בן יוסי אמר רב גידל אמר רב הלוקח ס"ת מן השוק כחוטף מצוה מן השוק כתבו מעלה עליו הכתוב כאילו קבלו מהר סיני. ואמר רב יהודה אמר רב אם הגיה בו אות אחת מעלה עליו הכתוב כאילו כתבו. לפי שהיה אצל הראשון באיסור ששהה בביתו ספר שאינו מוגה (ומה) [וזה] שהגיה והכשירו לקרות בו כאילו כתבו. גרסינן בפרק האשה שנתארמלה (דף יט:) איתמר ס"ת שאינו מוגה א"ר אמי עד ל' יום מותר לשהותו. מכאן ואילך אסור לשהותו משום שנאמר אל תשכן באהליך עולה. ואומר אני דודאי מצוה גדולה היא לכתוב ס"ת וגם אין למוכרו אלא ללמוד תורה ולישא אשה. וכ"כ הרמב"ם ז"ל (פ"ז מהלכות ס"ת) דמצות עשה היא לכל איש ישראל לכתוב ס"ת לעצמו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. כלומר כתבו לכם ס"ת שיש בה שירה. לפי שאין כותבין התורה פרשיות פרשיות וזהו בדורות הראשונים שהיו כותבים ס"ת ולומדים בו. אבל האידנא שכותבין ס"ת ומניחין אותו בבתי כנסיות לקרות בו ברבים מצות עשה היא על כל איש מישראל אשר ידו משגת לכתוב חומשי התורה ומשנה וגמרא ופירושי' להגות בהן הוא ובניו. כי מצות כתיבת התורה היא ללמוד בה כדכתיב ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. וע"י הגמרא והפי' ידע פי' המצות והדינים על בוריים לכן הם הם הספרים שאדם מצווה לכתבם וגם לא למכרם אם לא ללמוד תורה ולישא אשה:

הלכה ב

שנינו במסכת סופרים (רפ"ק) אין כותבים ספרים לא על עורות בהמה טמאה ולא על עורות חיה טמאה ולא תופרים בגידן ולא כורכין בשערן. הלמ"מ שכותבין על עור בהמה טהורה ועל עור חיה טהורה ותופרין וכורכין בשערן והלמ"מ שמסרגלין בקנה וכותבין בדיו על העור. וסמך לו מן המקרא ואני כותב על הספר ובדיו. וכיוצא בזה מביא ברייתא בפרק שמנה שרצים (דף קח.) אלא שלא הוזכר בברייתא אלא תפילין ומפרש טעמא התם משום דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך [מן המותר בפיך] והאי טעמא נמי שייך בס"ת דאין לכתוב תורת ה' אלא על דבר המותר בפיך אבל על עור נבילות וטריפות כותבין שהוא מן המותר בפיך וכותבין ספר תורה ותפילין ומזוזות על עור של עוף טהור. כדאיתא בפרק שמנה שרצים (שם) אמר רב הונא כותבין תפילין על עור של עוף טהור.

ועל עור של דג טהור מיבעיא התם ולא איפשטא. משום דלא ידעינן אי פסק זוהמא מיניה או לא:

הלכה ג

וצריך שיעבד את העורות לשום ספר תורה כדאמרי' בפרק הניזקין (דף נד:) ההוא דאתא לקמיה דר' אבהו אמר לו ספר תורה שכתבתי לפלוני גוילים שלו לא עיבדתים לשמן. אמר לו מתוך שאתה נאמן להפסיד שכרך נאמן אתה להפסיד ספר תורה. והא דאמר בפרק נגמר הדין (דף מז.) גבי פלוגתא דאביי ורבא באורג בגד למת דאביי סבר הזמנה מילתא היא ורבא סבר הזמנה לאו מילתא היא ומוקי פלוגתייהו (דף מח.) כתנאי דתניא גבי תפילין ציפן זהב או שטלה עליהן עור [של] בהמה טמאה פסולות. עור בהמה טהורה כשרות אף ע"פ שלא עבדן לשמן. ר' שמעון בן גמליאל אומר אף עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדן לשמן ופרש"י דרבא דאמר הזמנה לאו מילתא היא כרבנן דאמרי עיבוד אינו כלום ואביי כרשב"ג ולפיכך הוי הלכה כרבנן דלא בעי עיבוד לשמן. דקי"ל הלכה כרבא בר מיע"ל קג"ם. וקשה מההוא עובדא דפ' הניזקין דפסליה רבי אבהו להההוא ס"ת ומשמע דהכי הילכתא. ונראה לר"ת כפר"ח שפי' דאביי דאמר הזמנה מילתא היא כת"ק דלא בעי עיבוד לשמה. דהזמנה שעושין אח"כ לחתוך הקלף ולתקן שיהא ראוי לכתיבה מילתא היא. ורבא כרשב"ג דהזמנת הקלף לא הוי דבר חשוב הלכך בעי עיבוד לשמה וכתב הר"ר ברוך ז"ל דאם העובד כוכבים מעבדו וישראל עומד על גביו ומסייעו יש בו ממש דעובד כוכבים עביד אדעתא דישראל טפי מכותי. דכותי אמר אנא גמירנא טפי מינך כדאיתא בספ"ק דמסכת ע"ז (דף כב.) ובענין זה התירו הגאונים עיבוד עובד כוכבים. ואע"ג דבכתיבת גט אמרינן עובד כוכבים אדעתיה דנפשיה קעביד בפ"ב דגיטין (דף כג.) והרמב"ם ז"ל [פ"א מהל' תפילין] פסק אם עיבדן עובד כוכבים פסולין אע"פ שאמר לו לעבד עור זה לשם ס"ת או לשם תפילין שהעובד כוכבים על דעת עצמו הוא עושה ולא על דעת השוכר אותו. לפיכך כל דבר הצריך מעשה לשמו אם עשהו עובד כוכבים פסול ונהגו העם כמ"ש הר"ר ברוך כי אין עבדנים ישראל מצויין בכל המקומות. וכן הדעת מכרעת דבגט דבעינן שיכתוב כל תורף הגט לשמה וזה לא יעשה העובד כוכבים. אבל בעיבוד לא בעינן אלא תחלת העיבוד כשישים העור בתוך הסיד שיאמר אז אני עושה לשם ס"ת ואז יעשה העובד כוכבים לדעת ישראל כשאמר לו עשה כך. וכיוצא בזה מצינו בפ' אין מעמידין (דף כו:) דרבי יהודה בעי מילה לשמה ואפילו הכי ימול עובד כוכבים ואל ימול כותי ולא אמרי' עובד כוכבים אדעתא דנפשיה קא עביד כיון דברגע נעשית ודאי הוא עושה על דעת מה שישראל אומר לו וכן כ'

בעל העיטור ז"ל דסגי בעובד כוכבים שיעבדנו לשמן. והר"ר ברוך ז"ל נסתפק אם צריך להוציא בשפתיו שהוא מעבדו לשם ס"ת או לשם תפילין או סגי במחשבה. וכן גבי כתיבת ס"ת תפילין ומזוזות. וכן כתיבת הגט דבעינן כתיבה לשמה אי סגי במחשבה. לפי שמצינו פיגול דכתיב ביה לא ירצה ובעיא דיבור (זבחים דף כז.) ותרומה ניטלת בלא דיבור רק במחשבה (תרומות פ"א) ובשליחות יד כתיב על כל דבר פשע והחושב לשלוח יד בפקדון חייב. הילכך טוב הוא להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד ותו לא צריך:

הלכה ד

וכן כשמתחיל לכתוב ס"ת יאמר ס"ת זה אני כותב לשם קדושת תורת משה ותו לא צריך. אמנם בשעת כתיבת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם. כדאמרינן בפרק הניזקין (דף נד:) כל ס"ת שאין אזכרות שלה כתובין לשמן אינו שוה כלום. אע"פ שכל כתיבת התורה בעינן לשמה יש מעלה אחרת בכתיבת השם. וענין עיבוד העורות משמע בכוליה תלמודא שהוא ע"י עפצים ועור מעובד בלא עפצים הוא הנקרא דפתרא. כדאמרינן בפרק המוציא יין (דף עט.) ובפ"ב דגיטין (דף כב.) דפתרא דמליח וקמיח ולא עפיץ ופסול לכתוב עליו ס"ת ומגילה דתנן בפ"ב דמגילה (דף יז.) כתב על הדפתרא פסולה והיינו טעמא משום דנקראת ספר. ובפ"ב דסוטה (דף יז.) אמרינן אין כותבין פרשת סוטה לא על הלוח ולא על הנייר ולא על הדפתרא אלא על המגילה שנאמר בספר. וכ"ש ס"ת שנקראת ספר בכמה מקומות. ואמרינן נמי בפ' המוציא יין (שבת דף עט:) כתבה על הנייר ועל המטלית פסולה וה"ה נמי לדפתרא. דחד טעמא נינהו משום דבעיא ספר. ואמרי' נמי התם על הקלף ועל הגויל ועל הדוכסוסטוס משמע אבל אדפתרא לא. ואמרי' נמי במסכת סופרים (פ"א) אין כותבין לא על הנייר ולא על הדפתרא וא"ת קלפים שלנו שאין אנו עושין אותן בעפצים היאך כותבין עליהן ס"ת וגיטין ובפ"ב דגיטין (דף יט:) משמע דהאי דלא עפיץ פסול בגיטין משום דיכול להזדייף אומר ר"ת דתיקון סיד שלנו שמעבדין בו העורות הוא טוב כמו תיקון עפצים שלהן. דהא קמן שאין יכול להזדייף וגם בימי חכמי התלמוד היה להם תיקון אחר שאין יכול להזדייף חוץ מתיקון עפצים כדמוכח בפרק הקומץ רבה (דף לא:) גבי קרע הבא בשני שיטין יתפור וכו' ומסיק התם הא דאפיצן והא דלא אפיצן אלמא שהיו כותבים ס"ת על קלף שאינו מעובד בעפצים וגם גיטין היו כותבין על קלף שאינו מעופץ מדאמר בפ"ב דגיטין (דף יט.) כתבו במי טריא ועפצא כשר. וע"כ מדכתבו בעפצים לא היה הקלף מעופץ דאין מי מילין ע"ג מי מילין:

הלכה ה

גרסינן בפ' המוציא יין (דף עט.) תנא דבי מנשה כתבו על הגויל ועל הקלף ועל הדוכסוסטוס כשירה וגויל הוא עור שנגרד ונתקן במקום השער ובמקום הבשר לא נתקן כדאמרינן בריש פרק קמא דב"ב דף ד. גויל אבנים דלא משפיין. וקלף ודוכסוסטוס היינו עור שנחלק לב' ונקרא הצד שכלפי העור קלף והצד שכלפי בשר נקרא דוכסוסטוס. דוך הוא מקום כמו [ברכות מב:] דוך פלן. סוסטוס הוא בשר בלשון יון. ואמרינן בפרק הקומץ רבה (דף לב.) קלף במקום בשר ודוכסוסטוס במקום שער דהיינו מקום דיבוקן יחד שם נכתבין שניהם והוא המקום הטוב לכתיבה. ור"ת ז"ל היה אומר דקלפים שלנו יש להם דין קלף ונכתבין במקום בשר והוא הטוב והנאה יותר. וגם אינו יכול להזדייף כמו צד השער ויש שרוצים לומר שיש להן דין דוכסוסטוס לפי שמגרדין אותן הרבה במקום שער ומסירים הרבה קליפות בתער הגלבים ונשאר הצד שכלפי הבשר ולדבריהם קשה דא"כ תפילין היאך נכתבין הלא תפילין פסולין על הדוכסוסטוס כדאיתא בפרק המוציא יין (דף עט.) ובפרק הקומץ רבה (דף לב.) אלא ודאי קולפין אותן הרבה גם במקום הבשר ודין קלף יש להן ונכתבים במקום בשר:

הלכה ו

בפרק הבונה (דף קג.) תניא כתבה כשירה או שכתב השירה כיוצא בה או שכתבה שלא בדיו או שכתב את האזכרות בזהב הרי אלו יגנוזו. ומוקי בפרק הקומץ רבה (דף לא.) בספר תורה. והיה אומר ר"ת דדיו שמתקנין בעפצים אין קרוי דיו. דתנן בפ"ב דגיטין (דף יט.) בכל כותבין בדיו ואמרינן בגמרא תני רבי חייא כתבו במי טריא ועפצא כשר משמע שבא רבי חייא להוסיף על משנתנו מכלל דעפצא לאו היינו דיו דמתני'. ואינה ראיה דמי עפצא לחודיה אין נקרא דיו אלא כשמערבין בו קומס שקורין גומ"א נקרא דיו וראוי לכתוב בו אפילו על קלף מעופץ :

הלכה ז

גרסי' בפרק הקומץ רבה (דף לב.) ס"ת שבלה ותפילין שבלו אין עושין מהן מזוזה לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה ופריך הא מורידין עושין אמאי הכא סתומות והכא פתוחות. ומשני. הדר תו פריך הא מורידין עושין והא תניא הל"מ תפילין על הקלף ומזוזה על הדוכסוסטוס. ומשני. והדר תו פריך הא מורידין עושין והא מזוזה בעי שרטוט. ומשני תנאי היא. משם דקדק ר"ת ז"ל דס"ת ותפילין לא בעי שרטוט. והא דלא משני במשורטטין. משום דכיון דאין צריכין שרטוט אין דרך לשרטטן. משום דאמר בירושלמי בפ"ק דשבת הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. והא דאמר בספ"ק

דמגילה (דף טז:) דברי שלום ואמת מלמד שצריכין שרטוט כאמיתה של תורה. לא כמו שפירש רש"י דהיינו תורה. אלא אמיתה של תורה היינו מזוזה שיש בה קבלת מלכות שמים. תדע דאי מס"ת יליף הוה ליה למימר שצריכה שרטוט מדנקראת ספר כדמפורש התם (דף יט.) לענין תפירה בגידין. ומיהו י"ל דאי הוה יליף מדנקראת ספר הוה צריך לאשכוחי חד עניינא דלא בעי' שרטוט מדנקראת נמי איגרת. כדקאמר התם לענין תפירה דאין צריך לתופרה כולה בגידין. והא דאמר במסכת סופרים כל יריעה שאינה מסורגלת פסולה ועוד אמרו התם (פ"ק) מסרגלין בקנה. היינו שרטוט עליון דאסור לכתוב ג' או ד' תיבות בלא שרטוט. כדאיתא בפ"ק דגיטין (דף ו:) . אבל בין שיטה לשיטה אין צריך לשרטט. והיה אור"ת דס"ת טוב לשרטט כדי ליישר הכתיבה משום זה אלי ואנוהו אבל תפילין דמכוסין בבתים לא בעינן. ומיהו בירושלמי משמע כפי' רש"י דמס"ת יליף כדגרסינן התם נאמר כאן דברי שלום ואמת ונאמר להלן אמת קנה ואל תמכור מה להלן צריך שרטוט אף כאן צריך שרטוט. והאי קרא אכל התורה נאמר. ונ"ל דס"ת בעיא שרטוט דילפינן כתיבה כתיבה ממזוזה. וכי הא דקאמר בהקומץ רבה גבי מזוזה כתבה איגרת פסולה פי' שלא דקדק בה בחסירות ויתרות. מאי טעמא. אתיא כתיבה כתיבה מס"ת. והא דפריך הא מורידין עושין והא מזוזה בעי שרטוט. הך פירכא אתפילין קיימא כמו פירכא מציעתא דקיימא דוקא אתפילין. אבל פירכא קמייתא קיימא אס"ת דפריך מפתוחות וסתומות. וגם תפילין מי שאינו בקי לכוין השיטות לכותבן (.) ביושר טוב לשרטט ואין בזה משום הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. וכ"כ הרמב"ם ז"ל דס"ת בעיא שרטוט:

הלכה ח

(ב"ב דף יד.) ת"ר אין עושין ס"ת לא ארכו יותר על הקיפו ולא הקיפו יותר על ארכו. שאלו את רבי (אליעזר) שיעור ס"ת בכמה. בגויל ששה טפחים בקלף איני יודע. ויראה דהנך ששה טפחים בהדי העמוד קאמר. דאמר בפ"ק דבבא בתרא (שם) דס"ת המונחת בארון שהיתה מונחת אצל הלוחות אוכלת בארון שני טפחים כי הקיפו היה ששה טפחים וכל שיש בעוביו טפחיש בהקיפו שלש. ועמוד אחד היה לו כדאמרינן התם ספר עזרה לתחלתו נגלל ועם העמוד היה שני טפחים. ואם אין שם שיעור לעובי העמוד א"כ בקל היה יכול לשער שיהא בהקיפה ו' טפחים כי יעשה עובי העמוד כפי הצורך:

הלכה ט

(דף ל.) ת"ר עושה אדם יריעה מבת שלשה דפין ועד בת שמונה דפין. פחות מכן או יותר מכן לא יעשה. ולא ירבה בדפין מפני שנראית כאיגרת. ולא ימעט בדפין מפני שעיניו

משוטטות. אלא כגון למשפחותיכם בדף אחד ג"פ. כתב ר"ת ז"ל בתיקון ספר תורה שלו משום ר"ח ז"ל שאמר בשם הגאון דהיינו בכתיבה דקה. אבל בכתיבה גסה הכל לפי הנוי. ויכול לעשות שיטות ארוכות דאין עיניו משוטטות כיון שהכתיבה גסה. נזדמנה לו יריעה בת ט' דפין לא יחלוק שלשה לכאן וו' לכאן אלא ארבעה לכאן וה' לכאן. בד"א בתחילת הספר אבל בסוף הספר אפילו פסוק אחד ואפילו דף אחד. פסוק אחד ס"ד. אלא אימא אפילו פסוק אחד בדף אחד. ואע"ג דליכא ס' שיטין או שיעור אחרינא דבמסכת סופרים (פ"ב) ליכא למיחש בדף אחרון. ואף ע"פ שצריך לסיים הספר בסוף הדף ואין בפסוק האחרון תיבות כמנין השיטות. יעשה אותיות ארוכות מלמעלה למטה עד שתחזיק תיבה אחת ה' שיטין או שש כדי שיסיים בסוף הדף. שיעור גליון מלמטה טפח ולמעלה ג' אצבעות. ובין דף לדף כמלא [רוחב ב' אצבעות ובחומשים מלמטה ג' אצבעות ומלמעלה ב' אצבעות ובין דף לדף כמלא] רוחב גודל. ובין שיטה לשיטה כמלא שיטה ובין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה. ובין אות לאות כמלא חוט השערה. ולא ימעט את הכתב לא מפני ריוח שלמטה [ולא מפני ריוח של מעלה ולא מפני ריוח שבין שיטה לשיטה] ולא מפני ריוח שבין פרשה לפרשה. נזדמנה לו תיבה בת ה' אותיות לא יכתוב שתים בתוך הדף ושלש חוץ לדף אלא כותב שלש בתוך הדף וב' חוץ לדף נזדמנה לו תיבה בת שתי אותיות לא יזרקנה בין הדפין אלא יחזור לתחילת השיטה איכא לספוקי בתיבה בת ז' אם יכול לכתוב שלש חוץ לדף. וכן תיבה בת ט' אותיות אם יכול לכתוב ארבע חוץ לדף דשמא מגניא מלתא כשיש כל כך אותיות חוץ לדף. ועוד דאם כן הוה ליה למימר בסתם לא יכתוב רוב האותיות של תיבה חוץ לדף. ונראה דדוקא קאמר תיבה בת ה' אותיות דיותר משתי אותיות אין לכתוב חוץ לדף לכתחילה דמגניא מלתא. ודלא כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ז מהל' ס"ת) דאפילו תיבה בת עשר אותיות יכתוב חציה בתוך הדף וחציה חוץ לדף ובתיבה בת ג' אותיות יש להסתפק אם יש לכתוב ב' חוץ לדף כיון דהוי רוב התיבה. ומיהו נראה מדקאמר נזדמנה לו תיבה בת ב' אותיות [לא יזרקנה בין הדפים משמע תיבה בת שתי אותיות] לא יכתוב כולה חוץ לדף אבל בת ג' כיון שמקצתה בתוך הדף יכול לכתוב ב' אותיות חוץ לדף. ור"ת היה אומר דאותיות השם צריכות שיהיו כולם בתוך הדף:

הלכה י

(ל:) הטועה בשם גורד מה שכתב ותולה את מה שגרד וכותב את השם על [המקום] הגרד דברי רבי יהודה. רבי יצחק אומר אף מוחק וכותב רבי יוסי אומר אף תולין את השם. ר' שמעון שזורי אומר כל השם תולין. מקצתו אין תולין רשב"א משום ר' מאיר

אומר אין כותבין את השם לא על המחק כתר כמותי ופירש"י תג קטן יש לה"א בסוף גגה למעלה ובפ"ב דחגיגה בירושלמי ה"א יש לה נקודה אחת מלמעלה ור"ת פי' דמיירי בעוקץ שמאחריה שלא תהא עגולה מאחוריה. דומיא דתנא דדלי"ת דסוטה (דף כ.) ודעירובין פ"ק (דף יג.) . וצריך ליזהר שלא יגע רגל הה"א למעלה. כדאיתא פרק הקומץ רבה (דף כט.) מ"ט תליא כרעיה דה"א ואם תגע למעלה אין לה צורה ופסולה עד שיתקן. אבל בתפילין אין תקנה בתיקון כי צריך לכותבן. כסדרן. וכן הקו"ף אין ליגע רגל הקוף למעלה. כדאמר בפ' הבונה (דף קיד.) מ"ט תליא כרעיה דק"וף. ושאר כל האותיות חוץ מן הה"א והקו"ף צריכין שיהיו גולם אחד. הנקודה שעל האל"ף שהיא כמין יו"ד צריך שיגע באל"ף. וכן מה שבתוך השי"ן והעי"ן ומה שאחורי הצדי"ק. ואם אין נוגעים נשתנית צורת האות. חי"ת אמרינן בפרק הקומץ רבה (דף כט:) חזינן לספרי דיוקני דחטריה לגגיה דחי"ת. ופי' רש"י מקל מתרגמינן חוטרא בסוף החי"ת בצד יש למעלה כמין מקל כזה % ור"ת מפרש דחטריה לשון חטוטרת דגמל שיש לגובה החי"ת באמצע כזה % מדקאמר לגגיה דחי"ת ולא קאמר לתגיה דחי"ת. דדבר שהוא למעלה בסוף קרוי תגא אבל באמצע האות קרוי גג. כדאמרי' בפרק הבונה (דף קד:) שנטלו לגגיה דחי"ת ועשאו ב' זיינין. ובמחיקת אמצעית גג החי"ת נעשית שני זייני"ן. וגם דלי"ת קאמר נטל לתגיה דדלי"ת ומשוי ליה רי"ש דהיינו חודה שאחוריה. ווי"ן יודי"ן יודי"ן ווי"ן שלא יקצר רגל הוי"ו שתהא נראית כיו"ד. וכן רגל הוי"ו לא יאריך שתהא נראית כנו"ן פשוטה וכן לא יקצר רגל הנו"ן שתהא נראית כזיי"ן. ויו"ד אומר ר"ת שיהא שמאל כפוף למטה כזה % כדאמר בפ' הקומץ רבה (דף כט.) מפני מה ראשה של יו"ד כפוף ותניא נמי התם (דף לד) גבי תפילין כתב אחד מעכבן. ופריך עליה פשיטא. וקאמר לא נצרכה אלא לכדרב יהודה אמר רב קוצו של יו"ד מעכב. ופי' רש"י זהו רגל של ימין שכפוף למטה. וקשה לפירושו דפשיטא דמעכב דזהו עיקר גוף האות. ופירש ר"ת שהוא לצד שמאל שכפוף למטה כדמשמע לישנא דראשו כפוף דלצד ימין קרי רגלו. ואמרו נמי בפסיקתא כי ביה ה' צור עולמים העוה"ז נברא בה"א והעוה"ב ביו"ד מה יו"ד יש לו נקודה אחת למטה רומז למתים שיורדין לגיהנם. ונקודה אחת למעלה רומז שעתידין לעלות שנאמר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל והה"א פתוח לכל צד רמז לבעלי תשובה. יו"ד כפוף רמז לבאי עולם שיהיו כפופין ונהפכו כל פנים לירקון. ולפי דרשה זו תג ליו"ד למעלה וגם כפוף למטה. ואפשר דקוצו של יו"ד דפרק הקומץ (דף כט.) היינו תג של מעלה ויו"ד כפוף היינו רגל ימיני. טיתי"ן פפי"ן אינן דומין לא בקריאה ולא בכתיבה ולכך היה אומר ר"ת שצריך שתהא צד ימינו של הטי"ת כפוף למטה כזה % ואם תטה אותה על צדה השמאלי

תדמה לפ"א כעין גימ"ל לצדי"ק. והכ"ף צריך ליזהר לעגל אותה מאחריה שלא תדמה לבי"ת. ממי"ן סמכי"ן שתיהן סתומות. לכך יזהר לעגל הס' מג' ולא על הגרד ואין תולין אותו אלא מסלק את היריעה כולה וגונזה אתמר אמר רב חננאל אמר רב הלכה תולין את השם. אמר רבה בר בר חנה אמר רב יצחק בר שמואל הלכה כרבי שמעון שזורי ולא עוד אלא כל מקום ששנה ר' שמעון שזורי הלכה כמותו. וכן הלכתא. ודוקא תולין ביני שיטי אבל לא בגליון שבין שתי העמודים. הכותב את השם אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו (מסכת סופרים פ"ה ובירושלמי פ' אין עומדין). היה כותב שתים ושלש שמות כאחת הרי זה מפסיק ביניהם ומשיב. הטובל את הקולמוס לכתוב את השם לא יתחיל מאות השם אלא מתחיל מאות שלפניו פי' שיזהר הלבלר שלא יכתוב עד השם ויטבול הקולמוס אלא יניח אות אחת מלכתוב קודם השם ובאותה האות יתחיל לכתוב. ולא יתחיל בשם שמא יש רוב דיו על הקולמוס ויפול כשיכתוב את השם:

הלכה יא

(ספרי פרשה ראה) המוחק אות אחת מהשם עובר בלא תעשה אמר רבי ישמעאל לכך נאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא ונאמר לא תעשון כן לה' אלהיכם. ת"ש יש שמות נמחקין ויש שמות שאין נמחקין כגון אל אלוה אלהים וכו' כמ"ש בפ' שבועת העדות :

הלכה יב

(דף לה.) ת"ר (שבת דף קנ:) וכתבתם שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב אלפי"ן עייני"ן. עייני"ן אלפי"ן. ביתי"ן כפי"ן. כפי"ן ביתי"ן. גימלי"ן צדי"ן. צדי"ן גימלי"ן. רישי"ן דלתי"ן. דלתי"ן רישי"ן. ההי"ן חית"ן. חית"ן ההי"ן. ווי"ן יודי"ן. יודי"ן ווי"ן. זייני"ן נוני"ן. נוני"ן זייני"ן. טתי"ן פפי"ן. פפי"ן טתי"ן. כפופים פשוטין. פשוטין כפופים. ממי"ן סמכי"ן. סמכי"ן ממי"ן. פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה. סתומה לא יעשנה פתוחה. כתבה כשירה או שכתב את השירה כיוצא בה או שכתבה שלא בדיו או שכתב את האזכרות בזהב הרי אלו יגנזו הא דקאמר אלפי"ן עייני"ן משום דדומין בקריאתם. וכפי"ן ביתי"ן לפי שהן דומין בכתיבתן. ובי"ת צריך שיהא בראשה לצד שמאל תג קטן. דאמרו בירושלמי דחגיגה [פ"ב] ובבראשית רבה למה תורה מתחלת בבי"ת. מה ב' יש לה שני עוקצים אחת למעלה ואחת מאחוריו אמר לב' מי בראך ומראה להם בעוקצו מלמעלה זה שלמעלה בראני. ומה שמו ומראה להם מאחוריו ה' שמו לפי שהאל"ף עומד מאחורי הבי"ת והוא אחד ויזהר הלבלר בתג שאחורי הבי"ת שלא יהיה נראה ככ"ף והא דאמרן גימלי"ן צדי"ן אינן דומין לא בקריאה ולא בכתיבה אלא אם תהפך הג' מלמטה למעלה

תהא נראית כצדי"ק. וכן דלי"ת יזהר בה הלבלר היטב שיהא תג שלאחריה בולט היטב שלא תהא נראית כמו רי"ש שבאחת נפסלה הס"ת. ואם יש ספק בקריאתה מייתינן ינוקא דלא חכים ודלא טפש ותבדוק בקריאתו. ההי"ן חית"ן אלו דומות בקריאתן ובכתיבתן. ויש להן תג גדול למעלה לצד שמאל. דאמר בפ' קומץ רבה (דף כט.) מ"ט אית (לה) [לה"א] תג אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו רוחותיה שלא תהא נראית כמ"ם סתומה :

הלכה יג

פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה. כתב ר"ת איזהו פתוחה כל שנשאר מסיום הפרשה עד סוף השיטה כשיעור ג' תיבות של ג' ג' אותיות זו היא פתוחה. ואם לא נשאר עד סוף השיטה כשיעור הזה מניח שיטה אחת כולה חלק ומתחיל בג'. זו היא פתוחה. וסתומה כל שכתב תחילת שיטה וסוף שיטה ומניח חלק באמצע כדי לכתוב שם של שתי אותיות או יותר זו היא סתומה. וסדורה שכתב השיטה עד חציה או עד (שליש) שלישיתה ומתחיל לכתוב בשיטה תחתיה כנגד השיטה של עליונה זו היא סדורה. זה מצא ר"ת ז"ל בסידור קדמונים. ובמסכת סופרים (פ"א) מצא איזהו פתוחה כל שלא התחיל בראש השיטה. איזו היא סתומה כל שהניח באמצע שיטה. וכמה יניח בראש השיטה והיא נקראת פתוחה. כדי לכתוב שם של ג' אותיות. כמה יניח באמצע שיטה והיא נקראת סתומה. כדי לכתוב שם של ג' אותיות. גמר כל הפרשה בסוף הדף צריך לשייר שיטה אחת מלמעלה. ואם שייר מלמטה כדי לכתוב שם של ג' אותיות מתחיל מלמעלה. וכתב ר"ת דברייתא פליגא על סידור קדמונים דלסידור של קדמונים פתוחה היא בסוף שיטה. ולמסכת סופרים פתוחה היא בתחלת שיטה. ואם יניח בתחלת שיטה ובסוף שיטה יצא ידי שניהם. ובירושלמי דפ"ק דמגילה אמר פתוחה מראשה פתוחה פתוחה מסופה פתוחה. משמע דמכל צד מיקרי פתוחה וכן מסתבר. דחלוק הפרשיות הן שתים אחת סתומה ואחת פתוחה הסתומה היא שהריוח שבין הפרשיות סתום מכאן ומכאן. וכל שהריוח פתוח מצד אחד למעלה או למטה נקראת פתוחה. ואם סיים פרשה סתומה בסוף שיטה יניח שיטה חלק ויתחיל בשיטה השלישית והויא פרשה סתומה. כיון דאין פתוחה לא בסוף שיטה ולא בתחלת שיטה ושיטה חלק הוי. כמו ריוח שבאמצע השיטה. והרמב"ם ז"ל (פ"ח מהל' ס"ת) כתב דפתוחה בסוף שיטה היא פתוחה ולא הפתוחה בתחלת שיטה. ואם סיים בסוף השיטה מניח שיטה אחת חלק. וסתומה היא באמצע או בתחלת שיטה. וכאשר כתבתי נראה עיקר דהירושלמי הוא עיקר כנגד מסכת סופרים

כי מסכת סופרים נתחבר בדורות האחרונים ולא הובא מדבריו בתלמוד. וגם הסברא נותנת כן כדפרשתי לעיל:

הלכה יד

וצורות השירות מפורש במסכת סופרים (פי"ב) שירת האזינו באמצע כל שיטה ריוח כשיעור הפרשה הסתומה. ונמצאת כל שיטה חלוקה לשתים והתחלת השיטות הם כתובין במסכת סופרים (פי"ב) וגם הרמב"ם ז"ל כתבן ושינה בהן קצת. ושירת הים כותבין שיטה ראשונה כדרכה ושאר כל השיטות האחת מניחין באמצע ריוח מעט ואחת בשתי מקומות באמצעיתה ונמצאת השיטה חלוקה לג' ונמצא ריוח כנגד הכתב וכתב כנגד הריוח: וראשי השיטות כתובים במסכת סופרים (פי"ב): או שכתב שלא בדיו. למעלה (סי' ו) פי' מה הוא נקרא דיו שכשר לכתוב וצריך הלבלר ליזהר בכל המפורש בברייתא הזו שאם שינה אחת מכל המפורש בה פסולה ושיהיה מעט ריוח בין אות לאות ולא יהא ריוח יותר מדאי עד שיהא נקרא כשתי תיבות: (דף לא:) א"ר זעירי אמר רב חננאל קרע הבא בתוך שני שיטין יתפור בתוך שלש לא יתפור א"ל רבה זוטי לרב אשי הכי אמר רבי ירמיה מדיפתי הא דאמר מר בתוך ג' לא יתפור ה"מ בעתיקתא אבל בחדתא יתפור ולא חדתתא חדתתא ממש אלא הא דעפיצן והא דלא עפיצן וה"מ בגידין אבל בגרדים לא. בעי רב יהודה בר אדא בין דף לדף בין תיבה לתיבה מהו. תיקו. נראה הא דאמרינן בשני שיטין יתפור היינו כשהקרע עובר בין האותיות דאילו נחלקה האות אין לו תיקון. ושאלתי את הר"ם מרוטנבורק הא דאמרי' בשלש לא יתפור אם יכול לתקן בדבק כיון דטעמא משום דמגניא מדמפליג בין עפיצן ללא עפיצן היה נראה דשרי. כי אם יתן על הקרע קלף מבחוץ ויחברנו בדבק אינו ניכר. והשיב אין אומרים לדבק טוב הוא. חדא דלא אשכחן דבק אלא תפילין המונחים בדפוסים ואינם נמשכין לכאן ולכאן גבי תפילין של יד שכותבן בד' עורות והניחן בבית אחד יצא דאיכא מ"ד צריך לדבק ואיכא מ"ד אפילו לדבק אין צריך. אבל בס"ת שקורין בו זה מושך לכאן וזה מושך לכאן ותמיד גוללין אותו ומהדקין אותו יש לחוש פן יתפרד הדבק ויקרע יותר והיינו נמי טעמא דשיור התפר כדי שלא יקרע. בפ"ב דמגילה (דף יט.) ועוד מדמסיק עלה הני מילי בגידין אבל בגרדין לא ולא משכח תלמודא תקנתא אחרינא אלמא שאין לשנות אלא כמו שאמרו חכמים. ומצאתי במסכת סופרים (פ"ב) הלמ"מ ס"ת שנקרע מבחוץ טולה עליה מטלית משם היה נראה קצת דמותר דמסתמא מיירי שהגיע הקרע עד מקום שאסור לתופרו וקאמר דעל ידי טלאי של מטלית שמחבר את הקרעים יפה ואין ניכר שמותר ולמעלה מזו הבבא קתני אין דובקין בדבק ולא כותבין על גבי המטלית וכו' ורבי שמעון

בן אלעזר אומר משום רבי מאיר שדובקין בדבק וכותבין על גבי מטלית משמע שנחלקו בדבוק קודם הכתיבה אבל ס"ת שנקרע מותר לדבק הקרעים יחד כיון שאין צריך לכתוב על הדבק:

הלכה טו

(דף כט.) אמר אשיאן בר נדבך משמיה דרב ניקב תוכה של ה' כשר ירכו פסולה אמר זעירי לדידי מפרשא ליה מינים דרב הונא ורבי יעקב אמר לדידי מיפרשה לי מיניה מדרב יהודה תוכו של ה"א כשר. ירכו פסול אם נשתייר בו מלא אות קטנה כשר ואם לאו פסול פירש"י פי' אחד תוכו של ה' היינו רגל הפנימי. יריכו רגל הימני. ופירש פי' אחר תוכו הגויל והחלק שבתוכו. ופי' ראשון נ"ל עיקר. ואשמועינן דאין שיעור לרגל הפנימי רק שנשאר בו כל דהו. דלפירוש שני קשה אמאי נקט של ה"א מתוך שאר כל האותיות. אגרא חמוה דרבי אבא איפסקא ליה כרעיה דה"א דהעם בנקיבה. אתא לקמיה דרבי אבא א"ל אם נשתייר בו מלא אות קטנה כשר ואם לאו פסול. רמי בר דיקולי דהוא רמי בר תמרי איפסיק ליה כרעיה דוי"ו דויהרג. אתא לקמיה דרבי זירא א"ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ודלא טיפש אי קרי ליה ויהרוג כשר ואם לאו פסול :

הלכה טז

שם אמר רבה ז' אותיות צריכין ג' זיונין. ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ. י"מ השנים לצד שמאל אחד מלמטה ואחד מלמעלה ואחד לצד ימין כזה ובפי' שבת כתב דרש"י צייר אחד מימין ואחד משמאל ואחד מלמעלה כזה . עוד פירש שם שיש עושין שלשתן למעלה כזה: גרסינן בפ' הניזקין (דף ס.) אמר רבי שמואל בר נחמני כל ספר שחסר אפי' יריעה אחת אין קורין בו. פירוש שחיבר כל היריעות ותפרן זו בזו ונשארה יריעה אחת שלא חיברה אע"פ שמונחת כאן אין קורין בו עד שיהא כולו מחובר:

הלכה יז

(דף כט:) תניא ס"ת שיש בו ג' טעיות בכל דף ודף יתקן ד' יגנז. תנא אם יש שם דף אחת שלימה מצלת על כל הספר. פירוש שלימה מעיקרא שנכתבה בלא ד' טעיות. א"ר יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב והוא דכתיב רוב הספר שפיר. א"ל אביי לרב יוסף אי אית בההוא דף ג' טעיות מהו. א"ל הואיל ואתיהב לתקוני מתקן. והני מילי בחסרות אבל ביתרות לית לן בה. יש טועים בפירושא דהא מילתא כשמסופקין בתיבה אם היא מלאה או חסרה עושין אותה מלאה משום דהכא אמר אבל ביתירות לית לן בה. וטעות הוא בידם כי היתרון פוסל כמו החסרון. וה"פ אבל ביתירות לית לן בה (אבל) אם יש [יותר] מארבע דלא מיגניא הגרידה כולי האי ולא מחזי כמנומר:

הלכה יח

(דף ל.) תניא הכותב ס"ת לא יגמור באמצע הדף כדרך שגומר בחומשין אלא מקצר ויורד בסוף הדף. איני והאמר רבי יהושע בר אבא [אמר] רב גידל אמר רב לעיני כל ישראל באמצע הדף. באמצע השיטה איתמר. רבנן אמרי אפילו באמצע השיטה. רב אשי אמר באמצע השיטה דוקא והלכתא באמצע השיטה דוקא. גרסי' בפרק הקורא את המגילה (דף יח:) אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן אסור לכתוב אפילו אות אחת שלא מן הכתב. רב חסדא אשכחיה לרב חננאל דהוה כותב ספרים שלא מן הכתב. א"ל ראויה כל התורה כולה ליכתב מפיך אלא הרי אמרו שאסור לכתוב אפילו אות אחת שלא מן הכתב :

הלכה יט

גרסינן בפרק המוצא תפילין (דף צח.) כותבי ספרים תפילין ומזוזות לא התירו להם להפוך היריעה על פניה אלא פורס עליה את הבגד:

הלכה כ

גרסינן בפרק השולח בגיטין (דף מה.) [אמר ר"נ] נקיטינן ס"ת שכתבו מין ישרף כתבו עובד כוכבים יגנז נמצא ביד מין יגנז. ביד עובד כוכבים אמרי לה קורין בה ואמרי לה יגנז. דחיישינן שמא כתבו. גרסינן בפרק הניזקין (דף נד:) ההוא דאתא לקמיה דר' אמי א"ל ס"ת שכתבתי לך אזכרות שבו אינן כתובים לשמן. א"ל ס"ת ביד מי. א"ל ביד לוקח. א"ל נאמן אתה להפסיד שכרך ואי אתה נאמן להפסיד ס"ת. א"ל ר' ירמיה נהי דאפסיד שכר אזכרות שכר כולו ספר אמאי אפסיד. א"ל שאני אומר ס"ת שאין אזכרות שבו כתובים לשמן אינו שוה כלום. ההוא דאתא לקמיה דר' אבהו א"ל ס"ת שכתבתי לפלוני עורות שבו לא עיבדתים לשמן. א"ל ס"ת ביד מי. א"ל ביד לוקח. א"ל מתוך שאתה נאמן להפסיד שכרך נאמן אתה להפסיד ס"ת ומ"ש מדר' אמי. התם איכא למימר טעי בדר' ירמיה. הכא קפסיד כוליה אגריה וקאתי וקאמר ש"מ קושטא קאמר. ירושלמי פ"ק דמגילה הלמ"מ שיהו כותבין בעורות ובדיו מסרגלין בקנה וכורכין בשער וטולין במטלית ודובקין בדבק ותופרין בגידין. וצריך שיהא כותב על הגויל במקום שער ועל הקלף במקום נחושתו. ואם שינה פסול: ולא יהא כותב חציו של עור וחציו של קלף ואין כותבין אלא על עור של בהמה טהורה שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך. היריעה שבלתה לא יטול שתים (ולא יחזור) [ויחזיר] שתים. אבל נוטל ג' ומחזיר ג'. ומה שהוא מחזיר כמדת כתב הראשון. לא יעשה חציו גויל וחציו קלפים. אבל עושה חציו גויל וחציו צבאים. אף על פי שאינו מן המובחר. מצין השיטין נהגו ע"פ מסכת סופרים (פ"ב) לעשות מ"ח או ס' שיטין וכן כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ו מהלכות ספר תורה)

שנהגו הסופרים שלא לפחות ממ"ח ולא להוסיף על ס'. ובשם הגאונים כתב הרב ר' יהודה בר' ברזילי מ"ב. וסימן לדבר ה' ב"ם סיני בקודש:

ספר העתים

אמר רב נטרונאי קלף של ס"ת אם אפשר לעבדו ישראל לשמה מצוה מן המובחר. ואם לאו ילך אצל עובד כוכבים ויאמר לו קלף לס"ת אני צריך. וכשמעבדו עובד כוכבים לשם ס"ת יסייע עמו ישראל מעט. וכה"ג הוי עבוד לשמה. וששאלתם שאין כאן מי שיודע לתקן גוילים ולא דק (והוינן) והוצרכו לכתוב ס"ת. ומצא קלפים שבאו ממקום רחוק יש להם רשות לכתוב באותן קלפים או לא. הוו יודעים שעיקר קלפים שאתם אומרים לא הכשירו רבנן דתרתי מתיבתא לכתוב בהן ס"ת ולקרות בו בצבור. ולא התירו אלא מר רב משה מחיפה ז"ל [בלבד] הוי קרי להדק קלף. ולא קלף ניהו. חיפה שמיה דמליח ולא קמיח ולא עפיץ. ולענין מגילה תנן כתבה על הדפתרא לא יצא ודפתרא מליח וקמיח ולא עפיץ וכ"ש דק דלא קמיח. מיהו בשנים האלה כיון שאין מי שיודעים לעשות אותו גויל כתקנו וכי אתו לעפוצינהו טורחין הרבה ורוב הצבור ורב משה סמכו עליו וקא קרו ביה בצבור לבד מן המהדרין ומדקדקין במצות לא קרו אלא בגויל כהוגן. ולענין עבוד לשמה רבנן דתרתין מתיבתא סבירא להו דכל שלא לשמה מיעבד לאו כהוגן הוא ופסול למיקרי ביה בצבור. דהכין עבדי רבנן מעשים. ומר רב משה (ס"א גאון) ז"ל הוה פליג נמי בהא והיה אומר דמצוה מן המובחר למיעבד עבוד לשמה. אבל מתורת ס"ת כשר שקורין בו בצבור לא נפיק. ואית לנא ולרבנן דקדוקא בהא מילתא לדחויי לדמר רב משה. אלא מיהו אתם שאין במקומכם מי שעושה גויל ולא דק אם ישב מקומכם ס"ת כהוגן השמרו וקראו בה בצבור ואם לאו אל תשביתו קריאת ס"ת בצבור מפני זה שהרי הכתוב אומר (תהילים קי"ט:קכ"ו) עת לעשות לה' הפרו תורתך. ורבי יוחנן ור"ל מעיינין בספרי אגדתא בשבתא (גיטין דף ס:) וסמכי אהאי קרא אף אתם עשו ס"ת מן דק אע"פ שאינו מעובד לשמה. דמר רב משה גאון כדי הוא לסמוך עליו בשעת הדחק וכ"ש על דרך שאמרנו עת לעשות וגו'. אבל אם יש לכם יכולת להחזיר את יריעות הדק לידי מתוח ולהעביר עליהם סיד לשמה הרי יצאתם ידי עיבוד לשמה. ואם אין יכולת לעשות כתבו בו ואף ע"פ שאין מעובד לשמה: סליק ספר העתים

הלכות מזוזה

סעיף א

(דף כט.) שתי פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו. פשיטא אמר רב יהודה לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד הא נמי פשיטא. לא נצרכא אלא לאידך דרב יהודה אמר רב כל אות שאין מוקף גויל לה מד' רוחותיה פסולה. ולעיל בהלכות ס"ת כתבתי מהו קוצו של יו"ד וההיא דניקב תוכו של ה"א וההיא דשעטנ"ז ג"ץ:

סעיף ב

(דף לד.) ת"ר וכתבתם יכול יכתבם על האבנים נאמר כאן כתיבה ונאמר להלן כתיבה מה להלן בספר אף כאן בספר. והיכא דאישתמיט בה אות אחת אין תולין אותה. דגרסינן בירושלמי (דמגילה פ"ד) תולין בספרים ולא בתפילין ולא במזוזה:

סעיף ג

(דף לא:) אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מזוזה שעשאה ב' וג' ואחת כשרה ובלבד שלא יעשנה כקובה וכזנב כקובה אחת שתים ושלש. כמו אהל שהוא צר למעלה. כזנב ג' ב' ואחת אמר רב חסדא על הארץ בשיטה אחרונה איכא דאמרי בסוף שיטה כגבוה שמים על הארץ (תהילים ק"ג:י"א) וא"ד בתחלת שיטה כדמרחקי שמיא מארעא. וכבר עבדו ליה ספריא תקנה בריש שיטין כי היכי דתהוי על הארץ בריש שיטה אחרונה. ומאי ניהו שמע ה' הדברים לבניך ובשכבך בין והיה מצוה בכל יורה עשב פן והשתחויתם השמים ואבדתם ושמתם אתם בדרך ובשעריך אשר על הארץ. קדמאה לטטפת. בתרא לטוטפת ידך חסר. קדמאה מזזות בתראה מזוזות ותירשך חסר וי"ו הטבה לאבתיכם חסר וי"ו:

סעיף ד

אמר רבי חלבו חזינא לרב הונא דכריך לה מאחד כלפי שמע ועושה פרשיותיה סתומות. מיתיבי אמר ר"ש בן אלעזר ר"מ היה כותבה על הדוכסוסטוס כמין דף (דף לב.) ועושה לה ריוח למטה וריוח למעלה ועושה פרשיותיה פתוחות. אמרתי לו מה טעם. אמר לי לפי שאין סמוכות מן התורה. וא"ר חננאל אמר רב הלכה כרשב"א. תרגמא אריוח. וכמה יהא ריוח. אמר רב מנשיא בר יעקב ואמרי לה א"ר שמואל בר יעקב כמלא אטבא דספרא. פירשו הגאונים כרחב חצי צפורן. וריוח שמן הצדדים לא פירש . ונראה שצריך להניח בתחלתו כדי לגול קלף כיון דנכרכת מאחד כלפי שמע כמו בספר תורה למ"ד בתחלתו הוא נגלל. אבל בסופה אין צריך ריוח:

סעיף ה

רב נחמן בר יצחק אומר מצוה לעשותן סתומות ואי עבדינהו פתוחות שפיר דמי. ומאי פתוחות דאמר רשב"א אף פתוחות. וכן נמי הא דקאמר על הדוכסוסטוס היינו אף דוכסוסטוס. דבפרק המוציא יין (דף עט:) אמר רשב"א ר"מ היה כותבה על הקלף מפני שמשתמרת. וה"נ אמר בשמעתין דמצות מזוזה אדוכסוסטוס ואם שינה וכתבה על הקלף כשרה והתם קאמר דכותבה על הקלף מפני שמשתמרת. ודין פרשה פתוחה ופרשה סתומה כתבתי לעיל בהלכות ס"ת (סי' יג) והאידנא נהגו להניח מעט חלק בתחלת שיטה ואחר כך מתחיל והיה אם שמוע והיינו פתוחה לפי הירושלמי ומסכת סופרים (פ"ב) ותלמודא קאמר והאידנא נהוג עלמא בסתומות כרב (הונא). ושמא סמכינן אירושלמי דפליג אגמרא דידן. דמסקינן דכי קאמר רב אריוח ולא אפתוחות: ובירושלמי פסק רב בהדיא כמ"ד פתוחות וה"ג בירושלמי (דמגילה פ"א) מזוזה אית תנויי תני פתוחה ואית תנויי תני סתומה. שמואל בר רב שילא בשם רב אמר הלכה כדברי האומר פתוחה שאין זה מקומה. פתוחה מראשה פתוחה פתוחה מסופה פתוחה פתוחה מכאן ומכאן סתומה. ולשון הירושלמי תמוה דלכאורה משמע דאם סיים הפרשה באמצע השיטה והתחיל לכתוב באמצע השיטה דהוי סתומה וכבר אמר דאם פתוחה מראשה או מסופה דהויא פתוחה. ופי' רש"י דקאי לפרושי מילתא דרב דהאי דאמר הלכה כדברי האומר פתוחה היינו שיעשנה פתוחה מראשה או פתוחה מסופה או פתוחה באמצע ומכאן ומכאן סתומה. ומכאן ומכאן דקאמר אסתומה דבתר הכי קאי. והכי פי' או פתוחה שמכאן ומכאן היא סתומה. ואשמועינן דבהכי פליגי תנאי חד תנוי תני פתוחה כלומר אף פתוחה לפי שאין זה מקומה. וחד תני סתומה דוקא כמו שהיא במקומה. ורב פסיק כמ"ד אף פתוחה. והיינו כמסקנא דשמעתין כר"נ בר יצחק. והכי נהוג עלמא. וטוב שלא יניח כשיעור ג' אותיות בסוף השיטה וכן בראש השיטה לקיים מה שאמר והאידנא נהוג עלמא בסתומות:

סעיף ו

תניא הל"מ תפילין על הקלף ומזוזה על הדוכסוסטוס. קלף במקום. בשר ודוכסוסטוס במקום שער. ומפרשי רבנן ה"מ במעובד לשמה. ונהיגי להצריך עבוד לשמה אף במזוזה. והרמב"ם ז"ל (פ"א מהל' ס"ת) כתב דמזוזה לא בעי עבוד לשמה. והא דאמרינן מזוזה על דוכסוסטוס היינו למצוה אבל אם כתבה על הקלף כשרה. ר"מ היה כותבה לכתחילה על הקלף לפי שמשתמרת יותר שהוא חזק. ותפילין אין נכתבות אלא על הקלף בלבד. ומשמע דתרוייהו פסילי אגויל. דמסקינן דתפילין אקלף דוקא ומזוזה אף אדוכסוסטוס

אבל אגויל פסילי. וכן מוכח פרק המוציא יין (דף עט:) דס"ת דוקא כשר אגויל אבל לא תפילין ומזוזות. דקאמר התם כתבה על הנייר ועל המטלית פסולה. על הקלף ועל הגויל ועל הדוכסוסטוס כשרה. במאי אילימא במזוזות מזוזה אקלף מי כתבינן. אלא לאו תפילין. ולטעמיך תפילין אגויל מי כתבינן אלא כי תניא ההיא בס"ת: כך כתב ר"י ז"ל. וראיתי פה שכותבין אותה אגויל ויראה דכשר על הגויל כיון דכשרה גם על הקלף. דוקא תפילין פסילי אגויל דהא אף בקלף אם שנהו וכתב במקום שער פסולה אבל במזוזה דכשרה אדוכסוסטוס במקום שער ואקלף במקום בשר לא שייך ביה שינוי וכשרה נמי אגויל במקום שער כמו בדוכסוסטוס במקום שער. ומה שנהגו לכתחילה לכתבה אגויל לפי שהוא חזק ומשתמרת יותר. והלכתא מזוזה צריך שרטוט ותפילין אין צריכין שרטוט ואידי ואידי נכתבות שלא מן הכתב מ"ט מיגרס גריסין:

סעיף ז

וכדקבע לה מזוזה אומר ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו לקבוע מזוזה: (לב:) אמר רב יהודה אמר שמואל כתבה איגרת פסולה מ"ט אתיא כתיבה כתיבה. פירש"י בל"א איגרת בלא שרטוט. ובל"א פי' שלא דקדק בה בחסירות ויתירות אלא ככותב איגרת בעלמא ולשון זה עיקר. דאלישנא קמא קשה דהא אמרן לעיל שרטוט של מזוזה הל"מ והכא ילפינן לה מג"ש:

סעיף ח

ואמר רב יהודה אמר שמואל (שם) תלאה במקל פסולה תניא נמי הכי תלאה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה ואין בו מצוה של בית מונבז המלך היו עושים לפונדקאות כן זכר למזוזה. סכנה ואין בו מצוה פרש"י כיון דעשאה שלא כהילכתה אין הבית משתמר מפני המזיקים וקשה לר"ת דא"כ הל"ל כל שלא עשאה כהילכתה. ופירש הוא דתלאה במקל סכנה דנוקף בה ראשו כשהוא נכנס ויוצא וכן אחורי הדלת פעמים שהיא בולטת דכיון דעומד במקום שאין נראית אינו חושש לקובעה וכשמשתמש אחורי הדלת נוקף בראשו. ואמר רב יהודה אמר שמואל מצוה להניחה בתוך חללה של פתח. פשיטא בשעריך אמר רחמנא. סד"א הואיל ואמר רבא מצוה להניחה (לג.) בטפח הסמוך לרה"ר כמה דמרחק טפי מעלי ויניחנה ברה"ר סמוך לפתח קמ"ל שצריך להניח בחללו של פתח בטפח הסמוך לרה"ר: (שם) ואמר רב יהודה אמר שמואל כתבה בשני דפין פסולה מיתיבי כתבה על שני דפין והניחה בשני סיפים פסולה הא בסף אחד כשרה. ראוי לב' סיפין קאמר. בשני דפין פרש"י שהניח חלק בין דף לדף. והא דפריך כתבה על שני דפין והניחה בשני סיפין פסולה הא בסף אחד כשרה דחוק לפירושו דבדף אחד היאך יניח

בב' סיפין. ונראה לפרש בב' דפין בב' חתיכות כי ההיא דפ"ב דסוטה (דף יח:) דקאמר בשני דפין פסולה דספר אחד אמר רחמנא ולא ב'. דומיא דגט דפ"ב דגיטין (דף כ:) דבעי (רבא) [רב פפא] בין שיטה לשיטה מהו בין תיבה לתיבה מהו. ותיפוק ליה דספר אחד אמר רחמנא ולא ב' וג' ספרים ל"צ (דמעוי) [דמעורה]. וע"כ לא מיפסל גט בשני דפין בחתיכה אחת. דהא אמר בפרק בתרא דגיטין (דף פז:) שייר מקום מקצת הגט וכתבו בדף השני כשר: ואמר רב יהודה אמר שמואל במזוזה הלך אחר היכר ציר. היכי דמי היכר ציר כגון פתחא דבין תרי בתי בין בי גברא לבי נשי. אדם שחלק את ביתו חציו להילוך אנשים המחזרים בביתו וחציו לאשתו לעשות בו מלאכתה בהצנע ויש פתח ביניהם וכל בית ובית פתוח לרה"ר ובעינן מזוזה דרך ימין לביאה ולא ליציאה והבא בפתח שבין בית זה לבית זה לא ידעינן הי חשוב ביאה והי חשוב יציאה. אי מהאי להאי אי מהאי להאי אלא הלך אחר חור שבסף שציר הדלת סובב בו ההוא ציר שהחור בו חשיב בית ודרך ימין כשנכנסין בו נותנין המזוזה: ריש גלותא בנה ביתא אמר לר"נ קבע לי מזוזתא. א"ל תלי דשא ברישא. פי' רש"י העמד הסיפין בבנין תחילה ואח"כ אקבע בהן המזוזה דגמרי מציצית דכתיב ביה תעשה ולא מן העשוי. ואי הוה קבעינן תחילה המזוזה בסיפין ואח"כ הסיפין בבנין הוה ליה עשוי במזוזה קודם שתבא לידי מצוה. וקשה לפירושו דהל"ל קבע סיפין ברישא ועוד דלקמן הוה ליה לאתויי גבי ל"ש אלא שהעמיד ולבסוף חתך אבל חתך ולבסוף העמיד פסול תעשה ולא מן העשוי הלכך נראה דהאי ביתא דבנה ריש גלותא ה"ל פיתחא מבי גברא לבי נשי ומשום היכר ציר קאמר תלי דשא ברישא. כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ו מהלכות ס"ת) שאין הבית חייב במזוזה עד שיהא לו דלתות ולא ידענא מנ"ל הא דלא אשכחן לפטורא אלא פתחי שימאי דלית ביה תקרה או דלית ביה שקפי. אבל פתח העשוי כהלכתו לא מצינו שהדלת יעכב. ושמא היה מפרש הא דא"ל ר"נ לריש גלותא תלי דשא ברישא לומר שאין הבית חייב במזוזה עד שיעמיד לו דלתות. ולישנא דתלמודא לא משמע הכי דאהיכר ציר מייתי לה כדפרישית:

סעיף ט

שם ואמר רב יהודה אמר שמואל עשאה כמין נגר פסולה. איני והא כי אתא רב יצחק ב"ר יוסף ואמר מזוזות דבי רבי כמין נגר הן עשויין וההוא פתחא דהו נפיק רב לבי מדרשא לא הוה ביה מזוזתא ל"ק הא דעביד כסיכתא והא דעביד כאיסתוירא. פרש"י כסיכתא פסולה היינו שתוחבין בסף כנגר שתוחבין בכותל כאיסתוירא מקום חבור השוק והרגל ומעומד הוא כשרה. וקשה לר"ת דמעומד לאו דרך כבוד הוא וקבורת חמורים קרי ביה בפרק המוכר את הפירות (דף קא:) . וס"ת ולוחות שבארון שוכבין היו ולא עומדין.

כדאיתא בפ"ק דב"ב (דף יד.) אף ע"פ שהיו יכולין להיות עומדים דארוך גובהו כרוחבו וצא ולמד ממנהגו של עולם כשס"ת מעומד כל העם עומדים וכששי"ץ משכיבו הכל יושבים. ועוד דאמר לקמן (סי' יא) העמיד לה מלבן של קנים חותך שפופרת ומניחן. ואי מעומד יניחוה באחד מן הקנים של מלבן. ופי' ר"ת כסיכתא מעומד כיתדות המשכן שקובעין בארץ פסולה. כאיסתוירא הנתון בשוק לרוחבו בלע"ז קבלייא כשרה. ומיהו בפרק מצות חליצה (דף קג.) דאמר האי איסתוירא עד ארעא נחית ע"כ היינו עצם היורד מן השוק עד הרגל ולא קביל"א. והא דאמר בירושלמי בפרק בתרא דמגילה (בסופו) צריך שיהא שמע רואה את פני הפתח. ופי' רש"י כשגוללה מאחד כלפי שמע מכוון כשמעמידה שיהא שמע לצד אויר הפתח ולא לצד פנים. ולפר"ת הופך שיטה אחרונה לצד רשות הרבים וראשונה לצד פנים כדי שתהא שיטת שמע לצד אויר הפתח לפנים. וכן פרשיות של תפילין היה אומר ר"ת שנותנין בבתים מושכב ולא מעומד והאידנא נהוג עלמא כרש"י. וצריך לדקדק הא דקאמר כולהו מזוזות דבי רבי כמין נגר עבידין שלא היו לא מיושב ולא מעומד. וע"כ בין דרבי בין דעלמא לא היו פסולות הילכך נראה לפרש דמזוזות דבי רבי דעבידי כאסתוירא היינו באלכסון לא זוקף ולא שוכב א"נ כמין נו"ן מחצה זוקף ומחצה שוכב והיינו כשוק המחובר לרגל ושאר מזוזות דעלמא לפי' רש"י מעומד ולפר"ת מושכב וכן היו מזוזות של ר"מ מרוטנבור"ק כמין נו"ן כפופה:

סעיף י

והא ההוא פיתחא (דעייל) דהוה עייל ביה רב הונא לבי מדרשא ה"ל מזוזה התם רגיל הוה דאמר רב יהודה אמר רב במזוזה הלך אחר הרגיל לישנא דפיתחא דהוה עייל לבי מדרשא משמע דהיינו פתח הבית שהיה יוצא ממנו ליכנס לבית המדרש וכן הא דקאמר פיתחא דהוה נפיק ביה רבי לבי מדרשא שהיה יוצא מן הבית ללכת אל בית המדרש אבל פתח בית המדרש עצמו לא בעי מזוזה ובפ"ק דיומא (דף יא.) פליגי ביה תנאי. דתניא יכול יהו בתי כנסיות ובתי מדרשות מטמאין בנגעים. ת"ל ובא אשר לו הבית מי שמיוחד ביתו לו. ומסיק הא ר"מ והא רבנן דפליגי לענין מזוזה בבית הכנסת שאין בה בית דירה לחזן בית הכנסת. ובברכות (דף מז:) משמע דהלכה כמאן דפטר. גבי אביי (ורבא) [ורבין] דהוו אזלי כי מטו לפיתחא דבי כנישתא א"ל ליעול מר. א"ל עד השתא לאו מר אנא. א"ל הכי א"ר יוחנן אין מכבדין אלא בפתח שיש בו מזוזה מזוזה ס"ד אלא בפתח הראוי למזוזה. משמע דפתח בית הכנסת היה פטור מן המזוזה. ובירושלמי דפ' בתרא דמגילה משמע דבי מדרשא דרב חנינא היה בו מזוזה ומונחת בין כתיפו של אדם. וכן בית מדרשו של מהר"ם מרוטנבור"ק ז"ל היה בו מזוזה ואמר כשהיה ישן שינת

צהרים בבה"מ היה רוח רע מבעתו עד שתיקן מזוזה בפתח: א"ר זירא אמר רב מתנה אמר שמואל מצוה להניחה בתחילת שליש העליון פי' שלא ירחיק מן המשקוף יותר משליש גובהו של פתח. אבל יכול לתתה בגובהו של פתח עד המשקוף (לג:) אמר רבה מצוה להניחה בפתח הסמוך לרה"ר. מ"ט רבנן אמרי כי היכי דתפגע ביה מצוה מיד ורב הונא מסורא אמר (רב) כי היכי דתנטריה לכולא ביתא: א"ר חנינא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. מדת ב"ו מלך מבפנים ועבדיו מבחוץ ומשמרים אותו. אבל הקב"ה אינו כן עבדיו יושבים מבפנים והוא משמרן מבחוץ שנאמר ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך. דרש רב יוסף בריה דרבא משמיה דרבא העמיק לה טפח פסולה. שעשה בה חור עמוק בפנים ונתן המזוזה בתוכו:

סעיף יא

תנא פתח שאחורי הדלת אם יש שם טפח צריך מזוזה אחרת. פירש"י כגון שיש במקצוע הבית עצים קבועים לב' פתחיה מחותכין בו אחד לצפון ואחד למערב וקבעו מזוזה בפצים בחלל הפתח לצפון וכשהדלת פתוח הוי אחורי הדלת. אם יש בפצים עובי הבדל טפח בין פתח לפתח צריך מזוזה אחרת לפתח מערבי הואיל ואין המזוזה בחללו ואם לאו אין צריך מזוזה אחרת שהרי היא כמונחת באותו פתח עצמו. פ"א (פי') שדרך עשירים לעשות פתח אצל שער גדול [תמיד] ופתח הקטן פתוח תמיד אם יש בבנין מלבן או פצים ביניהם רחב טפח צריך מזוזה אחרת. תניא העמיד לה מלבן של קנים חותך שפופרת של קנים ומניחה. א"ר אחא בריה דרבא ל"ש אלא שהעמיד ולבסוף חתך. אבל חתך והניח ולבסוף העמיד פסולה משום תעשה ולא מן העשוי. אמר רבא הני פתחי שימאי פטורין מן המזוזה. מאי פתחי שימאי פליגי בה רב רחומי ורב יוסף חד אמר דלית להו תיקרה וחד אמר דלית להו שיקפי. דלית להו תיקרה בתוס' פירשו פי' מקום שהדלת שוקף בה מלמעלה אינו שוה אלא אבני הכיפה אחת נכנסת ואחת יוצאת. נמי דלית להו שיקפי אלא אבנים בולטות כמו שיני חומה. וכה"ג אי' בפ"ק דעירובין (דף יא.) גבי סוכה. ומה שפרש"י בלישנא אחרינא דלית להו תיקרה שאין הבית מקורה קשה דמי גרע משערי חצרות דחייבין במזוזה כדאיתא בפ"ק דיומא (דף יא) . וי"ל דאין ראיה מחצר לבית. דחצר דרכו להיות כך ומשמש לדירת הבתים. אבל בית אינו ראוי לבית דירה כשאינו מקורה וכ"כ הרמב"ם ז"ל דבית שאין לו תיקרה פטור מהמזוזה:

סעיף יב

אמר רבה בר שילא א"ר חסדא אכסדרא פטורה מן המזוזה ואע"פ שיש לה פצימין. מ"ט פצימין לחיזוק תיקרה עבידי. מיתיבי בית שער אכסדרא ומרפסת חייבין במזוזה.

הב"ע באכסדרא דבי רב. פי' יש לה ד' דפנות אלא שאין מגיעות לסכך. אכסדרא דבי רב אנדרונא מעליא היא. באכסדרא רומיתא עשויה חלונות חלונות. כעין היקף של כומרים. א"ר רחבה א"ר יהודה בי הרזיקי חייב בב' מזוזות. מאי בי הרזיקי. א"ר פפא סבא משמיה דרב בית שער הפתוח לחצר. ובתים פתוחים לבית שער:

סעיף יג

ת"ר בית הפתוח לגינה ולקיטונית רבי יוסי אומר נידון כקיטונית. פי' וצריך מזוזה. וחכ"א נידון כבית שער פי' וא"צ מזוזה. רב ושמואל דאמרי תרווייהו מגינה ולבית כ"ע לא פליגי דחייב. מ"ט עיקר בית הוא. כ"פ מבית לגינה מ"ס עיקר קיטונית ומ"ס עיקר גינה. רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו מבית לגינה כ"ע ל"פ דפטור. מ"ט דביאת גינה הוא. כ"פ מגינה לבית. מ"ס עיקר דגינה ומ"ס עיקר דקיטונית. אביי ורבא עבדי כרבה ורב יוסף. ורב אשי עביד כרב ושמואל והלכתא כרב ושמואל לחומרא פרש"י ומצריך מזוזה לתרווייהו. דסבר כר' יוסי. ולא ידענא למה פי' כן. והא (ס"א דהא) דפסיק תלמודא כרב ושמואל לחומרא. היינו דמחמרי טפי מרבה ורב יוסף. ולעולם סברי כחכמים. וראיתי שכתוב בגמ' ורב אשי עביד כרב ושמואל לחומרא ומדקאמר כרב ושמואל לחומרא משמע לחומרא כר' יוסי (ס"א משמע דס"ל כר"י). דלא הל"ל אלא עבדי (ס"א דעביד) כרב ושמואל אי ס"ל הלכה כחכמים:

סעיף יד

[דף לד.] איתמר לול פתוחה מבית לעלייה אמר רב הונא יש לו פתח אחד חייב במזוזה אחת שני פתחים חייב בשתי מזוזות. אמר רב פפא ש"מ מדרב הונא האי אנדרונא דאית ליה ד' וה' פיתחי חייב בכל פתח ופתח. פשיטא. לא צריכא אע"ג דלא רגיל אלא בחד. פירש"י והא דאמר הלך אחר הרגיל. ה"מ כגון בתרי בבי ורגיל בחד ובטיל אידך לגביה (תלתא) אבל תלתא לגבי חד לא בטילי. עוד פירש לשון אחר מתשובות הגאונים הלך אחר רגיל שבני אדם רגילין לצאת ולבא בו. ולמעוטי פיתחא דבי רבי שלא היה עשוי אלא לו לבדו ולאיתויי פיתחא דרב הונא שהיה רגיל אף לאחרים. אבל שני פתחים ושלש לבית אחד ונעשו כולם בשביל בני הבית שהן מרובין ותשמיש אותו החדר תדיר והוצרכו לו פתחים הרבה כולן חייבין במזוזה. ואע"פ שנתמעטו מתשמיש ואינן צריכין עתה לכולן אלא לאחד מהן. אמר אמימר האי פיתחא דאקרנא חייב במזוזה. אמר ליה רב אשי לאמימר והא לית ליה פצימין. א"ל עדי פצימין. פיתחא דאקרנא כגון שהפתח ממלא כל מזרח ומגיע מצפון לדרום. והא לית ליה פצימין אלא כותלי הבית של צפון ודרום. עדי פצימין באמת אע"פ שאין נראין כפצימין אלא כותלי הבית שנמשכין עד

שם מכל מקום פצימין הן. רב מרי איקלע לבי מר שמואל חזא דליכא אלא חד פצימא משמאליה ועביד ליה מזוזה והיה כותל הבית לצד ימין הפתח עובר לה מן הפתח. (וזו צורתה) נמצא שלא היה לו פצימין אלא משמאל. וקבע בפצים המזוזה שבשמאל. אמר ליה כמאן כר"מ אימור דאמר ר"מ מימין משמאל מי אמר דתניא ביתך דרך ביאתך מימין. אתה אומר מימין או אינו אלא משמאל ת"ל ביתך. מאי תלמודא. אמר רבא ביתך דרך ביאתך כי עקר איניש רגליה דימינא עקר ברישא. רב שמואל בר אחא קמיה דרב פפא משמיה דרבה בר עולא אמר מהכא ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקוב חור בדלתו ויתן אותו אצל המזבח מימין: מאי רבי מאיר. דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרים. מ"ט דרבנן מזוזות כתיב. ומ"ט דר"מ. דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים. כשהוא אומר בפרשה שניה מזוזות שאין ת"ל. הוי ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר רבוי אלא למעט מיעטו הכתוב במזוזה אחת דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר אין צריך הרי הוא אומר על המשקוף ועל שתי המזוזות שאין ת"ל שתי ומה ת"ל שתי זה בנה אב שכל מקום שנאמר מזוזות אינו אלא אחת עד שיפרוט לך הכתוב שתי. וכיפה שיש ברגליה עשרה חייבת במזוזה. דתניא כיפה ר"מ מחייב וחכמים פוטרין. ושוין שאם יש ברגליה י' שחייבת. ונראה דהלכה כר"מ כיון דר' ישמעאל ור"ע קיימי כוותיה. וכן משמע לעיל דקאמר אימור דאמר [ר"מ] מימין משמאל מי אמר משמע דאי הוי פצים מימינא הוי ניחא ליה דעביד כר"מ:

סעיף טו

ת"ר (יומא דף יא.) בשעריך אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות ורפת ולולין מתבן ואוצרות יין ואוצרות שמן כולן חייבין במזוזה. יכול שאני מרבה בית שער אכסדרה ומרפסת. ת"ל בית מה בית המיוחד לדירה אף כל המיוחד לדירה יצאו אלו שאינם מיוחדים לדירה. יכול שאני מרבה בית הכסא ובית הבורסקי ובית המרחץ ובית הטבילה. ת"ל בית מה בית עשוי לכבוד אף כל העשוי לכבוד יצאו אלו שאין עשויין לכבוד. יכול שאני מרבה הר הבית והלשכות והעזרות. ת"ל בית מה בית מיוחד שהוא חול אף כל שהוא חול יצאו אלו שהן קדש ואי קשיא לך הא דתניא בית שער אכסדרא ומרפסת חייבין במזוזה. התם כשהבתים פתוחים לתוכו. ור"י תירץ דחייבים מדרבנן. ובית התבן ובית הבקר ובית העצים והאוצרות שהנשים רוחצות בהן פטורין מן המזוזה. הא סתמא חייבין ודלא כמ"ש הרמב"ם ז"ל דדוקא כשהנשים מתקשטות בהן: ת"ר בית הכנסת ובית האשה ובית השותפין חייבין במזוזה.. פשיטא מהו דתימא ביתך ולא ביתה ביתך ולא בתיהם קמ"ל ואימא ה"נ. אמר קרא למען ירבו

ימיכם וימי בניכם גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי ואלא ביתך למה לי כדרבא דאמר רבא דרך ביאתך. וכי עקר אינש כרעיה דימינא עקר ברישא. ואף על גב דתרי ביתך כתיבי. חדא איצטריך למעוטי שוכר ושואל. ובהכ"נ דחייבת במזוזה דוקא שיש בה בית דירה לחזן. אי נמי בהכ"נ דכפרים דדיירי ביה אורחים אבל דכרכים לא:

סעיף טז

גרסינן בסוכה (דף ג.) ת"ר בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות פטור מן המזוזה ומן המעקה וכו'. אף על פי שבכל הספרים אין כתיב כן אלא בית שאין בו ארבע אמות. רב אלפס גרס שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות. דמסתבר דלא חזי לדירה בענין אחר ודלא כמו שכ' הרמב"ם ז"ל שאם היה ארכו יותר על רחבו הואיל ויש בו לרבע ארבע אמות על ארבע אמות חייב במזוזה דארבע אמות על ד' אמות בעינן לכל הנהו דקחשיב בברייתא בפ"ק דסוכה: (יומא דף יא.) ת"ר מזוזת יחיד נבדקת פעמים בשבוע ושל רבים פעמים ביובל. אמר רב יהודה מעשה בארטיבון אחד שהיה בודק מזוזות בשוק העליון של צפורי. ראהו קסדור אחד ונטל ממנו אלף זוז:

סעיף יז

(ב"מ דף קב.) ת"ר המשכיר בית לחבירו על השוכר לעשות לו מזוזה וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויצא ובעובד כוכבים נוטלה בידו ויצא ומעשה באחד שנטלה בידו ויצא וקבר אשתו ושני בניו. מעשה לסתור. אמר רב ששת ארישא (שם דף קא.) בעו מיניה מרב ששת מזוזה על מי. מזוזה האמר רב חובת הדר היא. אלא מקום מזוזה על מי א"ל רב ששת תניתוה כל דבר שאין מעשה אומן השוכר עושהו. והאי נמי לא מעשה אומן הוא דהא אפשר בגובתא דקניא: ת"ר טלית שאולה כל ל' יום פטור מן הציצית והשוכר בית בחו"ל והדר בפונדקי בארץ ישראל פטור מן המזוזה ל' יום אבל השוכר בית בא"י חייב במזוזה לאלתר משום ישוב א"י. ואם יש כמה חדרים ועליות זו לפנים מזו כולם חייבים במזוזה:

סעיף יח

סוכת החג בחג (יומא דף י: ע"ש) והחנויות שבשוקים פטורין מן המזוזה מפני שאינן קבועין לדירה. נהגו לכתוב שדי מבחוץ על המזוזה בריוח שבין פרשה לפרשה. וכן נהגו לכתוב באשכנז ובצרפת כנגד ה' אלהינו ה' מבחוץ שם של י"ד והם סמוכות לאותיות של ה' אלהינו ה' באלפא ביתא אבל בפנים אין להוסיף מאומה. ולא לעשות חותמות לפי שנראה כאילו מכוין לעשות לו קמיע לשמירה. אלא יעשה המצוה כתיקונה לקיים

מאמר הבורא יתברך והוא ישמרנו וצלנו על יד ימיננו:
סליק הלכות מזוזה

הלכות תפילין

הלכה א

(דף כח.) ארבע פרשיות של תפילין מעכבות זו את זו ואפילו כתב אחד מעכבן: גמ' [שם דף לד.] פשיטא אמר רב יהודה אמר רב לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד הא נמי פשיטא אלא לאידך דרב יהודה דאמר כל אות שאין גויל מקיף לה מד' רוחותיה פסולה:

הלכה ב

(שם ע"ב) ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפת הרי כאן ארבע דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר אין צריך טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים. בשמע ובוהיה אם שמוע כתב לטטפת חסר שני וי"ן. ובוהיה כי יביאך כתיב לטוטפת אבל בין פ"ה לתי"ו לא כתיב וי"ו. וקשה דהיכי משמע דאין לומר גורעין ומוסיפין ודורשין ושקלינן לוי"ו דבין טי"ת לטי"ת ושדינן לה בין פ"ה לתי"ו. דלא אשכחן אלא בתחילת התיבה. דבפ' ב' דזבחים (דף כה.) דרשינן ולקח מדם הפר דם מהפר יקבלנו וכן בפרק יש נוחלין (דף קיא:) ונתתם את נחלתו לשארו דרשינן את נחלת שארו לו אבל באמצע תיבה לא וכן פרש"י פרק הזהב (דף נד:) גבי הא דשקלינן וי"ו דויסף ושדינן ליה אחמישיתו והוי חמישותיו בב' ווי"ן. ופריך אי הכי גבי קדש נמי כתיב ויסף חמישית. ומשני דכי שקלת לוי"ו דויסף ושדית אחמישית ה"ל חמישיתו ופירש"י וא"ת ולוקמה באמצע התיבה ולהוי חמישיות אלא ודאי לא אמר הכי אלא בתחילת התיבה או בסופה ופר"ת דדריש וי"ו למ"ד דולטוטפת דאפילו מאן דלא דריש וי"ו. וי"ו למ"ד דריש. והכי אמר בפרק הערל (דף עב.) גבי והנותר ואפי' למאן דלא דריש וי"ו וי"ו וה"א דריש. ולשון טוטפות פי' ר"י לשון תכשיט הנתון על הראש אצל המצח. כמו טוטפת וסרביטין דפרק במה אשה (דף נז.) שהיא כלילא המקפת את הראש. א"נ נקרא טוטפת ע"ש שנתון בראש בין העינים כמו שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין (מגילה יד:). ותפילין לשון פלילה שהוא אות והוכחה לכל רואינו. ששכינה שרויה עלינו כדאמר (לקמן סימן יב) וראו כל עמי הארץ וגו' אלו תפילין שבראש: [שם] ת"ר יכול יכתבם בד' עורות ויניחם בד' בתים בד' עורות ת"ל ולזכרון בין עיניך זכרון אחד אמרתי לך לא שנים וג' זכרונות. הא כיצד כותבן על ד' עורות [ומניחן] בארבע בתים. ואם כתבן בעור אחד והניחם בד' בתים יצא. וצריך שיתן ריוח ביניהם דברי רבי (מאיר). וחכמים אומרים אין צריך. ושוין שנותן חוט ומשיחה בין כל אחד ואחד. ואם אין חריצן

ניכר פסולות. פי' ושוין שנותן חוט וכו' אע"ג דרבנן אמרי דא"צ ריוח ביניהם מודו דאם כתבן בעור אחד שצריך להעביר חוט או משיחה שבין (ס"א בין) בית לבית. ויש שעושין כן אפילו כשהן כתובין בד' עורות ואמרי דארישא נמי קאי כשכתבן בד' עורות. אבל לשון ושוין משמע שקאי אמאי שנחלקו בו. ואם אין חריצן ניכר מילתא באפי נפשיה הוא שבכל תפילין צריך שיהא החריץ שבין בית לבית ניכר מבחוץ. גרסי' במכילתא והיו לאות על ידך בד' מקומות מזכיר פרשת תפילין קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע מכאן אמרו מצות תפילין ד' פרשיות של יד הן כרך אחד. ושל ראש הן ד' טוטפות. קדש והיה כי יבאך שמע והיה אם שמוע כותבן כסדרן ואם כתבן שלא כסדרן הרי אלו יגנזו: [שם] ת"ר כיצד כותבן תפילין של יד כותבן בעור א' ומניחן בבית אחד ואם כתבן בד' עורות והניחן בבית אחד יצא. וצריך לדבק שנאמר והיה לך לאות כשם שאות אחד בחוץ כך אות אחד בפנים דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר אינו צריך א"ל ר' יוסי ומודי ליה ר' יהודה ברבי שאם אין לו תפילין של יד ויש לו שתים של ראש שטולה עור על אחד מהן ומניחן. מודה היינו פלוגתייהו. אמר רבא מדברי רבי יוסי חזר בו רבי יהודה. טולה והאמרת שלח רבי חנינא משום רבי יוחנן. תפילין של יד עושין אותן של ראש ושל ראש אין עושין אותן של יד לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. הב"ע בחדתתא ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא דאתני עליה מעיקרא:

הלכה ג

(דף מב:) ת"ר ציפן בזהב או שטלה עליהן עור בהמה טמאה פסולות עור בהמה טהורה כשרות ואע"פ שלא עבד לשמן. רשב"ג אומר אף עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדם לשמן. ובהלכות ס"ת (סי' ג) כתבתי דהלכה כרשב"ג דבעי עיבוד לשמן. הלכך הקלף והרצועו' והבתים כולן צריכין עיבוד לשמן ופירשתי למעלה דין העיבוד וצריך שיאמר שכותב לשמה. והאזכרות יכתוב לשם קדושת השם. ותפילין נכתבין על הקלף במקום בשר [וקלפים שלנו נקראים קלף וכותבין במקום בשר] ואין תולין בתפילין לפי שצריך לכותבן כסדרן. תני רב חיננא בר רבא מפשרוניא ס"ת ותפילין ומזוזות שכתבן מין ישרפו ותני חדא יגנזו. מסור לאנסין עבד עובד כוכבים אשה כותי קטן וישראל מומר לעבודת כוכבים פסולין שנאמר וקשרתם וכתבתם כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה וכל שאינו בקשירה אינו בכתיבה:

הלכה ד

גרסינן בפ' ח' שרצים (דף קח.) ת"ר כותבין תפילין ע"ג עור בהמה טהורה וע"ג עור חיה טהורה ועל גבי נבילות וטריפות שלהן. ונכרכות בשערן ונתפרות בגידן. אבל אין כותבין

לא על גבי עור בהמה טמאה ולא על גבי עור חיה טמאה וא"צ לומר נבילות וטריפות שלהן ואין נכרכות בשערן ואין נתפרות בגידן:

הלכה ה

(דף לד:) ת"ר כיצד סודרן קדש והיה כי יביאך מימין. שמע והיה אם שמוע משמאל. והא תניא איפכא. ל"ק כאן מימינו של קורא כאן מימינו של מניח. והקורא קורא כסדרן פרש"י כסדר שהן כתובים מוקדם ומאוחר מאוחר. הילכך (כי) הא דקתני קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע. וקשה לר"ת אמאי פלגינהו לקרות שתים הראשונות מימין ושתים האחרונות משמאל הל"ל הראשונות מימין וכל האחרונות משמאל או איפכא ג' ראשונות מימין ורביעי' משמאל כמו גבי נר מערבי דפרק שתי הלחם (דף צח:) דיליף דנרות של מנורה מזרח ומערב מונחים מדכתיב בנר מערבי לפני ה' מכלל דכולהו לאו לפני ה'. ולא קאמר דחצי הנרות לפני ה' וחצי האחרים לצד מזרח אלא רק האחת דקרי נר מערבי ויש לדחות לפי שהתפילין מונחים באמצע הראש ושתי פרשיות מימין האדם ושתים משמאלו. ומפרש ר"ת קדש והיה כי יביאך מימין של קורא ומשמאל של קורא הוי שמע מבחוץ ואחריה והיה אם שמוע מבפנים. והשתא ניחא מה שחלקו שתים שתים. וכן פר"ח ז"ל בסנהדרין (דף פט:) כל בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול כגון קדש ושמע. וכן פי' רב האי. והיה נותן סימן הוויות להדדי. וכן פי' רב שרירא גאון ונתן סימן שי"ן של קדש ושי"ן של שמע אצל שיני"ן של דפוס. וכן בתשובת הגאונים שכתב רבינו יוסף ט"ע והא דקאמר והקורא קורא כסדרן לא כסדר הכתובין בתורה קאמר אלא מפרש ר"ת דהוא סיום הברייתא דכיצד סדרן. ולפי שתירץ התלמוד כאן לימינו של קורא כאן לימינו של מניח ולא פי' איזו נעמיד בקורא ואיזו נעמיד במניח חזר ופי' והקורא קורא כסדר הכתוב בברייתא ראשונה קדש והיה כי יביאך בימינו שמע והיה אם שמוע בשמאלו. ובהלכות הרי"ף אין כתוב והקורא קורא כסדרן. ובשמושא רבא שהוא תיקון תפילין קדמוניות כתוב כסדר רש"י. וז"ל ומשוי פרשתא דקדש מימינא בביתא קמא ופרשתא דסמיך ליה והיה כי יביאך בביתא תנינא. ופרשת שמע בשלישית. והיה אם שמוע ברביעית. ובמכילתא משמע כפי' רש"י בפרשת והיה כי יביאך בארבע מקומות הזכיר פרשת תפילין קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע מכאן אמרו מצות תפילין ד' פרשיות וכו'. והדר תני כותבן כסדרן ואם כותבן שלא כסדרן הרי אלו יגנזו משמע כסדר ששנאן ברישא וצריך לפרש דבכתיבת הסופר קאמר שיכתבם כסדר שהם כתובים בתורה ולא על הנחתם בבתים. ובתפילין של יד שהם בעור אחד יניח חלק לפרשת והיה אם שמוע עד שיכתוב פרשת שמע: ולפי שנחלקו בדבר זה גאוני עולם ותפילין של אלו

פסולין לאלו ואמרו חכמים מקום יש בראש להניח שם ב' תפילין וכן בזרוע ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה שני זוגי תפילין ויניח שניהם. ויכוין בשעת הנחתן באותן שהן כתובין כתקנן בהן אני יוצא ידי חובתי ושאר הן כרצועה בעלמא. ואין כאן בל תוסיף אלא בעושה ה' בתים. ולא יניח שני הזוגין בכיס אחד. דאחד מן הזוגין חול הוה ואסור לתתן בכיס של תפילין. אלא יעשה שני כיסין וסימן לכל כיס וכיס שלא יחליפם:

הלכה ו

[שם] אמר רב חננאל אמר רב החליף פרשיותיה פסולות. אמר אביי ולא אמרן [שם לה.] אלא גווייתא לברייתא ובריית לגווייתא. אבל גווייתא לגווייתא ובריית לברייתא לית לן בה וליתא לדאביי דל"ש הכי ול"ש הכי פסולה:

הלכה ז

[שם] ואמר רב חננאל אמר רב תיתורא דתפילין הלמ"מ אמר אביי מעברתא דתפילין הלמ"מ תיתורא הוא עור הנכפל למטה לכסות פי הבתים והוא בית מושבן של תפילין ונראה כעין דף של גשר. ומתוך לשון רש"י משמע שהבתים והתיתורא מעור אחד. והעולם לא נהגו כן לפי שעור הבתים דק. ולוקחים עור עב וחזק וכופלים אותו לשנים ועושין נקב מרובע בכפל העליון ומכניסין בו הבתים. והכפל התחתון מכסה את פי הבתים. מעברתא היינו כשכופלין אותו העור חותכים ממנו בצד השלם משני צדדין ומניח בו באמצע להכניס בו הרצועות. ונקרא מעברתא על שם שהרצועות עוברות בתוכו. ואינן קבועות בו אלא ממשיכן ומעבירם מצד זה לזה. ובערוך בערך מעבר כתב מעברתא היא תיתורא. וכן גשרים נקראים מעברתא ותיתורא. ובתפילין הוא מקום שמכניסין בו הרצועות ונקראת מעברתא דתפילין ולא בעי למימר דתרוייהו חדא מילתא [צ"ל דהא חשיב] דלא חשיב להו בגמרא בתרתי. אלא משום דמחברי אהדדי חשיב להו כחדא. וי"מ מעברתא היא רצועה קטנה שמעבירין למעלה על התפילין של יד וכן נהגו האידנא. ואפילו אין פירוש של מעברתא רצועה קטנה. מכל מקום אין התפילין נפסלין משום בית החיצון שאין רואה את האויר בכה"ג אא"כ חבר להן בית אחר. וטעמא דציפן זהב פסולין משום דבעינן שיהו מצופין בעור בהמה טהורה. דומיא דטלה עליהן עור בהמה טמאה. ועוד דאין רואה את האויר לא שייך אלא בתפילין של ראש שהן ארבע בתים ושינה א' מהבתים ממקומו אבל בתפילין של יד שהן בית אחד לא. וכן נמצא בתשובת הגאונים:

הלכה ח

שם ואמר אביי שי"ן של תפילין הלמ"מ. וצריך שיגיע חריץ למקום התפר. ורב דימי מנהרדעא אמר כיון דמינכר תו לא צריך. כתב בשמושא רבא צורתא דשי"ן דימינא דמניח תלתא רישי. ובשמאל ארבע רישי. ואי אפיך לית לן בה. ועוד כתב שם שנותנין על קלף הפרשיות קלף אחר וכורכו בו. ושמא בשל יד קאמר. אם כתבן בארבע עורות איכא למאן דאמר צריך לדבק. והרמב"ם ז"ל כתב שכורכין את הפרשיות במטלית. ועוד כתוב שם אמר אביי אי כתבינהו אגויל שפיר דמי וכן הלכה. וא"א לומר כן דאמר בפ' המוציא יין (דף עט:) [תפילין] אגויל מי כתבינן עוד כתוב שם בתיקון של תפילין שעושין אותן רחבים ב' אצבעות ואי עבדינהו טפי שפיר דמי ואי פיחת לא מיפסלי בהכי. וצריך שיגיע חריץ למקום התפר. פירוש חריץ של שי"ן למטה יגיע עד מקום התפר. ורש"י פירש צריך שיגיע חריץ של הבדלת הבתים עד מקום התפר. ופירושו נראה מדאמר של שי"ן ולא אמר של תיתורא. ונהגו כשני הפי' להגיע חריץ השי"ן וחריץ הבדלת הבתים עד התפירה לחומרא כאביי ודלא כרב דימי. אמר אביי האי קילפא צריך למיבדקיה דלמא אית ביה ריעותא ובעינן כתיבה תמה וליכא. רב דימי מנהרדעא אמר לא צריכא דקולמסא בדיק ליה וכן הלכה וה"נ אמרי' בהעור והרוטב (דף קיט:) כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב: א"ר יצחק רצועות שחורות הלמ"מ. והא תניא תפילין אין קושרין אותן אלא במינן בין לבנות בין שחורות בין ירוקות. ואדומות לא יעשה משום גנאי וד"א. לא קשיא כאן מבפנים כאן מבחוץ. מבפנים מאי גנאי וד"א איכא זימנין דמתהפכי ליה. יש שעושין בתים של תפילין מעור לבן דלא נאמר אסורות אלא ברצועות ומכל מקום נוי תפילין הוא שיהא הכל שחור:

הלכה ט

[לה. ע"ש] תניא תפילין מרובעות הלמ"מ אמר רבה בתפרן ובאלכסונן. נימא תנינא להא דתנו רבנן העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בו מצוה. אמר רב פפא מתניתא דעבידא כאמגוזא. פירוש עגולים מכל צד כאגוז והיינו נמי דקאמר סכנה שאם ידחוף ראשו בקורה יכנסו בתוך ראשו אבל אם הם רחבים למטה אף על פי שאין להם זויות כשרים קמשמע לן דצריכים להיות מרובעים כגון ארבע בתים של ראש שיכוין שיהו מרובעים דפוסות של ד' הבתים וכן דפוס של יד שיהא מרובע אלא אפילו התפירה שהוא תופר יחד שני כפלין של התיתורא תהיה מרובעת. ולא תימא אפילו ארוכה וקצרה רק שיהו לה ארבע זויות קמ"ל. ובאלכסונן דבעינן שיהו מרובעים מכל צד שיהא להן אלכסון שאמרו חכמים (ערובין דף נז.) כל אמתא בריבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונא. וכמו

שהתפירה צריכה להיות [מרובעת גם צריכה להיות] התיתורא עצמה מרובעת. ולכך מקצרים בליטת הכפל מקום שהרצועה עוברת בו דהיינו מעברתא. וחותכין אותו משני צדדין שלא תהיה המעברתא רחבה כמו התיתורא כדי שיהיה ניכר ריבוע [של] התיתורא שהוא מושב התפילין ורש"י פירש תפילין מרובעות הבתים מרובעים ובתפרן פי' ישמור בתפירתן את ריבוען שלא ימשוך חוט [התפירה] יותר מדאי כדי שלא יכווצו ויקצר רחבן. משמע מתוך פירושו שעיקר הריבוע על הבתים ומושבן. ונהגו לרבע גם התפירה ותופרן סמוך לבתים כדי שיהיו מהודקים יחד הבתים ומשיירים מן התיתורא סביב התפירה ויש שתופרין יחד שתי כפילות של התיתורא בשפתה כדרך תופרי בגדים מבלי שיור כלל חוץ לתפירה. ולפי זה ריבוע התפירה והתיתורא הכל אחד הוא. ואפשר שרש"י סובר כן ולכך לא הזכיר ריבוע בתפירה אלא הזכיר שלא יתקלקל רחבו ע"י התפירה. דכיון שהתפירה היא בשפה אם ימשוך החוט יותר מדאי יקלקל רחבו ע"י התפירה כיון שהתפירה היא בשפה ובירושלמי דפ"ק דמגילה כורכן בשערן ותופרן בגידן וכשהוא תופר יהא תופר בתפירה הזאת בסתם משמע כדרך כל תופרי בגדים שתופרים בשפת הבגדים זה לזה. ונראה יותר טוב כמו שנוהגים לתפור סמוך לבתים ולשייר מן התיתורא חוץ לתפירה שמתוך זה יהיו הבתים מהודקים יפה וכל הריבוע נשמר יפה:

הלכה י

שם אמר רב הונא תפילין כ"ז שטבלן קיימת כשרה. ורב חסדא אמר נפסק שתים כשרה שלש פסולה בערוך פירש טבלן היינו עור הבתים שהיא כטבלא מרובעת. אמר רבא הא דאמרן שתים כשרה לא אמרן אלא זה שלא כנגד זה אבל זה כנגד זה פסולה. וזה כנגד זה לא אמרן אלא בחדתתא אבל בעתיקתא לית לן בה. א"ל אביי לרב יוסף ה"ד בחדתתא וה"ד עתיקתא א"ל כל היכא דמיתלא בשלחא והדר חלים עתיקתא. אינך חדתתא. דף לה: א"נ היכא דמיתלא במיתנא אתיא אבתריה חדתתא. אינך עתיקתא. טבלן היינו עור של הבתים. וזה שלא כנגד זה היינו שנפסק עור בית אחד והאחד שלם והשלישי נפסק:

הלכה יא

אביי הוה קאי קמיה דרב יוסף איפסיק ליה רצועה דתפילין א"ל מהו למיקטריה א"ל וקשרתם שתהא קשירה תמה. פירש"י ואם יש קשר אחד ברצועה מלבד קשר שקושרין בראש תו לא הוי קשירה תמה. לישנא אחרינא רצועה שלימה ולא קשורה. א"ל רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי מהו למיתפרינהו ועיולי תופרן לגיו א"ל פוק חזי מאי עמא דבר. רש"י פירש לאיסורא ור"ת פירש להיתרא כי ההוא דפ"ק דעירובין (דף יד:) גבי הלמי ולחיים וההיא דפרק כיצד מברכין (דף מה.) . ובשימושא רבא כתב היכא דאיפסק רצועה

לא שרי לכרוכיה וכו' עד או לחייטיה ולא ליקטריה שנאמר וקשרתם קשירה תמה. זה משמע כפירוש ר"ת דשרי תפירה ובירושלמי דפ"ק דמגילה [הלכה יא] רבי ירמיה איפסיק ליה רצועה של תפילין שאל לרבי אבא בר ממל א"ל וקשרתם קשירה תמה ולא הזכיר שם תפירה. ועוד כתב שם רבי זעירא איפסיק ליה גידא דרצועה משמע שנפסקה הרצועה ותפרה בגידין ונפסק הגיד. והתיר לו לחזור ולקשור הגיד. איפסיק ליה תניינא שרא ליה. ולא מן אולפין פי' שלא מן הדין. אלמא דמותר לתפור הרצועה שנפסקה. ואית דגרסי גידא דתפילין ומיירי בתפירה מרובעת שבתיתורא. ובתשובת גאון מהו לתופרה בגידין או בחוטין הכי אמרי רבנן ליכא תפירא כלל בגווה אלא גונזה ומיירי בנפסקה הרצועה המקפת הראש והזרוע דהתם בעינן קשירה תמה שלא יהיו שמה שני קשרים. אבל הרצועות התלויות למטה לא שייך בהו קשירה שנאמר וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך דוקא על היד ועל הראש הוא דכתיב בה קשירה למעוטי קשירה שאינה תמה אבל רצועות התלויות לא שייך לחסור בהן קשירה ותפירה. דהא בעי רב דימי למימר דאם לא נשתייר ברצועות אלא כל שהוא חוץ לקשר כשרות. אמר רב דימי גרדומי רצועות כשרות פירש רש"י מה שתלוי מן הרצועות אחר שנתקשרו בראש אם נפסק מאותן רצועות ונשתיירו גרדומין כשרות. ולא היא מדאמרי בני רבי חייא גרדומי תכלת כשרים גרדומי אזוב כשרות התם דתשמישי מצוה אבל הכא דתשמישי קדושה לא. מכלל דאית להו שיעורא וכמה שיעורא אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש עד אצבע צרדא. רב כהנא מחוי כפוף רב אשי מחוי פשוט רבא קטר להו ופשיט ושדי להו. רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלי' להו. מר בריה דרבינא עביד כי דידן ופותיה דרצועה כאורכה דשעורה ומתוך פרש"י משמע דהני אמוראי איירו ברצועות של ראש. שפירש רבא כשהיה מניח תפילין קטר להו ברישיה ושיורי רצועות פשיט ושדי להו על כתפיה מאחוריו ומתלית להו לרצועות התלויות היה גודלן ומשלשלן תרצי"ר בלע"ז ומשמע דשיעור אורך רצועות הראש חוץ לקשר למ"ד כפוף כמו שיכול לפשוט מאצבע ועד אמה ולמ"ד פשוט כמו שיכול לפשוט מגודלו עד שיעור אצבע. ובשיעור אורך רצועות היד לא אירי. ובערוך כתב בערך צרדי דכתב [בילמדנו] (במכילתא) בפרשת בא אל פרעה דשיעור רצועה של יד אמר ר"ל עד אצבע צרדא [כשידו פשוט וכפוף] ומאי צרדא אמצעי דתניא בתוספתא איזו היא אצבע צרדא זו אצבע גדולה של ימין. וכפוף ופשוט לפי המכילתא פשוט היינו שתגיע הרצועה עד ראשי אצבע צרדא כשידיו פשוטות. וכפוף היינו שתגיע הרצועה עד אצבע צרדא כשכופף אצבעותיו על פס ידו ולרצועות הראש לא פירש שיעור ובשמושא רבא מפרש שיעורייהו:

הלכה יב

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב קשר של תפילין הלמ"מ. פרש"י שישים הרצועה על ראשו כעין דלי"ת כדי שיהא שדי נראה בקמט בית החיצון שכפוף כעין שי"ן. ודלי"ת נראה בקשר ויו"ד נראה באותו של יד כמין רצועה קטנה וראשה כפוף מעט כעין יו"ד. וכן פירש"י וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך אלו תפילין שבראש לפי שכתוב עליהן רוב השם שי"ן ודלי"ת ובשל יד אין בהן אלא יו"ד. ונראה לי דדלי"ת ויו"ד שבתפילין לאו אותיות גמורות הן ולא חשיבי מאותיות השם דלעיל ובפרק בתרא דמגילה (דף כז.) קרי להו לרצועות תשמישי קדושה משמע שהן עצמן אינן קדושים ובשום דוכתא לא קרי להו אלא קשר של תפילין. ועוד אמר בפרק במה מדליקין (דף כח:) לא הוכשרה למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד. למאי הילכתא אילימא כו' אלא לעורן והא אמר אביי שי"ן של תפילין הלמ"מ כלומר דפשיטא דבעי עור בהמה טהורה ומסיק אלא לרצועתייהו. ואם דלי"ת ויו"ד אותיות השם הם והלמ"מ אם כן הך נמי פשיטא. ומטעם זה היה מסתפק הר"י מאורליני"ש אם צריך לחלוץ תפילין של יד כשנכנס לבית הכסא דשמא כיון דמחופות בעור לא צריך. ולא אסרו אלא תפילין של ראש משום שי"ן. אמר רב נחמן בר יצחק ונוייהן לבר הצד של הקשר שנראה בו הדלי"ת יהא נראה מבחוץ. לישנא אחרינא נויהן של רצועות שהן חלוקות מצד אחד וצבועות שחורות והוא נוייהן. וראיה לדבר מדאמרינן איתהפכין ליה רצועות דתפילין א"ל ולא סבר לה מר ונוייהן לבר ומיהו גם על הקשר קאי כדמוכח בפרק המוצא תפילין (דף צז.) דקאמר התם רבי יהודה סבר עניבה קשירה היא ולכך המוצא תפילין חדשות לא יכניסם בשבת. ופריך הא לאו הכי עניב להו והא קשר של תפילין הלמ"מ הוא ואמר רב נחמן ונוייהן לבר משמע דקאי רב נחמן גם על הקשר ובערוך נמי פירש הקשר יהא נראה מבחוץ אותו צד שנראה כעין דלי"ת. רב אשי הוה יתיב קמיה דמר זוטרא איתהפיכא ליה רצועה דתפילין א"ל ולא סבר לה מר ונוייהן לבר א"ל לאו אדעתאי. תשובת גאון רצועה דרב הונא דאיתהפיכא ויתיב ארבעין יומין בתעניתא (מו"ק דף כה:) בשל יד או בשל ראש הכין גמירנא מרבוותא דשל ראש היתה (נ"א ורב הונא) דרב הונא דיתיב בתעניתא לאו משום דחובה הוא. תשובה אחרת מאן דאפיך רצועה של יד או של ראש מיחייב למיתב בתעניתא דפושע הוא וצריך תענית. אבל לחייבו ארבעים תעניות כרב הונא לא דמרוב חסידות הוא דעביד. וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך תניא רבי אלעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש לפי שנראין יותר משל יד דעל של יד אמר לקמן לך לאות ולא לאחרים לאות. והסירותי את כפי וראית את אחורי אמר רב חנא בר

ביזנא א"ר שמעון חסידא מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין. א"ר יעקב אמר רב [יהודה] קשר של תפילין צריך שיהא למעלה ולא למטה וצריך שיהא כלפי פנים כדי שיהיו ישראל לפנים ולא לאחור. שיהא למעלה בגובה הראש ולא למטה בצואר. כלפי פנים פירש"י ממול עורף ולא בצידי הראש. לישנא אחרינא שיהא הקשר מבפנים והדלי"ת נראה מבחוץ. כדאמר לעיל ונוייהן לבר. ופי' קמא עיקר כי הדלי"ת הוא הקשר. ורב עמרם ז"ל כתב קשר של תפילין צריך שיהא למעלה בתפילין של יד קאי דכתיב ושמתם שיהא שימה כנגד הלב. מאי עביד ליה מניחו בגובה שבזרועו כדתני' (לקמן סי' יח) רבי מנשיא על ידכה זו קיבורת וקושר למטה מן התפילין ואין מורידין למטה הרבה ומרחיק הקשר מן מעברתא של תפילין שיעור מה שמכניס רצועה לתוכו ואי קיים ליה דרבי יעקב דאמר צריך שיהא קשר למעלה והיא לפני זרועו וכנגד לבו. ואקיים ליה כלפי פנים כדי שיהו ישראל לפנים. ואיקיים ליה דר' יצחק צריך שתהא שימה כנגד הלב ודרבי חייא בריה דרב אויא דמנח להו להדי ליביה. כוונת הגאון כשישים התפילין בגובה זרועו יטה אותן מעט כלפי פנים דהיינו לצד ימין כדי שיכוף זרועו למטה שיהו התפילין כנגד לבו:

הלכה יג

[לה:] אמר רב שמואל בר רב מרי אמר רב ואמרי לה אמר רב אחא אריכא אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב מנשיא בר ירמיה אמר שמואל תפילין מאימתי מברך עליהן משעת הנחתן. איני והא אמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. אביי ורבא דאמרי תרוייהו משעת הנחה ועד שעת קשירה. מכאן היה מדקדק הר"ר אליהו ז"ל שצריך אדם לקשור תפילין בכל יום. ור"ת אומר שאין צריך. והביא ראיה מהא דאמר בפ"ק דחולין (דף ט.) ת"ח צריך שילמוד ג' דברים כתב שחיטה ומילה. ורב יהודה אומר אף קשר של תפילין וברכת חתנים וציצית. ואידך הני שכיחי פירוש ואידך אמאי לא חשיב הנך דרב יהודה. הני שכיחי כתב שחיטה ומילה שכיחי בכל יום וצריך להתלמד שידעם. ואי בעיא למעבד קשר של תפילין בכל יום שכיח טפי מכולהו. ומיהו רש"י פירש שם איפכא הנך שכיחי קשר של תפילין וברכת חתנים וציצית ואינו צריך לימוד שמנערותו בקי בהן. ולא נהירא דכתב שחיטה ומילה שכיחי טפי. ועוד דקדק ר"ת מהא דחשיב בפרק בתרא דעירובין (דף צז.) קשר של תפילין קשר של קיימא ואם היה צריך לקשור ולהתיר בכל יום לא הוי קשר של קיימא. ועוד שעת קשירתן דהכא מפרש ר"ת לשון הדוק שמהדקן ומצמצמן בראשו ובזרועו כמו (נדה דף כו:) שליא קשורה בולד וכן (מס' ע"ז דף ה.) קשורה בו ככלב. ולפירוש רבינו אליהו ז"ל היה לו לומר

משעת קשירה עד שעת הנחה. ורבי שמשון ז"ל היה אומר דמסתבר כדברי ר"ת בתפילין של ראש וכדברי הר"ר אליהו ז"ל בתפילין של יד. דכתיב בשל יד וקשרתם וכתבתם [ודרשינן] מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכיון דקשירה בימין הנחה בשמאל. ואם היה קושר תחלה ואח"כ מכניסו בזרועו היכי דייק מינה דהנחה בשמאל. ועוד דאמר בפרק אין מעמידין (דף לט.) מעשה באשה אחת שהיתה נשואה לחבר והיתה קושרת לו תפילין בזרועו. ומשמע שתמיד היתה עושה כן ודוקא בזרועו היתה קושרת לו ולא בשל ראש דהנך לא בעי קשירה בכל יום דלא צותה תורה לקושרן בכל יום. דקשר של תפילין הלמ"מ והכי גמירא דליהוו תמיד קשורים. והשתא קשירה דשמעתין קשירה ממש דבשל יד מתחיל לברך. ושוב חזר בו ואמר דבתפילין של יד נמי לא בעי קשירה בכל יום דבפ"ב דמקואות קאמר דיש קשרים דצריכים שיבואו בהן מים בשעת טבילה ויש שאין צריכין שיבואו בהן מים בשעת טבילה ושאינן של קיימא צריך שיבואו בהן מים. וקתני התם של זרוע ושל ראש אין צריכין שיבואו בהם מים והא דקאמר דקושרת לו תפילין בזרועו. היינו מהדקת לפי שאין כח להדקן בידו אחת:

הלכה יד

(דף לו.) אמר רבה בר רב שילא אמר רב חסדא סח בין תפילין לתפילין חוזר ומברך. סח אין לא סח לא והאמר רב הונא בר חייא א"ר יוחנן על של יד הוא אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין ועל של ראש הוא אומר על מצות תפילין אביי ורבא דאמרי תרוייהו לא סח מברך אחת סח מברך שתים. פרש"י לא סח מברך אחת על של יד ועל של ראש סח מברך שתים להניח שבירך כבר על של יד וחוזר ומברך על מצות על של ראש והרי בירך שתים ור"ת ז"ל פירש לא סח מברך אחת על ש"ר על מצות תפילין. סח מברך שתים על של ראש שצריך לחזור ולברך [להניח]. וכן כתב בשמושא רבא דתפילין וכן מסתבר דאי נתקן ברכה על מצות על של ראש כשהוא מניח לברך בלא של יד למה לא יברך נמי אותה ברכה כשהוא מניחה עם של יד. וא"ת ברכת להניח שבירך על של יד פוטר של ראש א"כ יברך נמי להניח כשהוא מניח של ראש לבדו ולמה תיקנו ברכה אחרת. אלא מסתבר שעיקר תיקון הברכות כך היתה בתחילת הנחתם תיקנו לברך להניח וקאי נמי על של ראש. וכשמניח של ראש מברך נמי על מצות שזו היא גמר המצוה. הילכך אם סח והסיח דעתו צריך לחזור ולברך גם להניח. וכן אם מניח תפילין של ראש לבדו יברך שתים. וכן משמע לישנא דחוזר ומברך שחוזר ומברך אותה ברכה שבירך כבר. אלא שהמקשן לא הביו דבריו והיה סבור דקאמר שמברך ברכה אחרת ופריך לה דאפילו לא סח [נמי] מברך על של ראש על מצות ותירצו אביי ורבא דהא דקאמר סח

חוזר ומברך היינו שחוזר ומברך [אותה] ברכה שבירך כבר מלבד הברכה שנתקנה לה לשל ראש. וכן כתב בה"ג וכן כתב רב עמרם ז"ל בסידור ברכות שלו. וכן בספר השכ' וכן בלקח טוב. אבל הרי"ף כתב כפירוש רש"י וכן רב האי גאון וכן רב אחא משבחא ורוב הגאונים הסכימו על שתי הברכות ואני הייתי מברך ברכה אחת בילדותי כי כן שמעתי ממורי אחי שאמר משום (רבו) ה"ר שמואל מאיברא דכיון דפליגי ביה רבוותא טוב יותר שלא יברך דברכות אין מעכבות ממה שיברך ברכה לבטלה. עד שלמדתי מנחות ונראה לי לפום ריהטא דגמרא שיש לברך שתי ברכות וכן היה נוהג מהר"ם מרוטנבור"ג: גרסינן בפרק לולב וערבה (דף מו.) תניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן דברי רבי. וחכמים אומרים אין מברך אלא שחרית בלבד. איתמר אביי אמר הלכה כרבי. רבא אמר הלכה כחכמים. אמר רב מרי ברה דבת שמואל חזינא ליה לרבא דלא עביד כשמעתיה אלא כל אימת דמנח להו מברך. אמר מר זוטרא חזינא ליה לרב פפי דכל אימת דמנח להו מברך. רבנן דבי רב אשי כל אימת דממשמשי בהו מברכי. פי' ר"י כשהיו ממשמשין בהן להחזירן למקומן אם נשמטו ממקום הנחתן:

הלכה טו

תניא סח בין תפלה לתפלה עבירה היא (בידו) וחוזר עליה מעורכי המלחמה שעל שם קיום מצות תפילין שתקנו יתקיים באנשי המלחמה וטרף זרוע אף קדקוד ואף ליהא שמיה רבה ולקדושה ולעונות אמן אין להפסיק. ובהל' תפילין עתיקתא כתב סח בין תפילין של יד לתפילין של ראש אם סח שיחת חולין חוזר עליה מעורכי המלחמה. ואם בקדושה ויהא שמיה רבה סח אין חוזר עליה מעורכי המלחמה אלא חוזר ומברך על של ראש שתים מפני שכל תפילין טעונות שתי ברכות. ואם ברכן כאחת עולות זו לזו. ואם הפסיקן בקדושה בטלה הראשונה וצריך לברך ב' על של ראש. הא דקאמר מפני שכל תפילין טעונין ב' ברכות תפילין של ראש קאמר [כלומר] לעולם טעונין שתי ברכות ואם לא הפסיק גם עלייהו קאי ברכת להניח. לכך כשהפסיק צריך לחזור ולברך ברכת להניח ואפילו דאין חוזר מעורכי המלחמה אם הפסיק לענות קדושה ואמן נהי דאין העבירה גדולה כ"כ לחזור עליה מעורכי המלחמה מ"מ איכא איסורא שגורם לברך ברכה שאינה צריכה. כדמוכח ביומא פרק בא לו (דף ע.) ופרק אלו נאמרין (דף מ:) דתנן נוטל ס"ת וקורא בו באחרי מות ובאך בעשור וכו' ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה ופריך בגמרא וניתי ס"ת ונקרי ביה ומשני ר"ל משום ברכה שאינה צריכה. אלמא כל היכא שיכול לפטור עצמו בברכה אחת אם גורם שצריך ברכה אחרת מיקרי ברכה שאינה צריכה . תנא כשהוא מניח מניח של יד ואח"כ של ראש. וכשהוא חולץ חולץ

של ראש ואח"כ חולץ של יד. בשלמא בהנחה של יד קודם דכתיב וקשרתם לאות על ידך והדר לטוטפות בין עיניך. אבל בחליצה מנלן. אמר רבה בר המדורי אסברא ניהלי והיו לטוטפות בין עיניך כל זמן שבין עיניך יהיו שתים. גרסינן פרק אמר להם הממונה (דף לג:) אמר ר"ל אין מעבירין על המצות. אמר רבא ש"מ מדר"ל עבורי דדרעא אטוטפתא אסיר ופרש"י כשפוגע בשל יד תחלה אסור להעבירן ולהניח של ראש דאין מעבירין על המצות וקשה לפירושו וכי אין בו איסור אלא משום דאין מעבירין על המצות והלא הוא משנה סדר הנחתן האמור בפסוק. ופר"ת בשם ר"ח שאמר בשם רב האי דדרעא אטוטפתא אסורה אסור להעביר ולהקדים ולתת של זרוע תחלה בתיק ושל ראש עליה. כי אז יהיה זקוק להעביר על המצות כשיניח תפילין כי יצטרך להסיר של ראש שפוגע בהן תחלה ולהניח של יד קודם לשל ראש. הילכך צריך להניח בתיק תחלה של ראש ועליה של יד וה"ר אליהו ז"ל פירש דלענין משמוש קאמר דאמר לקמן (סי' יח) דחייב אדם למשמש בתפילין כל שעה ק"ו מציץ וקאמר דבשל יד ממשמש תחלה דפגע בהן ברישא דאין מעבירין על המצות ותנן בפ' התכלת (דף לח.) תפילין של יד אין מעכבין של ראש ושל ראש אין מעכבין של יד ואמרינן עלה (דף מד.) אמר רב חסדא לא שנו אלא שיש לו אבל אין לו מעכבות. א"ל אמרת א"ל לא אלא מאן דלית ליה תרי מצות חד מצוה נמי [לא] ליעבד. ומעיקרא מאי סבר גזירה שמא יפשע הילכך בין יש לו בין אין לו אין מעכב יכול להניח זה (ס"א ויכול להניח זה בלא זה) כגון היכא דאיכא שום אונס כגון שהלך בדרך ואין יכול להתעכב ולהניח של יד מניח של ראש ולא חיישינן למה שאמרו כל זמן שהן בין עיניך יהיו שתים:

הלכה טז

[לו.] ת"ר תפילין מאימתי מברך עליהן. משעה שיתחיל להניחם עד שעה שיהדקם בזרועו ובראשו. כדי שתהא הברכה עובר לעשייתן היה רוצה לצאת לדרך מניחן וכשיגיע זמנן ממשמש בהן ומברך ועד מתי מניחן. עד שתשקע החמה: ר' יעקב אומר עד שתכלה רגל מן השוק. וחכ"א עד זמן שינה ומודים חכמים לרבי יעקב שאם חלצן ליכנס למרחץ או לבית הכסא ושקעה החמה שוב אין מניחן. אר"נ הלכה כר' יעקב. ואיכא דאמרי אמר ר"נ אין הלכה כרבי יעקב: שם ע"ב תניא ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה ימים ולא לילות. מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וי"ט דרבי יוסי הגלילי הוא דאמר בפרק בא סימן (דף נא:) ובפ' כיצד מברכין (דף מד.) דבני מערבא מברכין כי מסלקי תפילייהו [לשמור חקיו]. היה אור"ת שמברכין כשמסלקין אותן סמוך לשקיעת החמה (לשמור חקיו) משום דיש מצוה בסילוקן כדדרשי' הכא ושמרת את החקה ימים

ולא לילות ואמר המניח תפילין אחר שקיעת החמה עובר בעשה. ואמר נמי בירושלמי פ' היה קורא על מלתא דבני מערבא דמברכין לשמור חקיו כמ"ד בחוקת תפילין הכתוב מדבר. אבל למ"ד בחקת הפסח הכתוב מדבר לא. הילכך האידנא אין לברך לשמור חקיו אפילו כשמסלקן סמוך לשקיעת החמה. דמסקינן לילה זמן תפילין הוא אלא שאין מורין כן. ושמרת את החקה בחקת הפסח הכתוב מדבר ואפילו כשמסלקן בע"ש סמוך לשקיעת החמה אין צריך לברך. דהא דשבת לאו זמן תפילין הוא לאו משמרת את החוקה [נפקא] אלא מוהיה לך לאות. ר"ע אומר לא נאמר חקה זאת אלא לענין פסח בלבד. קסבר ר"ע לילה זמן תפילין הוא אבל שבתות וי"ט לאו זמן תפילין הוא ונפקא ליה מהאי קרא והיה לך לאות. ר"ע אומר יכול יניח אדם תפילין בשבתות וי"ט ת"ל והיה לך לאות יצאו שבתות וי"ט שהן עצמן אות. לאו משום דאסירי בעשיית מלאכה דאף בחול המועד דשרי מדאורייתא איכא אות בפסח דאסור באכילת חמץ. ובסוכות דחייב בסוכה. ומיהו בפרק בתרא דמו"ק (דף יט.) משמע דבחול המועד חייב בתפילין דתניא כותב תפילין לעצמו ולאחרים בטובה דברי ר"מ. רבי יהודה אומר מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו. ואי משום לאחר המועד מה לי לעצמו מה לי לאחרים. מיהו אפשר דר"מ ור' יהודה לטעמייהו דאית להו שבת זמן תפילין הוא בפרק בתרא דעירובין (דף צו:) . ועוד ראיה מירושלמי דפ' בתרא דמועד קטן חד גברא אבד תפילין אתא לקמיה דרב חננאל שלח לקמיה דרבה בר בר חנא א"ל הב לי' תפילך וזיל כתוב לך. א"ל רב זיל כתוב ליה פי' בלא הערמה. מתני' פליגא על רב כותב אדם תפילין לעצמו הא לאחר לא. פתר לה הכתוב פי' להניחם עד לאחר המועד לעצמו כותב במועד כדי שיהיו מזומנים לו להניחן לאחר המועד מיד אבל לאחרים לא. אבל להניחן במועד אף לאחר שרי ואין לדחות ולומר דרב סבר דשבת זמן תפילין הוא. דהא כולי אמוראי סברי דשבת לאו זמן תפילין הוא. הילכך מסתבר לפרש גמרא דידן דלא פליג אירושלמי ונפרש י"ט דומיא דשבתות דאות שלהם היא שמירת שבת מעשיית מלאכה. ובספר העיתים של הרב הברצלוני ז"ל ראיתי כתוב ובפיסקא לגאון הלכה אסור להניח תפילין בשבתות וי"ט דכתיב ושמרת את החקה הזאת ואסור להניח תפילין בחול המועד. וסומא פטור מן התפילין והציצית דכתיב וראיתם אותו פרט לסומא ע"כ. ואין נ"ל לסמוך על האי פיסקא משום דקי"ל הלכה כר"ע מחבירו ואיהו מוקי ושמרת את החקה בחוקת הפסח. ושבתות וי"ט נפקא ליה מן והיה לך לאות וכן פסק רב אשי דלילה זמן תפילין הוא. ולרבי יוסי הגלילי דדריש מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וי"ט לדידיה ודאי חול המועד בכלל י"ט כיון שקרוי מקרא קודש. אבל לר"ע דנפקא ליה שבתות וי"ט מוהיה לך לאות אין זה בכלל

כדפרישית לעיל. וגם מה שכתב הגאון שסומא פטור מהתפילין הוא ליתא. דוראיתם אותו בציצית הוא דכתיב ויש שמניחין תפילין בחוה"מ בלא ברכה והמברך לא הפסיד:

הלכה יז

גרסינן בפ"ק די"ט (דף טו.) היה בא בדרך ותפילין בראשו וקדש עליו היום מניח ידו עליהן עד שמגיע לביתו ואי איכא בית הסמוך לחומה דמנטרא להו בגויה מנח להו התם. (דף לו:) א"ר אלעזר המניח תפילין אחר שתשקע החמה עובר בעשה קסבר השמר דלאו לאו. השמר דעשה עשה. ורבי יוחנן אומר עובר בלאו קסבר השמר דעשה נמי לאו. א"ר אלעזר אם לשומרן הרי זה מותר. אמר רבינא הוה יתיבנא קמיה דרב אשי וחשך ולא סליק. אמרית ליה לשמרן קבעי מר. אמר לי אין. וחזיתא לדעתיה דלאו לשומרן קבעי אלא קסבר הלכה ואין מורין כן. וקי"ל כרב אשי. זו היא גירסת רב אלפס ז"ל. אבל בגמרא גרסינן בכל הספרים וחשך והוה מנח תפילין. וכן פירש"י. ואם לשומרן שלא יאבדו מותר להניחן אפילו לאחר שקיעת החמה. וכתב בעל התרומה ז"ל הא דקי"ל הלכה דלילה זמן תפילין הוא היינו לענין שא"צ לחלוץ מיד שהוא לילה. מיהו אסור להניחן לכתחלה בלילה מדאמר (בסימן דלעיל) עד מתי מניחן עד שתשקע החמה רבי יעקב אומר עד שתכלה רגל מן השוק וחכ"א עד זמן שינה ומודים חכמים לרבי יעקב שאם חלצן ליכנס לבית המרחץ או לבית הכסא ושקעה החמה שוב אין מניחן. אלמא חכמים ורבי יעקב סברי לילה זמן תפילין מדשרו להניחן בראשו עד זמן שינה מודים לת"ק דאין מניחים לכתחלה משתשקע החמה ואין לומר דסברי לילה לאו זמן תפילין אבל שרו להשהותן בראשו למר עד שתכלה רגל מן השוק ולמר עד זמן שינה. דלא מסתברא למימר הכי כיון דאיכא איסורא דאורייתא ועובר בעשה אם הניחן בלילה הה"נ אם אין מסלקן והיינו השמר דעשה שמחוייב לסלקן. ולכך היו מברכין בני מערבא לשמור חקיו כשהיו מסלקין תפילין סמוך לשקיעה דהכי משמע ושמרת חוקת תפילין שיהיו בראשך ימים ולא לילות תדע מדאמר רבה בר רב הונא מצלי בהו באורתא ופריך והא אמר רבה בר רב הונא ספק חשיכה ספק אין חשיכה לא חולץ ולא מניח הא ודאי חשיכה חולץ. ומשני התם בע"ש איתמר אבל בחול אין חולץ וסבר לילה זמן תפילין ושבת לאו זמן תפילין כר"ע הילכך בשבת חולץ בלילה אבל בחול אין חולץ בלילה. אלמא חזינן בשבת דאסור להניח צריך גם לחלוץ מיד כשחשיכה. וה"ה בחול למ"ד לילה לאו זמן תפילין. אבל למ"ד זמן תפילין א"צ לחלוץ בלילה וגם אין מניח בלילה משום הרחקה דילמא אתי לישן בהן. והא דתניא בפ' המוצא תפילין (דף צו.) הניעור בלילה רצה חולץ רצה מניח. רצה מניחן בראשו קאמר דאין צריך לחלצן. דאי אם רצה מניחן לכתחילה קאמר.

לא הוי צריך למימר רצה חולץ דהא אפילו לכתחלה יכול להניחן. אלא הכי קאמר רצה חולץ רצה מניח מלחלוץ. ובעל העטור כתב בשם הגאונים בע"א וכאשר כתבתי כן עיקר. ומאימתי זמן הנחתן בכדי שיראה את חבירו ברחוק ד"א ויכירהו כדאמר בפ"א דברכות (דף ט:) הלכה בתפילין כאחרים בק"ש כוותיקין. ירושלמי במה אנן קיימין אי ברגיל אפילו רחיק כמה חכים ליה. ואי באינו רגיל אפילו קרוב לגביה לא חכים ליה. אלא במה אנן קיימין ברגיל ואינו רגיל כי ההוא דאזיל לאכסניא ואתי לקיצין:

הלכה יח

(דף לו:) אמר רבה בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפילין כל שעה ושעה ק"ו מציץ ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא יסיח דעתו ממנו. תפילין שיש בהן כמה אזכרות על אחת כמה וכמה. (שם) תנו רבנן על ידך זה שמאל. אתה אומר זה שמאל או אינו אלא ימין תלמוד לומר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואומר ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים. (שם דף לז.) רב אשי אמר ידכה זו יד כהה. תנו רבנן איטר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו והא תניא מניח בשמאלו שהוא שמאל לכל אדם. אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו. ואית דדרשי וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין. ואדם הכותב בשמאל ושאר רוב מעשיו עושה בימין או כותב בימין ושאר רוב מעשיו עושה בשמאל כתב בעל התרומה זה הכלל יניח תפילין ביד תשש כח. כרב אשי דדריש ידכה זו יד כהה ולא אזלינן בתר כתיבה. תני דבי מנשיא על ידך זו קיבורת. לשון קיבוץ בשר כמו קיבורא דאהיני (ב"ב דף ה.) בין עיניך זה קדקד. היכא. אמרי דבי רבי ינאי מקום שמוחו של תינוק רופס. אמר מר על ידך זו קבורת מנא ה"מ דת"ר על ידך בגובה של יד. אתה אומר בגובה של יד או אינו אלא על יד ממש אמרה תורה הנח תפילין בראש והנח תפילין ביד. מה של ראש בגובה של ראש אף של יד בגובה של יד. רבי אלעזר אומר א"צ הרי הוא אומר והיה לאות על ידך לך לאות ולא לאחרים לאות. ר' יצחק אומר אין צריך הרי הוא אומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם שתהא שימה כנגד הלב יש שהיו אומרים דבגובה של יד היינו גובה בשר הסמוך ליד והוא בין היד ובין הפרק הנקרא קודא. ור"ת ז"ל אומר שהוא גובה בשר שבזרוע שהוא בין כתף ובין המרפק הנקרא קודא: ועוד מדאמר שתהא שימה כנגד הלב היינו על כרחך בגובה הזרוע שאצל הכתף. [לז:] רבי חייא ברבי אבין מכוין ומנח ליה בהדי ליביה. רב אשי חזיה לאמימר דהוי צריין בבי ידיה בבגדים) ומתחזיא תפיליו. אמר ליה לא סבר ליה מר והיה לך לאות ולא לאחרים לאות. אמר לו במקום לך לאות איתמר. ומדגרסי' בערכין (דף ג.) והני כהני הואיל וליתנהו

במצוה דיד דכתיב ילבש על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינו לבשרו ש"מ דתפילין נמי אבישרא מנח להו בלא חציצה. ואמר נמי בפ"ב דזבחים (דף יט.) שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין אלמא שאין יכול להניחן על המצנפת:

הלכה יט

[שם] אמר מר בין עיניך זה קדקד מה"מ דת"ר בין עיניך בגובה של ראש או אינו אלא בין עיניך ממש. נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן לא תשימון קרחה בין עיניכם מה להלן בגובה של ראש במקום שעושה קרחה אף. כאן בגובה של ראש. רבי יהודה אומר א"צ אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש מה להלן במקום הראוי ליטמא בנגע אחד אף כאן. לאפוקי בין עיניך דאיכא בשר ושער לבן ואיכא נמי שער צהוב והא דאמר לעיל במקום שמוחו של תינוק רופס לאו דוקא קאמר שיניח במקום המוח ולא יותר אלא מקום הנחת תפילין מתחיל ממקום שמתחיל השער דהיינו ממקום שעושה קרחה ומיטמא בנגע אחד ועד מקום שמוחו של תינוק רופס נמשך מקום הנחתן. והיינו דקאמר (בעירובין דף צה.) מקום יש בראש להניח ב' תפילין והא דאמר לעיל מקום שמוחו של תינוק רופס ה"ק עד מקום שמוחו כו' כן מוכח בירושלמי פרק המוצא תפילין דקאמר התם על מקום הנחת תפילין שיערו לומר עד מקום שגבהו של הראש (מחזיק וכמה) הוא מחזיק (מעתה) שתים. אמר ר' זריקא אסבראי רב המנונא עד מקום שמוחו של תינוק רופס משמע שמתחיל בהתחלת השער הסמוך למצח ומחזיק עד גובה של ראש: גרסינן בפרק המקבל (דף קה:) הנושא משוי על ראשו ותפילין בראשו אם תפילין רוצצות אסור ואם לאו מותר. באיזה משאוי אמרו במשאוי של ד' קבין. תני רבי חייא המוציא זבל על ראשו ותפילין בראשו הרי זה לא יסלקם לצדדין ולא יקשרם בידו מפני שנוהג בהן מנהג בזיון אבל קושרן על זרועו במקום תפילין משום רבי שילא אמרו אפילו מטפחת של לחם אסור להניח על הראש שיש בו תפילין וכמה אמר אביי ריבעא דריבעא דפומבדיתא. ויש גורסין אפילו מטפחות שלהם כלומר אפילו מטפחות שקושרין בהן תפילין לשומרן שהוא דבר מועט מפני שגנאי הוא לתפילין לשום עליהן שום משא. והרמב"ם ז"ל (פ"ד מהל' תפילין) כתב שמותר לשום מצנפת בראשו אחר שהניח תפיליו שלא אסרו אלא מטפחת שהוא גנאי לתפילין שאינו דרך מלבוש אבל דבר שדרכו לשום כל היום כגון מצנפת גלימא וכובע וכיוצא בה מותר ויש שמקשים עליו מדאמר בירושלמי ר' יוחנן לא הוי מנח תפילין אלא מפיסחא לפיסחא והוה הדיק רישיה מפסחא ועד עצרת פי' ר' יוחנן היה חושש בראשו מקרירות לכך לא היה מניח תפילין אלא פעם אחת בשנה ועל אותו פעם היה צריך לחגור את ראשו ולעטפו מפסח ועד עצרת. ואם איתא דמותר

לתת מצנפת או כובע על התפילין למה לא היה מניח תפילין בכל יום ויכסה ראשו כמו שהיה רגיל ותירץ הר"ר יונה דכ"כ היה חושש בראשו שלא היה מועיל לו הכיסוי שהיה מכסה ראשו לפי שגובה התפילין בין הכובע והראש והיה הרוח נכנס בינתים ומזיק לו ומה שהיה מניח יותר בפסח נראה לי משום דכי כתיב ושמרת את החקה בפסח כתיב:

הלכה כ

גרסינן בפ' מי שמתו (דף כג.) איבעיא להו מהו שיכנס אדם בתפילין לבית הכסא קבוע וישתין בו מים. מי חיישינן שמא יפנה בהן או לא. רבינא שרי ורב אדא בר מתנא אסר. אתי ושיילוהו לרבא אמר להו אסור גזירה שמא יפנה בהן. ת"ר הנכנס לבית הכסא חולץ תפילין ברחוק ד' אמות ונכנס. פי' הנכנס לעשות צרכיו אבל משום כניסה אין צריך לחלוץ מדקמיבעיא ליה לעיל מהו שיכנס אדם לבית הכסא וישתין וכו'. ולהכי לא תניא בברייתא בית הכסא קבוע דאפילו אם אינו קבוע כיון שנכנס לעשות צרכיו צריך לחלוץ ברחוק ד"א (וה"ה בלא בית הכסא בכ"מ שעשה צרכיו צריך לחלוץ) ומתוך קושיא זו היה גורס רבינו האי מהו שיכנס לבית הכסא צנוע ומשום שסופו להיות קבוע. כי היה קשה לו דעל הכניסה הוא אסור ולא קשה מידי כדפרישית וכשהוא יוצא מרחיק ד' אמות ומניחן דברי ב"ש. וב"ה אומרים אוחזן בידו ונכנס ר"ע אומר אוחזן בבגדו ונכנס. בבגדו ס"ד זימנין דמשתלי ושדי להו אלא אוחזן בבגדו בידו ונכנס ולא יניחם בחורים הסמוכים לרה"ר שמא יטלום עוברי דרכים ויבא לידי חשד. ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפילין בחורים סמוך לרה"ר ובאה זונה אחת ואמרה ראו מה נתן לי פלוני באתנני. כיון ששמע אותו תלמיד כך עלה לגג ונפל ומת באותה שעה התקינו שיהא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס. וכל זה מיירי בנפנה בשדה אבל בבית לא יכניסם לבית הכסא כלל: א"ר מיישא בר בריה דריב"ל משמיה דריב"ל הלכה גוללן כס"ת ואוחזן בימינו כנגד לבו. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן ובלבד שלא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טפח. א"ר יעקב בר אחא א"ר זירא ביום גוללן כמין ספר תורה ובלילה עושה להן כיס טפח ומניחן. אמר רבה בר בר חנא ל"ש אלא שיש שהות ביום כדי ללובשן. אבל אם אין שהות ביום כדי ללובשן עושה להן כיס טפח ומניחן. אמר אביי ל"ש אלא שהניחן בכלי שהוא כליין. אבל בכלי שאינו כליין אפילו בפחות מטפח:

הלכה כא

[שם] ת"ר לא יאחז אדם תפילין בידו וס"ת בזרועו [ויתפלל ולא] ישתין בהן מים. ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי. אבל כשהן בראשו מותר להשתין בהן בבית הכסא עראי. וגם מותר לישן בהן שינת עראי כדאמרינן בסוכה (דף כו.) הנכנס לישן ביום רצה

חולץ רצה מניח אבל כשהן בידו אפילו [לישן בהם] שינת עראי אסור שמא יפלו מידו וא"ת והיאך שינת עראי מותר והלא אסור להסיח דעתו מהן ובשעה שמתנמנם נמצא שהסיח דעתו מהן. והיה אומר ה"ר יונה ז"ל דמתוך דברי הרמב"ם ז"ל (פ"ר מהל' תפילין) מצאנו תירוץ לדבר זה דלא הוי היסח הדעת אלא כשעומד בקלות ראש ובשחוק. אבל כשעומד ביראה ומתעסק בצרכיו אע"פ שעוסק במלאכתו ובאומנתו ואין דעתו עליהם ממש אין זה נקרא היסח הדעת. דאי לא תימא הכי היאך יכול אדם להניח תפילין כל היום וכן נמי כשמתנמנם אין כאן היסח הדעת כי הוא שוכח הבלי העולם ואין כאן קלות ראש. והא דשרינן בבית הכסא קבוע לאוחזן בבגדו ובידו לעשות צרכיו והכא אסרינן בבית הכסא עראי להשתין בהן מים כשהן בידו היינו טעמא משום דבית הכסא קבוע ליכא ניצוצות ושרי אבל בבית הכסא עראי איכא ניצוצות ואסור. וא"ת היאך אפשר לבה"כ בלא ניצוצות והלא א"א לגדולים בלא קטנים. וי"ל דבבית הכסא קבוע עושה צרכיו מיושב וכלין מי רגלים וליכא ניצוצות. אבל כשמשתין מעומד אינן כלין ואיכא ניצוצות. ומצוה לשפשף שלא יהא נראה ככרות שפכה ויוציא לעז על בניו:

הלכה כב

(ברכות דף כה.) אמר רב הונא שכח ונכנס לבית הכסא בתפילין מניח ידו עליהן עד שיגמור עמוד ראשון. וליפסוק וליקום משום דתניא רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן:

הלכה כג

שם ע"ב תניא בית שיש בו ס"ת או תפילין אסור לשמש בו מטתו עד שיוציאם או עד שיניחם כלי בתוך כלי. אמר אביי ל"ש אלא שהניחן בכלי שאינו כליין אבל בכלי שהוא כליין אפילו עשרה מאני ככלי אחד דמי. אמר רבא גלימא אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי:

הלכה כד

(שם דף כג:) אמר ר' יצחק הנכנס לסעודת קבע חולץ תפילין ופליגא דרבי חייא בר אבא דאמר ר' חייא בר אבא (אמר ר' יוחנן) מניחן על שלחנו וכן הדור לו. ועד אימת. אמר ר"נ בר' יצחק עד זמן ברכה וכן הלכה:

הלכה כה

[שם] אמר רב חסדא האי סודר דאזמניה למיצר ביה תפילין וצר ביה תפילין אסור למיצר ביה זוזי. צר ביה ולא אזמניה אזמניה ולא צר ביה שרי למיצר ביה זוזי. מ"ט הזמנה לאו מילתא היא. וכן הילכתא:

הלכה כו

(ברכות דף כג:) בעי מיניה רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה מהו שיניח אדם תפילין תחת מראשותיו. תחת מרגלותיו לא מיבעיא לי מפני שנוהג בהן מנהג בזיון כי קא מיבעיא לי תחת מראשותיו. א"ל הכי אמר שמואל מותר ואפילו אשתו עמו. וכן הלכה ואע"ג דאיתותב. מאי טעמא לנטורינהו [עדיף] טפי. והיכן מניחן אמר ר' ירמיה מניחן בין כר לכסת שלא כנגד ראשו:

הלכה כז

גרסינן בסוכה פ' הישן (דף כו:) שכח ושימש בתפילין הרי זה אין אוחז בידו לא ברצועה ולא בקציצה עד שיטול ידיו ויטלם מפני שהידים עסקניות הן:

הלכה כח

שם הישן בתפילין וראה קרי אוחז ברצועה אבל לא בקציצה עד שיטול ידיו ויטלם דברי רבי יעקב. [בפ' מי שמתו (ברכות דף כד.)] א"ר נחמיה בריה דרב יוסף יומא חדא הוה קאימנא קמיה דרבא ואמר לי זיל אייתי לי תפילין ואתאי ואשכחתינהו בין כר לכסת שלא כנגד ראשו. והוה ידענא דההוא יומא יום טבילה הוה ולא גמריה הלכה למעשה הוא דבעי. [שם] א"ר חנינא אני ראיתי את רבי שתלה תפילין. מיתיבי התולה תפילין יטלו חייו דורשי רשומות אומרים והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפולין ומסיק דרבי כי תלה בכיסא תלה. אבל תפילין גופייהו אסור לתלות בין ברצועה בין בקציצה: (שבת דף מט.) א"ר ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. מ"ט. אביי אמר שלא יפיח בהם. ורבא אמר שלא יישן בהם לומר לא שיהא צריך כאלישע בעל כנפים אלא שיכול ליזהר משינה ומהפחה כמוהו. דכיון דאירע לו נס בתפילין מסתמא היה שומרן בטהרה. והאידנא שאין רגילין להניחן אלא בשעת תפלה בקל יכול אדם ליזהר באותה שעה. (ברכות דף יד:) אמר עולא כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כאילו הקריב תודה בלא מנחה זבח בלא נסכים וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן הרוצה שיקבל עליו מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ויניח תפלין ויקרא ק"ש ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלימה. ואמר במס' ר"ה (די"ז.) דפושעי ישראל בגופן היינו קרקפתא דלא מנח תפילין ועוד שנו חכמים (שם) ליום הדין אם הי' זהיר במצות תפילין כף זכות מכרעת. ואם פשע בהן כף חובה מכרעת שאין לך גדול בכל מצות עשה שבתורה יותר ממצות תפילין שהוקשה כל התורה כולה לתפילין שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך. לכך צריך כל אדם ליזהר במצות תפילין ומה שהיא רפויה ביד מקצת אנשים היינו כדתניא (שבת דף קל.) רשב"א אומר כל מצוה

שמסרו ישראל עצמן עליה בשעת הגזירה כגון עבודת כוכבים עדיין מוחזקת היא בידם. וכל מצות שלא מסרו עצמן עליהן בשעת הגזירה כגון תפלין עדיין מרופה היא בידם. והא דאמר בירוש' [ברכות פ"ב ה"ג] מפני מה לא החזיקו בה מפני הרמאים עובדא הוה בחד גברא דהוה טעון ממונא בערובתא דשבתא אשכח חד גברא מצלי ותפיליו ברישיה. אמר לית לי ליפקוד ממוני אלא להדין דנטיר מצות כדון אפקידיה גביה. לאפוקי שבתא כפר ביה אמר לא לך הימנית אלא לשמא דקודשא דהוה על רישך. לא בעי למימר דלא החזיקו במצות תפילין. משום דיש רשעים ומראין עצמן ככשרים ומרמין בהן הבריות דבשביל זה לא יניחום הכשרים מלהניחן כי ישרים דרכי ה' וגו'. אלא ה"פ מפני מה לא החזיקו העולם להיות מניחין תפילין כל היום כשרים ונאמנים (היו) בעיניהם כי כן היה הדבר ראוי מי ששם ה' נקרא עליו תמיד יראתו היא על פניו תמיד ולא יחטא. אלא מפני הרמאים שהן רשעים (בלבם) ומניחין תפילין לרמות בהן העולם:

הלכה כט

ירושלמי [שם] ר' ינאי היה לובשן אחר חוליו ג' ימים לימא שהחולי ממרק מ"ט הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי. רבן יוחנן ב"ז לא הוו תפילין זעיין מיניה לא בקייטא ולא בסתוא וכן נוהג רבי אליעזר תלמידו אחריו. גרסי' בפ' כל הבשר (דף קי.) אמר רב יהודה חולי מעיים פטורים מן התפילין : (ברכות דף כ.) נשים ועבדים פטורין מן התפילין משום דה"ל מצות עשה שהזמן גרמא. ואע"ג דקי"ל (לעיל סי' יז) כר"ע דאמר לילה זמן תפילין הוא מ"מ שבת ויו"ט לאו זמן תפילין וה"ל מצות עשה שהזמן גרמא. וביר‌ושלמי (פ"ג דברכות) משמע דאפי' למאן דאית ליה לילה ושבת זמן תפילין אפ"ה נשים ועבדים פטורים דדריש ליה מקרא. דקאמר נשים מניין ת"ל ולמדתם אותם את בניכם וכו' עבדים מניין ת"ל שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד מי שאין לו אלא אדון אחד. וגרסי' במכילתא למען תהיה תורת ה' בפיך לפי שנאמר והיה לך לאות על ידך שומע אני אף הנשים במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפילין מצות עשה אם למדת במזוזה שנוהגת בנשים כאנשים יכול אף בתפילין כן. ת"ל למען תהיה תורת ה' בפיך לא אמרתי אלא במי שחייב בת"ת. לזכרון בין עיניך מכאן אמרו המניח תפילין כקורא בתורה והקורא בתורה פטור מן התפילין. ורבי' שמואל בן חפני ז"ל (אמר) [כתב] בתשובה וליתא להך ברייתא דהא רבנן קשישי דתורתן אומנתן ומניחין תפילין ומברכין עלייהו ואי לאו דחובה הוא לא הוו מברכין עלייהו. אלא כיון דלא הובאה בגמרא לאו דסמכא הוא וכתב בעל העיטור ומסתבר לן דהקורא בתורה קאמר ולא בתלמוד ואינהו בגמ' עסקי: [סוכה דף כה:] אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין

שנאמר בהן פאר. מדקאמר רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך את הוא דמיחייב וכ"ע פטורים ודוקא ביום ראשון דכתיב ואחריתה כיום מר אבל שאר יומי חייב. וכיון שהניח שוב אינו חולץ אפילו באו פנים חדשות. כ' גאון ט"ב כאבילות עתיקתא הוא ומתחייב בתפילין וכן מנהג בשתי ישיבות :

הלכה ל

גרסי' בפ"ב דסוכה (שם) ת"ר החתן והשושבינים וכל בני החופה פטורין מן התפילין וחייבין בק"ש רבי שילא אומר השושבינין וכל בני החופה חייבין והחתן פטור. תניא רבי חנינא בן עקביא אומר כותבי ספרים תפילין ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן פטורין מן הק"ש ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה לקיים דברי רבי יוסי הגלילי שהיה אומר העוסק במצוה פטור מן המצוה ירושלמי דשילהי מגילה תפילין ומזוזה מי קודם. שמואל אמר מזוזה קודמת. רב הונא אמר תפילין קודמין. מ"ט דרב הונא שכן היא נוהגת במפרשי ימים והולכי מדבריות. ומסתברא דהילכתא כרב הונא דמצוה דגופה עדיף. וגם מדפריש תלמודא טעמיה אלמא חשיב ליה עיקר: כתב בשמושא רבא לא אכשר לאחותי תפילין אלא למאן דקרי בתורה בנביאים ובכתובים בתורה בספר בראשית. בנביאים בספר שמואל בכתובים בספר תהלים וכו' כמו שאכתוב לפנים בע"ה:

הלכה לא

בפרק התכלת (דף מב:) התכלת אין לה בדיקה ואין ניקחת אלא מן המומחה ספרים ומזוזה יש להם בדיקה ונקחין מיד כל אדם תפילין יש להם בדיקה ואינן נקחין אלא מן המומחה. פרש"י יש להם בדיקה אדם יכול לבודקן בחסירות ויתירות אעפ"כ אין נקחין אלא מן המומחה היודע שצריכין עיבוד לשמה ספרים ומזוזה נקחין מיד כל אדם דלא בעו עיבוד לשמה. וקשה דפרק הניזקין (דף נד.) אמר דס"ת בעי עיבוד לשמה. ואפשר דמפרש הך דהכא בשאר ספרים ודוחק הוא. הילכך נראה לפרש דלעיבוד שלא לשמה לא חיישינן דהכל בקיאין בזה והא דאין תפילין נקחין אלא מן המומחה היינו הבקי בחסירות ויתירות דחיישינן שמא יתעצל בבדיקתן דטורח הוא לו להסיר התפירה ולחזור ולתופרן. והא דתניא בפרק בתרא דעירובין (דף צז.) הלוקח תפילין מן השוק בודקן אחת אחת. התם כשלוקחן בדיעבד שלא מן המומחה. והכי תניא בתוספתא דמסכת ע"ז (פ"ג) אין לוקחין תפילין אלא מן המומחה מי שלקח ממי שאינו מומחה ומצא בידי שנים ושלשה צמדים בודק ממנו תפלה אחת של ראש או של יד בצמד הראשון וכן בשני וכן בג' וכן ברביעי. והא דתנן (עירובין דף צה.) המוצא תפילין מכניסן זוג זוג אע"פ שלא בדקן. משום כבוד תפילין התירו אי נמי מוצא שאני שנפלו מאדם שהיה מניחן ומסתמא

בדקן. וכן אמר (רב) [שמואל] בפרק אלו מציאות (דף כט:) שם את דמיהן ומניחן ואין צריך לבודקן: שנינו במכילתא נאמר כאן ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו מה ימים האמור להלן אינו פחות מי"ב חדש. אף ימימה האמור כאן אין פחות מי"ב חדש מגיד שצריך לבדוק תפילין אחד לי"ב חדש דברי ב"ש. בית הלל אומרים אין צריך בדיקה. שמאי הזקן אומר אלו תפילין של (אבי) אבי אימא כלומר שלא נבדקו מעולם ובירושלמי דפרק בתרא דעירובין תניא תפילין צריך לבודקן פעם אחת לי"ב חדש דברי רבי רבי שמעון בן גמליאל אומר אין צריכין בדיקה: הלל הזקן אומר אלו תפילין של אבי אימא ובשמושא רבא יש שצריך לבודקן פעמים בשבוע. וקצת יש סעד לדבריהם ממזוזה דאמרי' ביומא (דף יא.) שנבדקת פעמים בשבוע אלא שאין דומה דבדיקה דאיירינן בה היינו שמא נתקלקל או בלה הקלף וטפי יש לחוש במזוזה מזה מפני לחלוחית מקומה והזרם והמטר:

שימושא רבא

אמר רבא האי מאן דבעי למיעבד תפילי מייתי אעא טבא תרין אצבעי על תרין אצבעי כעין תרי אצבעי ואי הוו טפי שפיר דמי ואי הוי בציר לא פסול. ונאפיר ביה תלתא נפירין בשוה ומפתי להון כי היכא דניעול בהון קילפא והויין ד' ראשין מעילאי עד מצעי וממצעי לתתאי הוי חד וסימניך ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. ועביד בכל נפירא חדא נקובתא מפיתחא לפיתחא וה"ל ארבע נפירין דתנן תפילין מרובעות הלכה למשה מסיני ומייתי קילפא קשה דמן בהמה טהורה אבל דטמאה אסור. דתניא עורות של תפילין בין לכתיבה בין לחפיפה בין עורות נבילות בין עורות טריפות בין בגויל בין בקלף ובלבד שיהו עבודין כהלכתן. במה דברים אמורים בעורות הנאכלים בחיין. ומחפא להההוא אעא בקילפא וחייט ליה עד דמייבש טובא. ומפיק ליה לאעא ואייתר קילפא בנוייא. ויכתוב הני ד' פרשיות דאמור רבנן בקלפא ומהדר ליה סופא (סופא) לאפה ומשוי פרשתא דקדש לימיניה בביתא קמא ופרשתא דסמיך ליה והיה כי יביאך בביתא תנינא ופרשתא דשמע בביתא תליתאי ופרשתא והיה אם שמוע בביתא רביעתא. אמר אביי אי כתביה בגויל שפיר דמי ואי לא לכתבינהו בקלפא לאפי בישרא ובגויל לאפי שערא. [דף לד.] ואמר רב יהודה אמר רב כל אות שאין גויל מקיף לה מארבע רוחותיה פסולה ההוא לאפרושי בעלמא דתנן וחכ"א צריך שיהא בין אות לאות כמלא חוט השערה והלכה כוותיה דאביי. ואי הוי איפכא פסולה. וכן במזוזה וכן בס"ת ובעי למכרך קימעי בשערי דתורא כי היכי דלא ליטנפו ומיפתחי. ואידך נמי דלידכור לעגלא דלא ליחטי כדכתיב המעט לנו עון פעור. וליכרוך עליה קילפא או שולפא ובעי למתפר

להו בגידין דאמר רב פפא ובתפרן ובאלכסונן [שם לה.] וא"ד בגידי שור איבעי להו תפר להו בגידי בהמה דקה מהו. פלוגתא היא ולא איפשיטא לן. וענין דלא איפשיטא לן עבדינן לחומרא. וא"ד משמיה דרב יוסף מותר. ותריסר תפירי ליהוו בהון לבר מדנפק ועייל. ואמר רבא אי הוו עשרה לא הוי פסולה מ"ט דמדשקלה מלכא ושמשא אשתיור עשרה. א"ר פפא משמיה דאביי אי הוו ארביסר שפיר דמי דכד מוספת מנשה ואפרים הוי להו ארביסר. ובעי דליצור בקילפא דביתא צורת דשי"ן דימינא תלתא רישין ודשמאל ד' רישין. אמר אביי אי הוו איפכא פסול. ומאן דכתב תפילין או מזוזה או ס"ת בעי למיבדק להו בחסירות ויתירות. ולא יכתב להו אלא מאן דהוי במצות דכתיב וכתבתם וקשרתם כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה [וכל שאינו בקשירה אינו בכתיבה] אמר רבא כל אלפא ביתא דאתוותא דתגי דהוי בתפילין עשרים וחמש ואלו הן ח"ץ ו"ס ש"י ל"מ ע"ת בפרשת קדש בפ"ר הז"ם א"ך ד"ק חכ"ה ט"ט בפרשת והיה כי יביאך. ודמזוזה שעטנ"ז ג"ץ שבעה בפרשת [שמע] והיה אם שמוע. וזהו פירושן. ח"ץ דחמץ ד' ד' תגי ו"ס דהיבוסי ג' ג' תגי למ"ע דלמען ד' ד' תגי ת' דתורת ג' תגי [יבאך חסר יו"ד] ב' דיבאך פ"ר דפטר ג' ג' תגי [הז"ם דהזכרים ג' ג' תגי] א"ך דישאלך ד' ד' תגי ד' דיד ק' דהקשה ג' ג' תגי ח' דלשלחנו ד' תגי כ"ה דידכה ג' ג' תגי ט"ט דלטוטפת ה' ה' תגי שעטנ"ז ג"ץ ש"ע דשמע ט"ט דלטוטפת ד' ד' תגי נ' דלנפשך ז"ז דמזוזות ג' דדגנך ץ' דהארץ ג' ג' תגי: אמר רבא כל תפילי דלא בדיקי בהנך אתוותא פסולי והני פרשיות דאמרינן לכתוב להו בהדי הדדי ולשוינהו בדרישא ואי אינש דוקנא הוא כתב להו שלא מן הכתב וכן במזוזה. הכא לא בעי שרטוט והתם בעי שרטוט. ובעי דליפשו רצועה עד דמטא לכריסא מן ימינא ולחדיא מן שמאלא. וליצור ליה דמות דלי"ת. מעייף דתרתי רישין דרצועה בהדי הדדי ומעייל חד בגו חד ורישא דהאי בעופתא דהאי [ורישא דהאי בעופתא דהאי] ולהוי כמין דלי"ת. דא"ר יעקב א"ר יוחנן קשר של תפילין הלכה למשה מסיני ולהוי הנך רצועות אוכמיתא דתנן רצועות שחורות הלכה למשה מסיני ודדרעא הוי כולה חד נפירא באצבע דקאי בארבע אפירו ולכתוב לפרשיתא לכולהו לחד ומשוי להו בגוה וליצר ברצועה דמות יו"ד ובעי דלמטו רצועתא כדקשיר בדרעא עד אצבעתא גווייתא דתנן שיעור רצועות תפילין של יד עד שיגיע לאצבע צרדה. ואם החליף פרשיות של תפילין זה בזה בהיפך פסולין. ואם נפסקו ג' חוטין בתפרן פסולין. וצריך למיבדק להו כל ז' שנים תרי זימני: וכדעייל לבית הכסא מעייל בהו באוכנא ועייל וכדמתנח להו מתנח בדרעא ומברך אקב"ו להניח תפילין והדר מתנח לדרישא ומברך אקב"ו על מצות תפילין. וכדחליץ להו חליץ לדרישא והדר דרעא. סח בין ברכה לברכה מברך שתים. אמר רבא

אסור לתלמיד למיחלץ תפילין קמיה רביה דכתיב וירם יד במלך [סנהדרין דף קא:] וא"ר יוחנן שחלץ תפילין לפניו. מאי תקנתיה. לכרוך רביה ברישא והדר כרכיה תלמיד. והכי עבדי תלמידי דר"ג: אמר רבא לא כשר לאחותי תפילין אלא למאן דקרי תורה נביאים וכתובים. תורה במאי בספר בראשית פסוק אחד בנביאים בשמואל פסוק אחד בכתובים בספר תהלים פסוק אחד בתלמוד תמאני מתיבא מנ"ל דתנן שמואל הקטן אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן י"ג למצות. אמר אביי והוא דידע לתרגומי בכולה דכתיב ולמדתם אותם ושמרתם אותם אם אין למידה אין שמירה ואם אין שמירה אין למידה: אמר רבא כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן העוה"ב. אמר אביי מערב אני בו שאין גהנם שולטת בו ואמר רב פפא אף אני מערב בו שכל עונותיו נמחלין לו וכל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו ([ברכות דף יד.]) אמר ר' יוחנן גדולה מצות תפילין יותר מן התפלה שזה תיקון חכמים וזה תיקון היוצר. ומודים חכמים לר' יוחנן ואמר רבי יוסי יהא חלקי עם קושרי תפילין וקוראין ק"ש ומתפללין באימה ע"כ: ואנו תמיהנו טובא על שמושא רבא דכתבי הכא מיהו כתבינן ליה הכא כדאשכחנא יתיה בנוסחאות עתיקי אע"פ שיש בו קצת הוראות נכונות ומינייהו טעות ומינייהו אין הלשון שלו מכוון כלל שיש בו טעיות הרבה לע"ד בלשון ולא ידעי אי אסדרא יתיה רבוותא קמאי או אפשר דאסדר יתיה חד מן תלמידוי דרבוואתי קמאי (נ"ל) על שמם ולא דקדקו בלשונם וטעו במקצת הוראותיו או אולי הני לישנא דלא דייקי ביה טעות סופר הן כגון מקומות שיש בהן הרבה דתנן על מה שאמר בגמרא. כגון הא ונהוג הנך רצועי אוכמייתא דתנן רצועות שחורות הלמ"מ ומימרא היא בפרק הקומץ (דף לה.) אמר רבי יצחק רצועות וכו'. וכן נמי בתחילתו אמר רבא האי מאן דבעי למיעבד תפילין מייתי אעא טבא וכו' והאי מימרא לא אשכחא בשם רבא בכולי גמרא ולא אפשר למהוי בשם חכם מחכמי התלמוד דלא הוי קבוע בגמרא או באגדתא ואפשר דבעי למהוי האי [דכתב] אמר רבא כגון רבא דיליה כלומר על שם הרב שלמדו האי שמושא ולא על שם רבא שהוזכר בתלמוד. וכן מצינו טעות בהאי שמושא שאין לסמוך עליו כלל. ומה שכתב ומשויא פרשה דקדש דימיניה בביתא קמא ופרשה דסמיך ליה והיה כי יביאך בביתא תנייתא ופרשה דשמע בביתא תליתאה ופרשה דוהיה אם שמוע בביתא רביעתא. (נ"א אמאי כתבי אגויל ואמר אביי נמחק וכן לקמן) אמר אביי ואי כתבינהו אגויל שפיר דמו. והאי מילתא טעותא רבה הוא. דהא סידרא דכתיבתא הוא אבל סדר הכנסתן בנרתיקן שמע בבית ראשון לצד ימין המניחן בראשו והיה אם שמוע בביתא שני סמוך לו והיה כי יביאך בבית שלישי קדש בבית רביעי ואפשר דהוי

טעות סופר. וכן נמי מאי דכתיב אמר אביי אי כתב בגויל שפיר דמי [וכו'] האי מימרא ליתא כלל. וכן מה שכתב בשם רבא לא כשר לאנוחי תפילין אלא למאן דקרי תורה נביאים וכתובים וכו' והאי מימרא ליתא בכולי תלמודא ולא אשכחן ליה כלל. ואיכא נמי מאן דבעי מימרא שגם הוראה זו עיקר דהא קיימא לן [סוכה מב.] דכל בר ישראל שיודע לשמור תפילין חייב בחנוכן. ומה שכתוב בתלמודא תמאני מתיבא מנ"ל דתנן שמואל הקטן וכו'. ה"פ דכיון שהוא בן עשר מתחנך למשנה ודאי כשהוא בן י"ג כבר קרא בתלמוד ח' מתיבות כמו אנן מתנינן תליסר מתיבתא בעוקצין (ברכות דף כ.) :

קיצור תיקון תפילין

העושה תפילין יתקן דפוס של עץ או של מתכת שיהא מרובע ברבוע גמור ובאלכסון. ולא נתפרש בתלמוד שיעור לאורך ולרוחב ריבוע ד' הבתים (אך) [אף] שכתוב בשמושא רבא שיהא ריבועו אצבעיים על אצבעיים ולא נהגו העולם כן ור"י דקדק מהא דאמרינן דמקום הנחת תפילין (היינו) ממקום שמתחיל השיער עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס דהיינו גובה ש"ר כדפרישית לעיל (סימן יט) ואמר בפרק המוצא תפילין (דף צה:) ופרק כל הצלמים (דף מד.) מקום יש בראש להניח שם שני תפילין ואמר (בעירובין) [בערכין]. (פ"ק דף ג.) ופ"ב דזבחים (דף יט.) שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין ואמר בפרק במה אשה (דף סג.) דציץ רחב ב' אצבעות ומונח במקום תפילין ואמר בפרק המוצא תפילין (דף צה.) מכניסן זוג זוג משום דמקום יש בראש להניח שם ב' תפילין ולא התירו להציל אלא דרך מלבוש ובמקום תפילין. ומכל הלין יש לדקדק דשיעור רחב תפילין הוי לכל הפחות יותר רחב מאצבע שאם לא היו רחבים אלא אצבע א"כ יש מקום בראש להניח ג' תפילין כי הציץ היה רחב ב' אצבעות ומונח במקום תפילין ועוד נשאר מקום לתפילין וא"כ למה שנינו שמכניסן זוג זוג ולא שלש שלש. אלא ודאי שיעור רחבו יותר מאצבע הילכך אין מקום לשלשה תפילין. וטעמא דשמושא רבא כיון דאמר מקום יש בראש להניח ב' תפילין וציץ היה רחב ב' אצבעות ומונח במקום תפילין ושערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין מסתמא אותו מקום של תפילין היה אצבעיים כרחב הציץ. והאידנא מה שאין עושין הבתים רחבים [שתי אצבעות] היינו לפי שהתיתורא והמעברתא רחבים ואם היו הבתים רחבים ב' אצבעות מלבד התיתורא והמעברתא לא היה מקום בראש להניח שם שני תפילין הלכך נהגו לעשות רוחב ואורך הבתים בלא שיעור וגם גובהן. וחוקק בדפוס שלש חריצין עומקן כפי רוחב הפרשיות כדי שיגיע חריץ למקום התפר: ולוקח עור דק מבהמה או חיה טהורה או נבילה או טריפה שיהא מעובד לשמה ומרככו ומרטיבו במים ונותנו על הדפוס ומכניסו

בחריצין עד שיתייבש ויתקשה. ובעודו לח יעשה כמין ש"ן בולט מקמטי העור אחת מימין ואחת משמאל ומימין הקורא יעשה לה ארבע ראשין ומשמאל הקורא שלש ראשין כשאר כל ש"ן. ואחר שיתייבש ויתקשה אותו עור יפה יוציא את הדפוס וישארו כמין ארבע בתים. והשיני"ן ימשוך למטה עד שיגיע חריץ השיני"ן ותחתיהן עד מקום התפר. והעור של דפוס יניח ארוך מצד האחד ויכפלנו על פי הבתים ויתפרנו על (ס"א עם) העור שנשאר משלשה צדי הבתים עובר מכל צד. והוא הנקרא תיתורא רחב כמין דף של גשר. ובאותו עור הדפוס שהניח ארוך מצד האחד יעשה גם המעברתא. ויחתוך המעברתא משני צדדין שלא תהא רחבה כמו התיתורא כדי שיהא ניכר הריבוע של התיתורא. ובאותה המעברתא עוברות הרצועות ועל שם כן נקרא מעברתא על כי הרצועות עוברות בתוכה מצד זה לצד זה. ויש שלוקחין עור אחד עב וחזק וכופלין אותה לשנים וחותכין בכפל העליון נקב מרובע כדי ריבוע הבתים ומכניסין בו הבתים והנשאר בעור הדק [של הבתים] מד' רוחות (של הבתים) פושטין אותה הנה והנה בין ב' הכפלין של העור העב ותופרין אותו עמהם והוא הנקרא תיתורא ומאותו עור העב עושין גם המעברתא וטוב והגון לעשות כן כי מחמת שהוא עב וחזק מתקיים בו מושב התפילין ותפרן ורבוען. ויקח קלף של עור בהמה טהורה או חיה טהורה ואף מנבילה וטריפה שיהא מעובד לשמה ושלא יהא בו נקב שאין הדיו עובר עליו ויכתבו על הקלף במקום בשר. ובתחילת הכתיבה יאמר אני כותב תפילין הללו לשם קדושת תפילין ומלבד זה יכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם. ויכתוב ארבע פרשיות שבתורה שנזכר בהן מצות תפילין. פרשת קדש לי כל בכור עד למועדה מימים ימימה וכתב בה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך. ופרשת והיה כי יביאך עד כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ופרשת שמע עד ובשעריך ופרשת והיה אם שמוע עד על הארץ ובאלו ג' הפרשיות כתוב בהן ולטוטפת. וצריך שיכתבם בימינו ואף אם הוא שולט בב' ידיו. ואם הוא איטר שמאל דידיה ימין הוא לו. וצריך שידקדק בחסירות ויתירות שאם יחסיר או יתיר אות אחת הרי הן פסולין נמצא המניחן מברך בכל יום ברכה לבטלה וגם שרוי בלא מצות תפילין נמצא עונש הסופר מרובה. לכך צריך שיהא מאד ירא שמים וירא וחרד לדבר השם המתעסק בכתיבת תפילין ובתיקונן וכל פרשה ופרשה אחר שיכתבנה יקראנה היטב היטב בכוונת דקדוק פעמי' או שלש ויחזור ויקראנ' קודם שיתננה בתוך ביתה. ואם ייתר אות אחת יש תקנה שיגרור אותה. אבל אם חסר אין תקנה כי אין תולין בתפילין נמצא כתיבתן שלא כסדרן ואמר במכילתא כתב שלא כסדרן יגנזו. וגם צריך לדקדק בתיקון גוף האותיות כאשר ביארתי למעלה (הל' ס"ת סי' י"ב) וגם שתהא כל אות מוקפת גויל מכל עבר ואם אות

נוגעת בחבירתה יגרור ביניהם ויפרידם זו מזו ותפילין אין צריכין לשרטט בכל שיטה ושיטה ומי שאין יודע לכוון השיטה בשוה בלא שרטוט טוב הוא שישרטט משום זה אלי ואנוהו עד שיהא הכתב מיושר. וצריך שיקרא כל תיבה ותיבה בפה קודם שיכתבנה. ומחמת שהסופרים רגילים באלו הפרשיות ושגורות בפיהם יכולין לכותבן על פיהם שלא מן הכתב מה שאין כן בספר תורה וצריך שיניח חלק למעלה כדי גגה של למ"ד ולמטה כשיעור אורך הכ"ף [והנו"ן פשוטות]. אבל בתחלתן וסופן אין צריך ריוח ויעשה השיטות שוות שלא תהא אחת ארוכה ואחת קצרה ועושה כל הפרשיות פתוחות מלבד האחרונה ונהגו [לכתוב] מנין השיטין ע"פ הקבלה בשל יד ז' שיטין בכל פרשה ופרשה ובשל ראש ד' שיטין בכל פרשה ופרשה. ואם שינה לא פסל מדאמר פרק הקומץ רבה (דף לד:) מי שיש לו ב' תפילין של ראש ואין לו תפילין של יד דטולה עור על אחת מהן ועושה אותה של יד ואלו הן ראשי שיטין שנהגו לעשות בשל יד. וידבר את היום אתם יוצאים לתת חג ההוא תורת. שניה והיה רחם בשה לאמר כי הקשה בהמה לאות. שלישית שמע את והיה לבבך ובלכתך ידך מזוזות. רביעית והיה ובכל נפשכם ואכלת ה' בכם אשר ה' בין עיניכם ביתך ובשעריך. ואלו ראשי הראשונה של ראש וידבר מזה הזאת זה. שניה והיה וכל פטר חמור ממצרים ומבית עבדים כל פטר רחם הזכרים. שלישית שמע נפשך לבניך על. רביעית והיה עשב לא תתן על בניכם. כתוב בשמושא רבא ורב אלפס הביאו בהלכותיו אמר רבא כל אלפא ביתא דאתוותא דתגי דהוו בתפילין כ"ה. ואלו הן ח"ץ ו"ס ש"י ל"מ ע"ת בפרשת קדש. בפ"ר הז"ם א"ך דק"ח כ"ה ט"ט בפרשת והיה כי יבאך. ודמזוזה שבעה שעטנ"ז ג"ץ בפרשת שמע והיה אם שמוע. וזהו פירושן. ח"ץ דחמץ ד' ד' תגי ו"ס דהיבוסי ג' ג' תגי. למ"ע דלמען ד' ד' תגי ת' דתורת ג' תגי. ב' דיביאך פ"ר דפטר ג' ג' תגי. הז"ם דהזכרים ג' ג' תגי. א"ך דישאלך ד' ד' תגי. ד' דיד ק' דהקשה ח' דלשלחנו ד' תגי. כ"ה דידכה ג' ג' תגי. ט"ט דלטוטפת ה' ה' תגי. שעטנ"ז ג"ץ ש"ע דשמע ט"ט דלטטפת ד' ד' תגי נ' דנפשך ז' ז' דמזוזות ג' דדגנך ץ' דהארץ ג' ג' תגי. אמר רבא כל תפילי דלא בדיקי בהני אתוותא פסילי. והני זיוני דמפרשי הכא היינו תגים גדולים אבל תגים קטנים מה לו להזכיר שעטנ"ז ג"ץ הלא בכל מקום שיש אלו האותיות צריכין תגים קטנים. כדאיתא בפרק הקומץ רבה (דף כט:) . ובגמ' דידן לא הוזכרו כלל אלו התגין ולא מסתבר כלל למיפסל תפילין בשביל חסרון אלו התגין והרבה דברים כתב בשמושא רבא שאין לסמוך עליהם. והרמב"ם לא כתבם בספרו אך כתב אחרים [וז"ל] וצריך ליזהר בתגין של האותיות והן כמו זייני"ן זקופים על האותיות שיש להן תג כמו שהן כתובין בספר תורה. ואלו [הן] האותיות המתויגות שבארבע פרשיות

הללו. פרשה ראשונה יש בה אות אחת בלבד שהיא מ' סתומה של מימים ועליה ג' זיונין. פרשה ב' יש בה ה' אותיות וכל אחת מהן ה' ועל כל אחד מחמשתן ד' זיונין. והן ה' של ונתנה וה' ראשונה וה' אחרונה של כי הקשה וה' של ויהרג וה' של ידכה. פרשה ג' יש בה (ח' אותיות) [צ"ל ה' אותיות] ואלו הן ק' של ובקומך יש עליה ג' זיונין וטט"ף של ולטטפת על כל אחד משלשתן ד' זיונין. פרשה ד' יש בהן ה' אותיות ואלו הן פ' של ואספת יש עליה ג' זיונין ות' של ואספת יש עליה (ג' זיונין א') וטט"ף של ולטוטפת על כל אחד משלשתן ד' זיונין. כל אותיות המתויגות שש עשרה. ואם לא עשה התגין או הוסיף וגרע בהן לא פסל [עכ"ל]. הלכך טוב שיעשו כולן כי אין פסול ושנוי לא בתוספת ולא בגרעון. ואלו הן חסירות ויתירות שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ב מהלכות תפילין) ראשונה קדש לי כל בכור מלא זכור מלא בחזק חסר הוציא מלא וי"ו יביאך מלא האמרי חסר והיבוסי מלא לאבתיך חסר וי"ו העבדה חסר וי"ו מצת חסר וי"ו השביעי מלא מצות מלא שאר חסר גבלך חסר בעבור מלא לאות מלא ולזכרון מלא עיניך מלא תורת מלא הוצאך חסר יו"ד החקה חסר למועדה מלא. פרשה ב' והיה כי יבאך חסר יו"ד ולאבותיך חסר וי"ו חמר חסר בכור מלא בחזק חסר הוציאנו מלא וי"ו יו"ד ויהרג חסר בכור מלא מבכר חסר ועד בכור מלא זבח חסר וכל בכור מלא לאות מלא ידכה כתוב בה' ולטוטפת חסר וי"ו אחרונה עיניך מלא הוציאנו מלא וי"ו יו"ד: פרשה ג' מאדך חסר לבניך מלא בביתך חסר יו"ד שניה ובקומך מלא לאות מלא ידך חסר לטטפת חסר [שני ווי"ן] עיניך מלא מזזות חסר וי"ו ראשונה ביתך חסר יו"ד שניה ובשעריך מלא. פרשה ד' והיה אם שמע חסר מצותי בוא"ו אחת יורה מלא ומלקוש מלא ותירשך חסר וי"ו והשתחויתם מלא יבולה מלא הטבה חסר נתן חסר אתם חסר לאות מלא לטוטפת חסר וי"ו אחרונה עיניכם מלא אתם חסר בביתך חסר יוד שניה ובקומך מלא מזוזות מלא ביתך חסר יו"ד שניה ובשעריך מלא לאבתיכם חסר וי"ו ובלטטפת השלישית נחלק עליו ר"ת ואומר שגם הוא חסר ב' ווי"ן. ואחר שיכתוב הפרשיות כתקנן ויזיינם יקראם היטב היטב בכוונת דקדוק ויגלול כל פרשה ופרשה מסופה לתחלתה כדאמרינן (הל' מזוזה סי' ד) גבי מזוזה כורכה מאחד כלפי שמע ויכרוך על כל פרשה ופרשה שער של בהמה טהורה ויש שכורכין על כל פרשה ופרשה קלף קטן קודם שישימנה לבית. וכן כתוב בשמושא רבא ולכרוך עליה קלפא או שילפא. וכן הרמב"ם ז"ל כתב שיכרוך הפרשיות במטלית והביא אותם בכלל ח' דברים המעכבין בתפילין. ותימה הוא לומר דכריכת מטלית מעכב. ובצרפת ובאשכנז לא נהגו לכרוך עליה לא מטלית ולא קלף אלא כורכין שיער סביבותיו: ובירוש' פ"ק דמגילה [הלי"א] אמר דהל"מ כותבין בעורות ובדיו

ומסרגלים בקנה וכורכין בשיער וטולים במטלית ודובקין בדבק ותופרין בגידין. וכתב הר"ר ברוך בעל התרומה דאין ראיה משם לטלות מטלית או לכרוך קלף על הפרשיות דלא איירי בהכי אלא מיירי כשיש קרע בקלף וקאמר שישימו מטלית או קלף על הקרע וידבקנו בדבק וכן מוכח במסכת סופרים (פ"ב) דשנו ע"ג קרע (ס"א גבי קרע) של ס"ת. ואחר שיכרוך השיער סביב הפרשה יכניסנה לבית פרשה קדש מימין הקורא שהוא שמאל המניח בבית ראשון ושתהיה זקופה הפרשה כגון שמעמידים ס"ת בהיכל. ובבית ב' הסמוך לו פרשת והיה כי יביאך ובבית שלישי פרשת שמע ובבית רביעי שהוא בית החיצון פרשה והיה אם שמוע. זהו סדר הנחתם [ככתיבתם] (ס"א בבתים) לרש"י אבל לר"ת והיה אם שמוע בבית ג' ושמע בד'. ומיהו גם לדברי ר"ת צריך לכתבן כסדר שהן כתובין בתורה כדתניא במכילת' בד' מקומות מזכיר פרשת תפילין וכו' ואלו הן קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע כותבן כסדרן ואם כתבן שלא כסדרן יגנזו. הלכך בתפילין של יד שהן כתובים בקלף אחד יניח חלק לפרשה ג' שהיא והיה אם שמוע ויכתוב פרשה ד' שהיא שמע ואח"כ יכתוב והיה אם שמוע על החלק שהניח ואחר שהכניסן בבתים יכפול את עור דפוס הבתים שהניח ארוך לצד העודף על פי הבתים ויעשנו מרובע והוא הנקרא תיתורא. ומאותו העור עצמו יעשה גם המעברתא. ויחתוך המעברתא מב' צדדין כדי שיהא ניכר ריבוע התיתורא. והנשאר באמצע היא הנקרא מעברתא שמכניסין בו הרצועות. ויש שמביאין עור אחר חזק ועושין ממנו התיתורא כאשר ביארתי למעלה ואחרי שיעשה התיתורא מרובע בריבוע אלכסון יתפור אותם בגידי בהמה טהורה בתפירה מרובעת. ויתפור ג' תפירות בכל צד שיהא בין הכל י"ב תפירות. וחוט התפירה יהא סובב משתי רוחות ויעביר חוט התפירה בין כל בית לבית. ואם נפסקה התפירה בג' מקומות צריך לתפרה פעם אחרת. ואח"כ יכניס הרצועה בתוך המעברתא ויעשה קשר של תפילין. וימדוד הרצועות סביב ראשו ויכוין שיהא קשר של תפילין בגובה הראש ולא למטה בצואר ויעשה הקשר כמין דל"ת. ורוחב הרצועה לא יהא פחות מאורך שעורה וארכה של צד ימין עד הטבור ושל צד שמאל עד החזה. וי"מ של צד ימין עד המילה ושל צד שמאל עד הטבור ואם פיחת לא פסל. ובתפילין של יד יעשה דפוס של עץ אחד ארכו כפי רחב הפרשיות ויקח עור דק מבהמה או מחיה טהורה ואף מנבילה וטריפה שיהא מעובד לשמה ומרככו ומרטיבו במים ונותנו על הדפוס עד שיתייבש ואחר כך יוציאו הדפוס וישאר הבית עשוי. ויכתוב ארבע פרשיות בקלף אחד קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע לרש"י. ולר"ת ז"ל קדש והיה כי יביאך והיה אם שמוע שמע. ולפר"ת צריך שיניח פרשה והיה אם שמוע חלק עד שיכתוב פרשה

שמע שהיא הרביעית ואח"כ יכתוב פרשה והיה אם שמוע שהיא הג' דבעינן כתיבה כסדר שהן כתובות בתורה. ונהגו לכותבן ז' שיטין בכל פרשה ויכרוך ד' פרשיות מסופן לתחלתן וכורך עליהם שער בהמה טהורה ויש שנוהגים לכרוך עליהם קלף. ולדברי הרמב"ם ז"ל מטלית ונותנן לבית ונהגו להעביר עור על הבית לרוחב הזרוע ואומרים דהיינו מעברתא דתפילין. ולא נהירא לי דמעברתא דתפילין שייך בשל ראש ושל יד כמו התיתורא דתפילין. והסופרים נהגו כן לפי שהתפילין של יד גבוהין וקצרין ומשימין אותן תחת בגדיהם ומתנדנדין (תחת הבגדים) ונפסדין ומתקלקלים העבירו רצועה זו עליהם לחזקם ואין נפסלין בכך משום בית החיצון שאין רואה את האויר כדפרישית לעיל. ועושה התיתורא והמעברתא מעור הבית או מעור אח' כדרך שעושה לתפילין של ראש מרובעת בתפרן ובמנין התפירה ומכניס הרצועה במעברתא ויעשה קשר שתהא הרצועה עוברת בו להדקה בזרועו ובסוף הרצועה אצל הקשר יעשה קשר קטן כצורת יו"ד. ואורך הרצועה שתגיע עד אצבע צרדה. ויכרוך סביב אצבעו ג' פעמים. וכשהוא מניח תפילין מניח של יד תחלה ומברך להניח ומניח של ראש בלא ברכה ואם סח בינתים אפילו לענות אמן יהא שמיה רבה או קדושה או עונה אמן אחר ברכה ששמע צריך לחזור ולברך על של ראש על מצות תפילין זהו לפירש"י. אבל לפר"ת ז"ל מברך לעולם ב' ברכות על של יד להניח ועל של ראש על מצות ואם סח ביניהם מברך על של ראש שתים להניח ועל מצות. ולמעלה כתבנו שדברי רבינו תם עיקר ולכתחלה יש לעשות כן וכשהוא חולצן חולץ של ראש תחלה ומניחו בתיק ומניח של יד עליהן בתיק. אבל לא יניח של יד תחלה בתיק ויתן עליהם של ראש לפי שכשיבא להניחן היה צריך להעביר על של ראש שהן למעלה ופוגע בהן תחלה כדי ליקח של יד שהוא צריך להניחו בזרוע תחלה ונמצא מעביר על המצות. ובכל פעם שמניח תפילין ביום צריך לברך על כל פעם ופעם:

הלכות ציצית

הלכה א

(דף מג.) ת"ר הכל חייבין בציצית נשים ועבדים כהנים לוים וישראלים. ר"ש פוטר בנשים מפני שמצות עשה שהזמן גרמא היא ונשים פטורות. וקי"ל כר"ש והביא ר"ת ז"ל ראיה מפ' במה מדליקין (דף כה:) מהא דרבי יהודה בר רבי אלעאי שהיו תלמידיו מחביאין ממנו כנפי כסותן מפני שלא היה להם ציצית בסדינן. וקאמר ואינהו סברי משום כסות לילה פי' אע"ג דסדין חייב בציצית לא היו מניחין בו ציצית משום דלמא

אתי להניח ציצית בסדין שהוא כסות לילה והוא פטור כר"ש והוי כלאים שלא במקום מצוה ומדנקט תלמודא האי טעמא ולא נקט טעמא אחרינא דמפרש במסכת מנחות (דף מ.) גזירה משום קלא אילן או שמא יקרע סדינו בתוך ג' אלמא דהכי הלכתא ועוד ראיה מפרק במה מדליקין (דף כו:) מהא דקאמר בשמעתין דג' על ג' דפריך כי היכי דמרבינן שאר בגדים לענין טומאה נרבינהו נמי לענין ציצית מאשר תכסה בה. ומשני ההוא מבעי ליה לרבות כסות סומא. והיינו כר"ש ולא קאמר לרבות בעלת חמש כרבנן. ועוד סתם ברייתא בפ"ק דקדושין (דף לג:) דקא חשיב ציצית בהדי מצות עשה שהזמן גרמא. ועוד דבפ"ב דזבחים (דף יח:) פליגי תנאי חד מרבה כסות סומא מאשר תכסה וחד נפקא ליה מאשר ולא קאמר דסבר כרבנן אלא דוחק להעמיד שניהם כר"ש. ועוד דאמר בברכות פרק היה קורא (דף יג.) למה קדמה פרשת והיה אם שמוע לויאמר שפרשת והיה אם שמוע נוהג בין ביום בין בלילה ופרשת ויאמר אינו נוהג אלא ביום ועוד קאמר התם (דף יד:) אמר רב יוסף כמה מעליא הא שמעתתא דכי אתא רב שמואל בר יהודה אמר אמרי במערבא דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת פי' היו אומרים התחלת פרשת ציצית בערב (ס"א וגמרה בערב) ומדלגין כל מצות ציצית לפי שאין נוהג בלילה. אמר אביי הילכך אתחולי מתחלינן כדמתחלי במערבא וכיון דמתחלינן מיגמר נמי גמרינן דהא אמר רב כהנא א"ר אם התחיל גומר אלמא דכל האמוראים סברי דמן הדין אין לאומרה בערב ולא קי"ל כרב יהודה דרמא תכלתא לפרוזמי דאינשי ביתי': [דף מג.] מ"ט דר"ש דתניא וראיתם אותו פרט לכסות לילה או אינו אלא פרט לכסות סומא כשהוא אומר אשר תכסה בה הרי כסות סומא אמור אלא מה אני מקיים וראיתם אותו פרט לכסות לילה ומה ראית לרבות כסות סומא ולהוציא כסות לילה מרבה אני כסות סומא שישנו בראיה אצל אחרים ומוציא אני כסות לילה שאינו בראיה אצל אחרים היה אור"ת הא דקאמר הכא פרט לכסות לילה היינו כסות המיוחד ללילה אבל כסות המיוחד ליום אין בו משום כלאים [אפילו אם לובשו בלילה] ודקדק זה מדאמר בפרק התכלת (דף מ:) א"ר זירא אמר רב מתנה אמר שמואל תכלת אין בו משום כלאים ואפילו בטלית פטורה. ומסיק דהאי טלית פטורה מיירי בהטיל למוטלת ודקדק ר"ת ז"ל מהא דקאמר ואפילו ולא קאמר אפי' בלא וי"ו משמע דבלא טלית פטורה איצטריך לאשמועינן דתכלת אין בה משום כלאים כי ההיא דפ' טרף בקלפי (דף מו.) א"ר אלעזר משום בר קפרא אומר היה ר"מ איברי עולת חול שניתותרו עושה להן מערכה וסודרן ואפי' בשבת מוכח התם מדקאמר ואפי' בוי"ו בתרתי (ס"א דתרתי) מילי אתא לאשמועינן. והכא נמי אתא לאשמועינן דאין בה משום כלאים אפי' בלילה ואע"ג דלאו זמן ציצית הואי דלגמרי התיר

הכתוב כלאים בציצית ואין בו משום כלאים כלל ואפי' ללובשו בלילה וכן משמע מהא דקאמר (דף מ.) גבי סדין בציצית גזירה משום כסות לילה ולא קאמר גזירה שמא יתכסה בו בלילה וכן אמר בפרק התכלת (דף מד:) דטלית שאולה חייבת בציצית משלשים ואילך משום דנראית כשלו ומשתרי בה כלאים אע"ג דפטורה מדאורייתא אצלו כיון דהותרה אצל בעל הטלית. ובספרי תניא אם היתה מיוחדת ליום ולילה חייבת בציצית. ועוד תניא התם רבי יהודה בן בבא אומר ביחוד בטלו חכמים כסות אשה מן הציצית אלא פעמים שמתכסה בה בעלה. הילכך נראה דכלאים בציצית שרי בטלית של איש בין לאיש בין לאשה בין ביום בין בלילה ואפ"ה חשיב מצות עשה שהזמן גרמא כיון דכסות לילה פטור. ועוד דטלית של יום נמי אם נפסק בלילה שרי ולא מיחייב עד ביום (ס"א עד היום). נראה לי דהני תרי שינויי סתרי אהדדי דלשנויא קמא מתעטף בלילה כסות יום חייב לברך מדלא משכח דהוי מצות עשה שהזמן גרמא אלא משום דכסות לילה פטור משמע הא כסות יום חייב אף בלילה ולאידך שינויא משמע דכסות יום אין מברכין עליו בלילה מדקאמר שאם נפסק בלילה דלא מיחייב לתקנה עד היום. וראיתי באשכנז לפני יום הכפורים כשמשכימין שליח ציבור מתעטף בטלית של אחר כדי להפטר מהברכה משום טלית שאולה. משום דמספקא להו בטלית. שאינו שלו [צ"ל שהוא שלו] אם צריך לברך או לא. ונראה לי כשינויא קמא כי היכי דכסות לילה פטור אפי' ביום הכי נמי כסות יום חייב אפי' בלילה וכ"כ בספר המצות שריצב"א היה מברך בליל יום הכפורים כשהיה מתעטף בטליתו. וכן משמע בירושלמי בפ"ק דקידושין דקאמר אמר להם ר"ש אי אתם מודים לי שהיא מצות עשה שהזמן גרמא שהרי כסות לילה פטור מן הציצית אלמא תלי טעמא דהזמן גרמא בכסות לילה אלמא הא (ס"א משמע הא) כסות יום חייב אף בלילה:

הלכה ב

ומה שמתעטפין באשכנז בטלית של אחר כדי להפטר מן הברכה משום טלית שאולה נראה לי דטועין הם דהא דטלית שאולה פטורה מהציצית היינו השואל מחבירו טלית שאינה מצוייצת עד ל' יום פטור מלהטיל בה ציצית שנאמר גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אבל בכסות שאינה שלך לא חייבה תורה לעשות גדילים אבל השואל מחבירו טלית מצוייצת צריך לברך וכן מצאתי שכתב בעל העיטור ז"ל. ולמאי דפריש (ס"א דפרישית) שכלאים בציצית מותר אף בלילה תקשה לך הא דאמר בפ' התכלת (דף מג.) גבי כהנים נהי דאשתרי כלאים לגבייהו בעידן עבודה שלא בעידן עבודה מי משתרי. ויש לחלק דהכא גדילים תעשה לך אלא תלבש שעטנז קאי וקאמר רחמנא בכהאי גוונא

תלבש ומשמע דכל לבישה התירה תורה בין ביום ובין בלילה כמו אם לא היה כלאים. אבל התם לבישה בלא עבודה לא הותרה מעולם. ועוד כלאים בציצית הותר בטלית המיוחד ס"א [לא] הותר אלא במיוחדין ללבישה שעיקרו עשוי להנאתו הילכך כל זמן לבישתו הותר בין ביום בין בלילה אבל גבי כהנים לא הותר [אלא] במיוחדים לעבודה הילכך דוקא בעידן עבודה שרי. [ס"א ועוד היה אומר ר"ת דאף שלא בעידן עבודה שרי] וה"ק נהי דאשתרי בעידן עבודה כלומר בבגדים המיוחדים לעבודה שלא בעידן עבודה כמו בגדים שאין מיוחדים לעבודה כמו בגדי חול מי שרי. וכן מוכח בתוספתא דכלאים דתניא בגדי כהונה ובגדי כהן גדול אין בהם משום כלאים [ס"א בגדי כהן גדול שיצא בהן למדינה חייב. במקדש בין לשרת בין שלא לשרת פטור אלמא אין בהם משום כלאים] אפילו שלא בשעת עבודה. והא דאמר ביומא בפרק בא לו (דף סט.) שהיו מקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן דלאו תחת ראשיהם ממש משום כלאים היינו דוקא בהצעה שלא כדרך לבישה. וטעמא דמילתא דשאני לבישה שלא ניתנה תורה למלאכי השרת דכשיגמור עבודתו יפשיטו מיד ולא ישתהו עליו כלל הילכך כשהתירה תורה לבישה לגמרי הותרה אפי' שלא בשעת עבודה:

הלכה ג

ורבנן האי אשר תכסה בה מאי עבדי ליה. מבעיא ליה לכדתניא על ד' כנפות כסותך ארבע ולא ג'. אתה אומר ד' ולא ג' או אינו אלא ד' ולא ה'. כשהוא אומר תכסה בה הרי בעלת ה' אמור הא מה אני מקיים ארבע ד' ולא ג'. ומה ראית לרבות בעלת ה' ולהוציא בעלת ג'. מרבה אני בעלת ה' שיש בכלל ה' ד'. ומוציא אני בעלת ג' שאין בכלל ג' ד'. ואידך נפקא ליה מאשר והא דתניא בספרי בפרש' ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם שומע אני אף בעלי ג' ובעלי ה' ובעלי ו' ובעלי ז' ובעלי ח' במשמע ת"ל ארבע כנפות יצאו בעלי ג' ובעלי ה' ובעלי ו' ובעלי ז' ובעלי ח'. נ"ל דהכי פירושו אי לא כתיב אלא על כנפי בגדיהם ה"א דכל (ס"א שבכל) כנפים שיש לבגד אמרה תורה לעשות ציצית הן מעט הן הרבה ת"ל על ד' כנפות ונתמעטו מעט והרבה. ובעלי ג' פסול אף אם הטיל ארבע (ס"א והרבה. ונתמעטו בעלי ג' שהוא פסול אף אם הטיל בו בד' ציצית) דעל ארבע בעיא וליכא. ונתמעטו בעלת ה' ויותר שאין להטיל בכל הכנפים אלא בד' מהם:

הלכה ד

תנן בפרק הקומץ (דף כח.) ד' ציציות מעכבות זו את זו שכולן מצוה אחת. ר' ישמעאל אומר ארבעתן ד' מצות ומאי בינייהו (שם דף לז:) [בגמרא אמר רב יוסף] סדין בציצית איכא בינייהו. לת"ק דאמר מצוה אחת הן אי חסר אחת מהן ליכא מצוה והוו להו אינך

כלאים. ולרבי ישמעאל לא הוי כלאים דהשלש שנשארו הוו ג' מצות. רב אדא בר אהבה (ס"א רבה בר אהינא) אמר טלית בת ה' איכא בינייהו. לת"ק דאמר מצוה אחת הן ארבעתן מצוה אחת וכי רבי רחמנא טלית בעלת ה' להטיל לד' כנפותיה רבייה. [ס"א ולא להטיל לכנף חמישי דמצות ציצית בד' כנפות]. ולר' ישמעאל דאמר ארבעתן ארבע מצות כי רבייה רחמנא לבעלת ה' להטיל לכולהו רבייה דהא כל חד וחד מצוה באפי נפשה. רבינא אמר הא דרב הונא איכא בינייהו דאמר רב הונא היוצא בטלית שאינה מצוייצת כהלכתה בשבת חייב חטאת. וכ"ע אית להו דרב הונא ואם הטיל לה כנפים ולא הטיל לרביעית לת"ק הוי מצוייצת שלא כהלכתה וחייב חטאת דהני ציציות הוי משוי ולר' ישמעאל הוו מצוייצת כהלכתה דג' מצות מיהא איכא. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי ישמעאל. ולית הלכתא כוותיה:

הלכה ה

(דף לז.) אמר רב שישא בריה דרב אידי (בר אבין) האי מאן דבצריה לגלימיה לא עביד ולא כלום מ"ט שוייה טלית בעלת ה'. פי' שחתך אחד מן קרניה ועשה ממנה ב' קרנות כדי לפוטרה מן הציצית. אמר רב משרשיא האי מאן דצרייה לגלימיה לא עשה ולא כלום מ"ט כמאן דשריה דמיא ותנן נמי כל חמתות הצרורות טהורות חוץ משל ערביים. פי' דצרייה לגלימיה שהגביה כנפי הטלית ותפרן שלא נשאר כנף בטלית לפוטרה מן הציצית:

הלכה ו

תנן בראש התכלת [שם (דף לח.)] התכלת אינו מעכב את הלבן הלבן אינו מעכב את התכלת. פירש"י אף ע"ג דמצוה לתת ב' חוטי תכלת וב' לבן בציצית אפילו הכי אין זה מעכב את זה ואי עביד ארבעתן תכלת או ארבעתן לבן יצא ולכאורה הוי משמע דאין זה מעכב את זה היינו שאם הטיל ב' חוטין מין אחד יצא כי הא דתפילין של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד. ונהגו כפירוש רש"י. וכן מוכח בפרק התכלת (דף מ.) והלא כל המטיל תכלת בסדינו בירושלים אינו אלא מן המתמיהים ומפרש דאסרוה גזירה משום קלא אילן פי' צבע הדומה לתכלת וכיון שאין תכלת הוי כלאים שלא במקום מצוה. ופריך לא יהא [האי] אלא לבן פי' מאי איכפת לן אי הוי קלא אילן לא יהיה חשוב (ס"א אי רמי קלא אילן לא יהא האי קלא אילן חשוב) אלא צמר לבן בעלמא ואמרינן אין לו תכלת מביא לבן (אלא) [אלמא] משמע דאי הוי לבן אין כאן איסור אפילו בטלית של פשתן אע"ג דבלאו הני דקלא אילן איכא ב' חוטי לבן. אלמא היכא דלית ליה תכלת בעי למירמי ד' חוטי לבן ומיהו יש לדחות דאע"פ דבשל חוטי

לבן לחוד איכא מצות ציצית אי רמי טפי ליכא איסור כלאים דאין זה מוסיף על המצוה דגדיל שנים גדילים ארבע דדרשינן מיניה ב' חוטי לבן וב' חוטי תכלת לאו למעוטי טפי קאתי כדאשכחן (סוכה דף לד.) גבי ערבי נחל דדרשינן ערבי שנים ונהגו להשים הרבה ערבות בלולב. וכן פירש"י בפרק התכלת (דף מא:) גבי טלית שכולה תכלת דקאמר עלה כאן בטלית בת ח' חוטין ופירש"י עלה אין כאן משום בל תוסיף כיון דציצית אחד ולא ב'. וקשה דבסנהדרין פרק אלו הן הנחנקין (דף פח.) משמע דאם הוסיף חוטין בציצית פסול. ג.בי זקן ממרא דקאמר רבי אליעזר אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מד"ת ופירושו מדברי סופרים ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע ואין לנו אלא תפילין. ופריך והא איכא ציצית. ומשני אי קשר העליון דאורייתא גרוע ועומד הוא. י"ל דכל מה שהוסיף מד' חוטין עד ח' לאו גורע הוא ולא מיפסל בכך. כדאשכחן אמוראי בפרק התכלת (דף מב.) רב אחא בר יעקב רמי ארבע ורב ירמיה מדיפתי רמי ח' ולא פליגי הני אמוראי אלא מר עביד הפחו' ומר עביד היתר ובסנהדרין במוסיף על תמניא. וקצת תימה דהכא משמע מקרא דאי בעי עביד הכי ואי בעי עביד הכי. בשלמא אי אמרינן דפליגי איכא למימר דבהכי פליגי דמאן דרמי ד' כדדרשינן גדיל שנים וגדיל ד' ומאן דרמי תמני סבר דגדילים דקאמר רחמנא אכל מין ומין קאי מלבן גדילי' מתכלת [ס"א גדילים מלבן גדילים מתכלת] דהיינו צמר ופשתים דקאי גדילים עלייהו. וצ"ל דאף זה במשמעות גדילים דאי עביד גדילים מתכלת ולבן ב' חוטין מזה וב' חוטין מזה גדילים קרינן ביה ואי עביד מכל מין ומין גדילים כגון ד' חוטין לבן וד' חוטין תכלת גדילים קרינן ביה ולאו מוסיף הוא אבל אי רמי טפי הוי מוסיף וגרוע (ועומד הוא) ולעולם גדילים בעינן דהיינו ד' חוטין בין שיש בו ב' מינים בין שאין בו אלא מין אחד (ס"א אפילו ממין אחד) כמו שפירש"י וראיה עוד לדבריו מהא דאמר גבי טלית שכולה תכלת כאן בטלית בת ד' חוטין כאן בטלית בת שמנה חוטין פירוש בטלית בת ח' תוטין ד' חוטי תכלת והטיל בה ד' חוטי קלא אילן לקיים בה מצות ב' מינים פסולה והואיל ולבד קלא אילן איכא חוטין כל צרכה חיישינן דילמא מזבין ליה לאינש אחרינא וסבר דכולה תכלת ושקיל ד' מינייהו ורמי להו בטלית אחרינא. אבל בטלית בת ארבע חוטין שיש בהם ב' חוטי תכלת יכול לתת בה ב' חוטי קלא אילן לשם לבן וליכא למיחש שמא יקח ממנה ב' חוטין ויתנם בטלית אחר כיון דליכא אלא ד' חוטי ואי שקיל מינייהו מיפסל. אלמא דבפחות מארבע חוטי לא מתכשר אפילו ממין אחד:

הלכה ז

[לח:] התכלת אינה מעכבת את הלבן וכו' לימא מתני' דלא כרבי דתניא וראיתם אותו מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי וחכ"א אין מעכבין. ומסיק (שם:) אמר רבא לא

נצרכה אלא לגרדומין דאי אגרדום תכלת וקאי אלבן או אגרדום לבן וקאי אתכלת לית לן בה. דאמרי בני ר' חייא גרדומי תכלת וגרדומי אזוב כשירין. וכמה שיעור גרדומי אמר מר בר המדורי אמר שמואל כדי לעונבן. משמע דאי איגרדום תרוייהו פסילי אפילו נשאר בהם כדי עניבה ולכך היה אומר ר"ת דעכשיו שנותנין ד' חוטין שנים משום לבן [ס"א ושנים משום תכלת] וכופלין אותם לח' אם נפסקו ב' מן הח' ונשאר בהם כדי עניבה כשר. ואם נפסקו ג' פסול שמא לא נשאר בהם אלא חוט אחד שלם. וי"א דהך שינויא דגרדומין אליבא דרבי. דלרבנן אתיא מתני' כפשטה דתכלת אינה מעכבת את הלבן כלל אלא דדחיק תלמודא לאוקמי למתניתין אליבא דר' ובגרדומי. ודוקא לרבי דאית ליה דמעכבין זה את זה ותרוייהו מצוה אחת מועיל השלם לחבירו כאילו כולן שלמים אבל לרבנן דלא מעכבין אהדדי הוו כב' מצות ואי איגרדום חד ואי קאי אידך אין מועילין זה מזה: ואין הלכה כרבי דר' יוחנן בן נורי פליג עליה וקי"ל הלכה כרבי מחבירו ולא מרבו. ולא מסתבר דתיהוי מילתא דרבי חייא בפלוגתא דרבי ורבנן אלא כך"ע אתיא. וי"מ אי איגרדום תכלת וקאי אלבן היינו דנפסק החוט מעיקרו ולא נשתייר בו אלא כל שהוא. לרבי דס"ל מעכבין זה את זה [ס"א דלעולם צריך ב' חוטי לבן וב' חוטי תכלת] מצוה אחת הן ומועיל השלם לחבירו אבל לרבנן דסברי דאין מעכבין זה את זה (הא) [אלא] בין יש לו תכלת בין יש לו לבן צריך שיתן ארבע חוטין [ס"א פי' אפי' הן ממין אחד] אם נפסק החוט מעיקרו פסול דכיון דנפסק במקום חיבורו בכנף ולא נשאר כ"א ג' חוטין. אבל אם נפסק מכל ארבעתן ונשתייר בהן כדי עניבה כשר. והא דמייתי הא דבני רבי חייא אהא דאמר רבא לא נצרכא אלא לגרדומין. לא שיהא לגמרי כההיא דר"ח אליבא דרבנן דמצרכי לכל [ס"א כההיא דבני ר' חייא דבני ר"ח אליבא דרבנן מצרכי לכל] ארבע חוטין כדי עניבה. וגרדומי תכלת אכל ד' חוטין קאי דאיגרדום מקצתן ונשתייר מקצתן וכיוצא בו לרבא אליבא דרבי אי איגרדום חוטי תכלת לגמרי ואשתייר חוטי לבן שלמים או להיפך. ולא מייתי ראיה מבני ר"ח אלא דלא בעינן סופן כתחילתן למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. והא דקאמר רב נפסק חוט מעיקרו פסול לאו דוקא מעיקרו אלא כל שלא נשאר בו כדי עניבה נפסק מעיקרו קרי ליה. כיון דלא נשאר בו כדי הכשר. ופירוש זה עיקר דגרדומי תכלת דבני ר' חייא משמע דאיגרדום כל ארבעתן כי קורא לכל הציצית תכלת כדקאמר (דף לט.) תכלת שכרך רובה כשירה. וכן רמי תכלתא לפרזומא דאינשי ביתיה (דף מג.) וכן משמע לישנא דגמ' דקאמרי (דף לט.) מאי שירין ומאי גרדומין לאו שירין דאיפסיק מנייהו ודאשתייר מנייהו גרדומי דאיגרדום איגרדומי אלמא דגרדומי אכל ד' חוטי קאי. וכן משמע דומיא דגרדומי אזוב דקאי אכל ג' קלחי אזוב. הלכך אפי'

אי איגרדום כל ח' חוטין ונשתייר בהן כדי עניבה כשר. ואם יש אפי' בחוט אחד פחות מכדי עניבה פסול. איבעיא להו כדי עניבה כדי לענב כולהו בהדי הדדי או דילמא כל חד וחד לחודיה תיקו: ואזלינן לחומרא ובעינן כדי לענבם כולהו בהדי הדדי. בעי רב אשי אלימי ולא מיענבי ואי הוו קטיני מיענבי מאי. א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי כ"ש דמינכר וכשרין. אמר רבא ש"מ צריך לקשר על כל חוליא וחוליא. דאי ס"ד לא צריך הא דאמרי בני רבי חייא גרדומי תכלת כשרים כיון דאשתרו להו עילאי אשתרו כולהו. מכאן משמע קצת דכדי עניבה דקאמר לעיל לא בעינן שישייר בפתיל כדי עניבה אלא אפילו נפסק כל הפתיל ונשתייר בגדיל כדי עניבה. מדקאמר כיון דאשתרו עילאי אשתרו כולהו דאי נשאר כדי עניבה בפתיל לא משתרי הקשר ורש"י דחק לפרש דרבא לית ליה דבר המדורי דבעי עניבה ולא משמע כן. וכן בספרי תני בפרשת גדילים בד"א בתחילתה אבל בשיריה ובגרדומיה כל שהוא. משמע דאגדילים קאי:

הלכה ח

(דף לח.) ומאן תנא דפליג עליה דרבי האי תנא דתניא ר' יצחק אומר משום ר' נתן שאמר משום ר' יוסי הגלילי שאמר משום ר' יוחנן בן נורי אין לו תכלת מביא לבן: (דף מג.) תניא היה ר' מאיר אומר קשה עונשו של לבן מעונש התכלת. משל למלך ב"ו שאמר לעבדיו הביאו לי ב' חותמות. לאחד אמר חותם של זהב ולאחד אמר חותם של טיט. פשעו שניהם ולא הביאו. איזה מהן עונשו מרובה. זה שאמר לו של טיט: [דף מ:] ת"ר טלית שהקטן מתכסה בה ראשו ורובו והגדול יוצא בה עראי חייבת. אין הקטן מתכסה בה ראשו ורובו אע"פ שגדול יוצא בה עראי פטורה. [שם מא.] ת"ר טלית כפולה חייבת בציצית ור"ש פוטר ושוין שאם כפלה ותפרה שחייבת. רבה בר רב הונא איקלע לבי רבה בר ר"י חזיה דמיכסי בטלית כפולה ורמי ליה חוטי דתכלתא [אכיפליה]. (איפסיק) [איפשיטא] קם חוטא דתכלת להדי רישא. א"ל לאו היינו כנף דכתב באורייתא. שדי ואכסי גלימא אחריתא. א"ל מי סברת חובת גברא הוא חובת טלית הוא זיל רמי ליה:

הלכה ט

[שם] אמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל כלי קופסא חייבין בציצית. אמר ר' אבהו מודה שמואל בזקן שעשאו לכבודו דפטור. פי' שעשאו תכריכין. מ"ט אשר תכסה בה אמר רחמנא והאי לאו לכסויא עביד. בהאי שעתא ודאי רמינא ליה משום לועג לרש חרף עושהו משמע שתכריכי המת מטילין להן ציצית. והאידנא נהגו להסיר הציצית מתכריכי המת. והיה אומר ר"ת סמך למנהגינו. משום דציצית נראה כעדות שקיים כל המצות. ואין הדור הזה ראוי לאותה עדות ואמרו במדרש על כנפי בגדיהם לדורותם לדור

שכולו תם. ועוד דבימיהם היו כולם עטופים בטלית בת ד' כנפים והיו לכולן ציציות בהן בחייהן הילכך מטילין להם גם במותן משום לועג לרש. אבל השתא שאין עטופין (ס"א עטיפתנו) בבת ד' כנפות ויש הרבה בני אדם שלא היו להן ציצית בחייהן לא רמינן להו במותן מה שלא קיים (ס"א בחייהן אי רמינן להו אחרי מותן איכא טפי לועג לרש שמזקיקי' אותו מה שלא קיים) בחייו ואם היו משימין לאותן שהיו להן בחייהן נמצא שאותן שלא היו להן בחייהן מתביישים ואין לומר יתביישו וכן ראוי להם על שלא הטילו ציצית בחייהן. לפי שהתורה לא הזקיקה לעשות ציצית אלא למי שיש לו טלית בת ד' כנפות. ועוד סמכו אהא דאיתא במסכת שמחות (פי"ב) שצוה אבא שאול בן בטנית הטילו תכלת מאפליוני. ואע"ג דאמר הטילו ולא קאמר התירו. מ"מ משמע להסירו מדקאמר מאפליוני ולא קאמר באפליוני. ואין להביא ראיה למנהגינו מהא דאמר בפרק מי שמתו (דף יח.) גבי תכלתיה דר' יונתן דשדי אקברא וא"ל רבו חייא דלייה כי היכי דלא נימרו מחר באין אצלנו ועכשיו מלעיגין עלינו אלמא דלדידהו לא הוו ציצית. דאיכא למימר דלעולם הוו להו ציצית ואפי' הכי איכא לעג כיון שאינו בר קיום מצות. וי"מ ההוא שעתא כשמוליכין אותו לקבר רמינן ליה משום דאיכא לועג לרש חרף עושהו שהמכתפין אותו יש להן ציצית והוא אין לו. וכשמשימין אותו בקבר אז מסירין [אותן]: [שם דף מב.] ר"נ אשכחיה לרב אדא בר אהבה דרמי חוטי ומברך אקב"ו לעשות ציצית. אמר מאי (ציצית) [ציצי] דשמענא הכא. הכי אמר רב ציצית אינה צריכה ברכה שקילנא ואסיקנא דבהא פליגי דמ"ד ציצית אינה צריכה ברכה קסבר חובת גברא והויא. מצוה שעשייתה אינה גמר מלאכתה וכל מצוה שעשייתה אינה גמר מלאכתה א"צ לברך. שהרי תפילין שעשייתן אינן גמר מלאכתן א"צ לברך לעשות תפילין. ומ"ד מצות ציצית צריכה ברכה. קסבר ציצית חובת טלית הוא דהוי לה מצוה שעשייתה גמר מלאכתה וכל מצוה שעשייתה גמר מלאכתה צריך לברך כמו המילה שעשייתה גמר מלאכתה. והלכתא כרב דאמר חובת גברא היא. דהא אנן לא מברכין לעשות ציצית. הילכך הא דאמר שמואל כלי קופסא חייבין בציצית ליתא. והכי כתב בה"ג. ואיכא מ"ד הלכה כשמואל דאמר חובת טלית הוא (כן גרס הרי"ף) (ואנו) [ואנן] כתבינן מאי דסבירא לן:

הלכה י

(דף מ:) אמר רבא האי מילתא אמריתא אנא ואתמר במערבא משמיה דרבי זירא כוותי היא של בגד וכנפים של עור חייבת. היא של עור וכנפיה של בגד פטורה מ"ט עיקר בגד בעינן: אמר רב יהודה טלית שאולה כל ל' יום פטורה מן הציצית מכאן ואילך חייבת והך חיובא מדרבנן דמדאורייתא פטורה לעולם כדדרשינן בפרק ראשית הגז (דף קלו.)

כסותך ולא כסות אחרים ומדרבנן הוא דחייבוה משום דנראית כשלו לפי שאין דרך להשאיל יותר משלשים יום והיינו דוקא בשואל טלית שאינה מצוייצת אבל השואל טלית מצוייצת יברך לאלתר:

הלכה יא

(שם מא.) אמר רבה אמר רב יהודה (אמר רב) טלית שנקרעה חוץ לשלש יתפור. תוך שלש לא יתפור. פירש"י ז"ל דחיישינן דילמא פייש מידי מחוט התפירה ויניחנה ויוסיף עליו ז' חוטין לשם ציצית ואיכא תעשה ולא מן העשוי אבל חוץ לשלש לאו מקום ציצית הוא. ולפ"ז יראה דטלית של צמר שנקרעה תוך שלש מותר לתפור האידנא דאין דרך לתפור בחוטין של צמר אלא בחוטי קנבוס ואינם ראויים לציצית ורב עמרם פירש חוץ לשלש יתפור כיון דאית ביה שלש על שלש אית ביה תורת בגד. תוך ג' לית ביה תורת בגד וכמאן דליתיה דמיא. ואע"ג דתפריה כמאן דפסיק חשיב ולא רמינן ביה ציצית ואי עביד ביה ציצית לא פטר ליה לטלית. תניא נמי הכי טלית שנקרעה חוץ לשלש יתפור תוך שלש רבי מאיר אומר לא יתפור וחכ"א יתפור ושוין שלא יביא אפילו אמה על אמה ממקום אחר ובה תכלת ותולה בה משום דעל כנפי בגדיהם בעינן וכנף זה לא היה בבגד זה בשעת עשייה. ושוין שמביא תכלת ממקום אחר ותולה בה. פי' שמתיר ציצית מטלית אחר ותולה בזה ואין בזה תעשה ולא מן העשוי שהרי צריך לכרוך ולתקן הציצית כבתחילה ובלבד שלא תהא מופסקת שיהו כל חוטיה שלמים: דף מא. איתמר רב אמר אין מתירין מבגד לבגד. ושמואל אמר מתירין מבגד לבגד. רב אמר אין מדליקין מנר לנר ושמואל אמר מדליקין מנר לנר. רב אמר אין הלכה כר"ש בגרירה ושמואל אמר הלכה כרבי שמעון בגרירה אמר אביי כל מילי דמר עביד כרב בר מהני תלת דעביד כשמואל מתירין לבגד ומדליקין מנר לנר והלכה כר"ש בגרירה דתניא גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ:

הלכה יב

שם ת"ר כמה חוטין נותן בש"א ד' ובה"א ג' וכמה תהא משולש ב"ש אומרים ארבע וב"ה אומרים שלש ושלש שאמרו ב"ה אחת מארבע בטפח של כל אדם. א"ר פפא טפח דאורייתא שית בקטנה חמש באצבעתא וארבע בגודל. אמר רב הונא ארבע בתוך ארבע ומשולשת ארבע. ורבי יהודה אמר שלש בתוך ג' ומשולשת ארבע. אמר רב פפא הילכתא ארבע בתוך שלש ומשולשת ארבע. פי' ארבע חוטין יכניס בתוך שלש אצבעות בכנף הטלית ומשולשת הציצית ארבע אצבעות. משמע שכל הציצית גדיל וענף אינו אלא ארבע אצבעות. ורש"י פירש משולשת תלויה הענף לבר מן הגדיל ד' אצבעות אז הוי

ציצית שש אצבעות ור"ת ז"ל פי' דמשולשת אגדיל קאי מלשון (סוכה דף טז.) המשלשל בדפנות שהוא לשון גדול וחבור. וכן מוכח בסיפרי דתני לה אגדילים ולא בפרשת ועשו להם ציצית. דתניא בפרשת כי תצא גדילים תעשה לך למה נאמר לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד [בפני עצמו] ת"ל גדילים וכמה גדילים יעשה אין גדיל פחות מג' חוטין כדברי ב"ה. ב"ש אומרים ארבע חוטין של תכלת וארבע חוטין של לבן של ארבע ארבע אצבעות. והלכה כדברי ב"ש. אלמא דגדיל ארבע בעינן. והכי נהיגינן לעשות ציצית י"ב אצבעות שליש גדיל ד' אצבעות ושני שלישי ענף ח' אצבעות. למימרא דאיכא שיעורא והא תניא ציצית אין ציצית אלא יוצא ואין ציצית אלא כל שהוא. וכבר עלו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לעליית יונתן בן בתירא ואמרו ציצית אין לו שיעור. כיוצא בו לולב אין לו שיעור. מאי לאו אין לו שיעור כלל. לא אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה. והכי נמי מסתברא מדקתני לולב אין לו שיעור מאי אין לו שיעור אילימא אין לו שיעור כלל והא תנן כל לולב שיש בו שלשה טפחים לנענע בו כשר. אלא אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה הכי נמי אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה. רב אחא בר יעקב עביד ארבע ועייף להו ועייל להו בגלימא ואביק להו מיבק. קסבר בעינן תמניא בגלימא כי היכי דלהוי גדיל גדילים במקום פתיל. רב ירמיה מדיפתי עבד תמניא דאינון שיתסר ולא אביק להו מיבק. מר בריה דרבינא עביד כדידן פירש"י מכניס ארבע חוטין וכופלו לשמנה. גרסינן בפ"ק דסוכה (דף יא:) תלאן ואח"כ פסק ראשי חוטין שלהן פסולין. (דף לט.) אמר רבה בב"ח אמר רב יאשיה דמן אושא (אמר שמואל) חוט של כרך עולה מן המנין פירוש למנין ח' חוטין ועושה א' מן החוטין ארוך וכורך בו סביב השבעה:

הלכה יג

(שם דף מב.) ת"ר ציצית אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומר ויקחני בציצית ראשי. ואמר אביי וצריך לפרודי כצוציתא דארמאי כבלורית של עובדי כוכבים דבוקה למעלה ופרודה למטה (ס"א שדבוקה למטה ופרודה למעלה) כך יפריד חוטי הענף זה מזה: אמר רב הונא אמר רב מניין לציצית בעובד כוכבים שהוא פסול שנאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית בני ישראל ולא העובדי כוכבים. משמע דוקא עובדי כוכבים דכתיב בני ישראל אבל אשה כשרה לעשות ציצית ולא אמרי' כל שאינו בלבישה אינו בעשיה. דגבי תפילין דוקא הוא ddרשינן הכי משום דכתיב וקשרתם וכתבתם ודרשינן כל שישנו בקשירה ישנו בעשיה:

הלכה יד

(דף מב: ובפרק קמא דסוכה דף ט.) אמר רב יהודה אמר רב עשאה מן הקוצים מן הנימין ומן הגרדין פסולה מן הסיסין כשירה. קוצים היינו חוטין התלויין ביריעה ובולטין [כמין] קוצין ודרך לקוצצן. נימין. חוטין שמוציאין מן הבגד לתפור. גרדין חוטין היוצאין בשפת הבגד פסולה. משום דבעינן תלייה לשמה. מן הסיסין פקעיות של מטוה שלא נטוו לשם ציצית. כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי אף מן הסיסין נמי פסולה. בעינן טויה לשמה. והלכתא כשמואל : (דף מב.) תנו רבנן הטיל על הקרן או על הגדיל כשירה. ר"א בן יעקב פוסל בשתיהן. על הקרן שלא הרחיק מן הקרן כלום על הגדיל פרש"י העב להחזיק שאורגין תחלה בבגד שלא יהא נוח ליקרע. כמאן אזלא הא דאמר רב גידל אמר רב צריכה ציצית שתהא נוטפת על הקרן שנאמר על כנפי בגדיהם. כמאן כר"א בן יעקב. א"ר יעקב אמר רבי יוחנן וצריך שירחיק מלא קשר גודל ואיצטריך דרב פפא דקאמר לעיל בתוך ג' דאי מדר' יעקב ה"א כמה דמרחיק טפי מעלי. קמ"ל דרב פפא ואי דרב פפא ה"א כמה דמקריב טפי מעלי צריכא. רבינא ורב סמא הוו יתבי קמיה דרב אשי. איסתר קרנא דגלימיה דרבינא ובצר ממלא קשר גודל. א"ל רב סמא לא סבר לה מר להא דר' יעקב א"ר יוחנן א"ל בשעת עשייה:

הלכה טו

איתמר (שם דף לט.) אמר רב תכלת שכרך רובה כשירה. אפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת כשירה. ונוי תכלת שליש גדיל וב' שלישי ענף. וכמה שיעור חוליא. תני רבי אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש. תנא הפוחת לא יפחות מז' והמוסיף אל יוסיף על י"ג. לא יפחות משבעה כנגד שבעה רקיעים. ואל יוסיף על י"ג כנגד ז' רקיעים ושש אוירים שביניהם. תנא מתחיל בלבן ומסיים בלבן מתחיל בלבן הכנף מין כנף ומסיים בלבן מעלין בקדושה ואין מורידין. נראה דדוקא כשיש תכלת אז יש לדקדק במנין חוליות. שהתכלת ניכר בחוליות ודומה לרקיע והלבן דומה לאויר שבין רקיע לרקיע. אבל האידנא שאין לנו תכלת אין לדקדק במנין החוליות ומהאי טעמא אין צריך לקשור על כל חוליא וחוליא. כי הקשר הוא להכיר מנין החוליות. ולה' קשרים לא מצינו סמך דבימי חכמים היו עושין ז' קשרים לכל הפחות. כדאמר הפוחת לא יפחות מז' ועל כל חוליא קשר ואם נפרש שצריך לקשרן דקאמר (דף לח:) היינו א' של לבן וא' של תכלת אז נמצא סמך לה' קשרים דתחלה קושר סמוך לכנף וכורך חוליא לבן וחוליא תכלת וקושר הרי ב' ועוד לבן ותכלת וקושר הרי ג' ועוד לבן ותכלת וקושר הרי ד' ומסיים בלבן וקושר הרי ה'. ורש"י פירש דהא דאמר (דף מג.) מצות ציצית שקולה כנגד כל

המצות היינו טעמא דציצית בגמטריא שש מאות וח' חוטים וחמשה קשרים הרי תרי"ג. ואע"ג דציצת כתיב חסר יו"ד אצל התי"ו. בתנחומא קאמר דבחד כתב לציצת הלמ"ד משלמת חסרון שלשה היודי"ן והיה ר"ת ז"ל נוהג לעשות ב' קשרים אצל הכנף ומעט כריכה ביניהם וג' בסוף הגדיל משום מעלין בקודש ולא מורידין. ובכל קשר היה קושר ב' קשרים כי האחד לא יתקיים ולא חשיב קשר. ומן החוט של הכרך היה עושה כל הקשרים והאידנא נהוג לעשות ד' אוירים שבין ה' קשרים שוין כל אחד רוחב (ד') גודל עם הקשר והוא נוי הציצית ומתקיים הגדיל יפה וחולקין ח' חוטין ד' לכאן וד' לכאן ועושין הקשר. רב ורבה בר בר חנה הוו יתבי חליף גברא דמיכסי גלימא דכולא תכלתא ורמי ליה תכלתא וגדילא מיגדלא. אמר רב יאי גלימא ולא יאי תכלתא ורבה אמר יאי גלימא ויאי תכלתא במאי פליגי רבה בר בר חנה סבר כתיב גדיל וכתיב פתיל או גדיל או פתיל. רב אמר לעולם פתיל בעינן וההוא למניינא הוא דאתא גדיל שנים גדילים ארבע עשה גדיל ופתלהו מתוכו פי' הנח פתיל ענף למטה. גירסא אחריתי גריס רש"י ופתלהו מתוכו החוט שכורך בו יהא מן המנין:

הלכה טז

(דף מב:) א"ל אביי לרב שמואל בר יהודה האי תכלתא היכי צבעיתו ליה. אמר ליה מייתינן דם חלזון וסמנין ורמינן ביורה ושקלינן מינה פורתא בביעתא וטעמינן לה באודרא וקלינן להוא אודרא ושדינן ההיא ביעתא ש"מ תלת. ש"מ טעימה פסולה וש"מ בעינן צביעה לשמה וש"מ טעמה פסלה. היינו טעימה פסולה היינו צביעה לשמה. אמר רב אשי מאי טעמא קאמר מ"ט טעימה פסולה משום דבעינן צביעה לשמה. ת"ר תכלת אין לה בדיקה ואין נקחת אלא מן המומחה. ספרים ומזוזות יש להן בדיקה וניקחין מיד כל אדם. תפילין יש להן בדיקה ואין ניקחין אלא מן המומחה. ותכלת אין לה בדיקה. והא רב יצחק בריה דרב יהודה בדיק לה ומייתי מגבא גליא ומיא דשבלולא ומי רגלים (דף מג.) בן מ' יום ותרי להו בגווייהו מאורתא לצפרא אי אפיך חזותא פסולה ואי לא כשירה ורב אדא משמיה דרבא קמיה דרב עוירא אמר מייתי תמירי ארכסא דשערי ואפי לה בגויה אי אישתני למעליותא כשירה ואי לגריעותא פסולה. וסימנך שנוי שקר ושנוי אמת: מאי אין לה בדיקה משום טעימה. מר ממשכי אייתי תכלתא בשני דרב אחא ובדקוה כדרב יצחק ברי דרב יהודה ואשתני לגריעותא בדקוה כדרב אדא ואשתני למעליותא. סבור למיפסלה א"ל רב אחאי הא לאו תכלתא היא ולאו קלא אילן היא אלא שמעתתא אהדדי אתמר היכא דבדקיניה כדרב יצחק בריה דרב יהודה אי לא אפיך חזותא כשרה. ואי לא. בדקינן ליה כרב אדא אי אישתני למעליותא כשרה ואי לאו

פסולה. שלחו מתם שמעתתא אהדדי איתמר. רבי מני טרח וזבין כחומר מתנייתא פי' כחומר דברייתא דקתני לעיל טעימה פסולה. א"ל ההוא סבא הכי עבדו קמאי דקמך ואצלחו בעסקייהו: (שם ע"ב) תניא היה ר"מ אומר מפני מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לספיר וספיר דומה לכסא הכבוד שנאמר.ויראו את (ה') אלהי ישראל וגו' ואומר כמראה אבן ספיר דמות כסא: [שם] ת"ר הלוקח טלית מצוייצת מן השוק מישראל הרי היא בחזקתה מן העובד כוכבים מן התגר כשירה מן ההדיוט פסולה. אע"פ שאמרו אין אדם רשאי למכור טלית מצויצת לעובד כוכבי' אא"כ התיר ציציותיה. מ"ט הכא תרגומא משום זונה. רב יהודה אמר שמא יתלוה עמו בדרך ויהרגנו:

הלכה יז

(דף מ.) ת"ר סדין בציצית ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין. פרש"י ב"ש פוטרים מן הציצית משום דלא דרשי סמוכים למשרי כלאים בציצית. והא דנקט לשון פטור ולא נקט לשון איסור והיתר. משום דציצית חובה הוא לבגד ואפילו אינו לובשה. ולב"ש נמי אסור לעשות לבן של פשתן ותכלת של צמר אלא הלבן והתכלת של צמר ולב"ה מותר. והא דנקט פלוגתא בסדין דפסיקא ליה מילתא שאין בו ציצית בלא כלאים שעיקר המצוה היא תכלת ותכלת עמרא הוא. משמע לפי' דסדין חייב במינו וכן פירש בתשובה וכ"פ רבי' יצחק דר' יהודה ז"ל. והא דשרא ר' זירא לסדיניה. תכלת היתה בו ומלאכא דף מא. דאמר לרב קטינא סדינא בקייטא ציצית מה תהא עליה. אעיקר מצות ציצית קפיד דהיינו תכלת. וקשה לפירושו דהא דמבעיא לן אי ציצית חובת גברא הוא או חובת טלית תפשוט מהכא דחובת טלית הוא (ס"א הוא מלישנא דב"ש דנקיט פטורים דגם) דגם בית הלל לא פליגי אב"ש בסברא זו. (ס"א ועוד) ונראה דבה"ג פוסק דחובת גברא הוא מדמברכינן להתעטף בציצית כדדייקינן [שבת דף כג.] גבי נר חנוכה דהדלקה עושה מצוה מדמברכינן להדליק דאי הנחה עושה מצוה ה"ל לברוכי להניח. וה"נ אי חובת טלית הוא ה"ל לברוכי לעשות ציצית. ועוד הקשה ר"ת ז"ל דבריש יבמות (דף ד.) אמר אפילו מ"ד דלא דריש סמוכין בעלמא במשנה תורה דרש. ובסדר רב עמרם חשיב ו' דברים דהלכה כב"ש והך חדא מינייהו ובכל דוכתי קי"ל דעשה דוחה לא תעשה וילפינן לה מכלאים בציצית. פר"ת דמדאורייתא מחייבי ב"ש אלא מדרבנן גזרי מהנך טעמי דמפרש בפרק התכלת גזרה משום קלא אילן או משום כסות לילה או משום שמא יקרע סדינו בתוך ג' וקפטרי לה אפי' ממינו דילמא אתי למעבד ביה תכלת לפי שהוא עיקר (ס"א עיקר המצוה ואי שרית ליה למיעבד במינו אתי למיעבד בה תכלת

וב"ה) וב"ה מחייבין אפילו תכלת דלית להו גזירה דב"ש. וכב"ש קי"ל דר"א בר צדוק דאמר הלא כל המטיל תכלת בסדינו אינו אלא מן המתמיהים סבר כוותייהו ורבי דקאמר א"כ למה אסרוה אב"ה קאי וקאמר רבי א"כ דהלכה כב"ה למה אסרוה אלא כב"ש קיימינן ואסרינן משום שאינן בקיאין אלא (ס"א אבל) ב"ה לית להו הני גזירות והיה אומר ר"ת שהלובש טלית של פשתן ומברך עליו הוי ברכה לבטלה. א"ר אליעזר בר צדוק הלא כל המטיל תכלת בסדינו בירושלים אינו אלא מן המתמיהים דהרואין תמהין ואומרים כלאים הוא לבוש. ופליג אבית הלל. א"ר א"כ למה אסרוה. לפי שאינן בקיאין. אמר רבא הא מילתא אמרי ואיתמר במערבא משמיה דר' זירא כוותי גזירה שמא יקרע סדינו בתוך שלש ויתפרנו והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי (בפסול) שרי רבי זירא לסדיניה. ובעל העיטור ז"ל כתב בשם רב האי שכתב בתשובה ששאלוהו אי עבדי רבנן תקנתא למירמי חוטי דכיתנא בגלימא דכתנא. והשיב שמעולם לא כתבו במתיבתא דמתא מחסיא ודכירנא משום אבא מרי גאון ומשום מר יעקב גאון אחריו ומר אבימי אחריו וכל הגאונים אחריהם ולא היה אחד מהם שהורה כן ואף אתם לא תעשו כן. והאי מאן דרמי חוטי דכיתנא בגלימא דכיתנא עובר משום לא תעשה. וזה לשון הרב אלפסי ז"ל והאידנא דלית לן תכלת רמינן בסדין ציצית ממיניה ושפיר דמי. דאיבעי להו (דף לט.) של פשתן מהו שיפטור בשל צמר פי' לשום ב' חוטי פשתן במקום לבן בטלית של צמר. צמר בשל פשתן הוא דפטר כיון דתכלת פטרה לבן נמי פטר. אבל פשתן בצמר לא. או דילמא לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך מהם לא שנא צמר בפשתן ל"ש פשתן בצמר. ת"ש דאמר רחבה א"ר יהודה חוטי צמר פוטרין בשל פשתן וחוטי פשתן פוטרין בשל צמר. חוטי צמר פשתן פוטרין בכל מקום אפי' בשיראין. ופליגא דר"נ דאמר שיראין פטורין מן הציצית. הא למדת שחוטי פשתן פוטרין בטלית של פשתן ומהא נמי שמעי' דחוטי פשתן פוטרין בשל פשתן דאמרי' אמר ר"א בר צדוק והלא כל המטיל תכלת בסדין בירושלים אינו אלא מן המתמיהים ופרקינן גזירה משום קלא אילן ואקשינן ולא יהא אלא לבן בעלמא והלא צמר הלבן פוטר בפשתן במקום לבן ופרקינן הני מילי היכא דליכא מיניה אבל היכא דאיכא מיניה לא. כלומר לא פטרינן ליה בצמר אלא בפשתים שהוא מיניה הוא דפטרינן. כדר"ל דאמר ר"ל כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה את לא תעשה. וכיון דאיכא פשתים לפשתים דמקיים עשה בגויה לא דחינן ליה ללא תעשה למעבד צמר לבן לפשתים וחזינן למקצת רבוואתא דאסרי למרמי חוטי פשתן בטלית של פשתן. ואיתלו בהא דאמרי' סד"א כדרבא דרבא רמי כתיב הכנף

מין כנף וכתיב לא תלבש שעטנז צמר ופשתים גדילים תעשה לך מהם הא כיצד צמר ופשתים פוטרים בין במינן בין שלא במינן. שאר מינן במינן פוטרין שלא במינן אין פוטרין. וקאמרי מדקאמר סד"א כדרבא מכלל דלית הלכתא כרבא דפטר בפשתן אלא צמר בלחוד הוא דפטר וקאסרי ציצית דכיתנא ומינייהו מאן דמחייב להו מלקות. והני רבוותא דסבירא להו הכי לא דייקי בשמעתתא ולא ידעי מאי קאמרי רבנן. ומהא שמעתא דאסרי ליה כיתנא בסדינא מינה גופא גמרי' דעבדינן כיתנא בסדיני. דהכי אמר בגמרא סד"א (נידוק) כי דיוקא דרבא דקאמר רבא הכנף מין כנף ואנן נמי נידוק כי דוקיא ונימא הכנף מין כנף וה"ק רחמנא עביד צמר לצמר ופשתים לפשתים וכי עבדת צמר לצמר צבעיה אבל צמר לפשתים ופשתים לצמר לא. כתב רחמנא צמר ופשתים דאפילו צמר לפשתים ופשתים לצמר. הא סברא דסמכא דסמכי עליה רבנן ושמעת מינה דפשתים בפשתים כשר הוא לד"ה ולית בה פלוגתא ותמיה אני מהיכן אמרי רבוותא דחוטי פשתן לא פטרי בשל פשתן מדאורייתא כיון דכתיב בקרא צמר ופשתים גדילים תעשה לך וכן אי דרשי הכנף מין כנף א"כ כל דבר פוטר במינו וראיתי לבעל העיטור שכתב והשתא דקי"ל כב"ה דסדין חייב בציצית מדאורייתא ורבנן הוא דגזרי גזרה משום כסות לילה כי היכי דתכלת ליכא פשתן נמי ליכא דקי"ל כרבי יוחנן בן נורי דאמר אין לו תכלת מטיל לבן כלומר צמר לבן במקום צמר צבוע תכלת ולבן כדינו ובסדין ליכא למימר הכי הלכך פשתים לא פטר בטלית [של פשתן] כלל. והא דאמר בשיראים או צמר או פשתים רב נחמן דסבירא ליה דשיראין דרבנן הוא דמתרץ הכי ומשום הכי מיפטרי בכל דהו אבל טלית דאורייתא לא מיפטרי בלא תכלת או צמר לבן במקומו כי היכי דלא מיחסר ציצית אלא צבע חלזון. ורב קטינא דלא רמי ציצית משום האי טעמא הוא ומסתבר לן דהיינו טעמא דרבוותא קמאי דלא רמו ציצית של פשתן בטלית של פשתן. ע"כ לשון בעל העיטור ז"ל. ופירוש זה הוא לפרש אין לו תכלת מטיל לבן דוקא צמר צבוע לבן דר' יוחנן בן נורי היינו רבנן דפליגי ארבי בהך ברייתא וראיתם אותו מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי וחכמים אומרים אין מעכבין ומפרש מאי טעמא דר' דכתיב הכנף מין כנף וכתיב פתיל תכלת ואמר רחמנא וראיתם אותו עד דאיכא תרוייהו כחדא. ורבנן וראיתם אותו האי לחודיה והאי לחודיה אלמא אכל מין כנף אמרי רבנן האי לחודיה והאי לחודיה ואף בטלית של פשתן. ודבר פשוט הוא דמדאורייתא אין לאסור ציצית של פשתן לטלית של פשתן. ואפשר שירדו לדעת ר"ת ואסור מדרבנן. ונראה שהרב אלפסי נמי סובר כר"ת דב"ש דרשי סמוכים ואסרו לתת תכלת בסדין משום הנך גזירות דמפרש תלמודא. מדהביא הך דר' זירא (ס"א זירא גזירה שמא יקרע סדינו וכו' אבל)

אבל במינו מחייב. ודייק דסדין בציצית היינו תכלת מדקאמר ר"א בר צדוק והלא כל המטיל תכלת כו'. ומשום דעיקר המצוה היא תכלת קרי ליה ציצית בסתם. אלא דקשיא ליה לישנא דפוטרים דכיון דמחייב במינו ולא אסור אלא תכלת משום גזירה ה"ל למימר אוסרין. ומשום לישנא דפוטרין פר"ת ואפי' במינו. ואפשר דכשאמרו ב"ש וב"ה דבריהם בבה"מ אמרו ב"ה דבריהם תחילה ואמרו מחייבים דאפי' בתכלת מחייבים והשיבו בית שמאי על דבריהם ואמרי דאיסורא איכא בתכלת מדרבנן וכששנו מחלוקתן הקדימו ב"ה דברי ב"ש מפני ענותנותן שמקדימים כל פעם דברי ב"ש לדבריהם ואגב דב"ה שנו מחייבין שנו גם בדברי ב"ש פוטרין ולעולם במינן מחייבין. וכדאי הוא הרב אלפסי לסמוך עליו. ואפי' לדברי ר"ת גזירה רחוקה היא דגזרו במינו אטו תכלת ותכלת גופי' גזירה שמא יקרע או משום כסות לילה והאידנא דליכא תכלת לא שייכי הנך גזירות. ולכך לא מחיתי באנשי ספרד שמתעטפים בטלית של פשתן שלא להרפות מצות ציצית בידם. ועוד כתב הרב אלפסי ז"ל וחזינן נמי [מאן] דסבירא להו ציצית של פשתן בטלית של פשתן לא פטרי ואייתי לה ראיה מהא (דף מא.) דא"ל מלאכא לרב קטינא משום דאשכחיה דמיכסי בסדינא א"ל קטינא קטינא סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא ציצית מה תהא עליה א"ל ענשיתו אעשה א"ל בעידן ריתחא ענשינן עליה וקאמרי אם איתא דציצית של פשתן פוטר בסדין אמאי לא רמי לי הרב קטינא בסדיניה דקאמר ליה מלאכא ציצית מה תהא עליה אלא ש"מ דחוטי פשתן לא פטרי בסדין והאי סברא לאו סברא מעליא היא וליכא ראיה מהאי מעשה למיסר חוטי פשתן בסדין של פשתן. דהאי ציצית דקאמר ליה מלאכא לאו בלבן קאי דאפשר למיעבדיה מפשתן אלא אתכלת קאי דלא אפשר למיעבדיה מפשתן דתכלת נמי איקרי ציצית דת"ר סדין בציצית ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין וקאמר ר"א בר צדוק עלה והלא כל המטיל תכלת בסדינו כו' ש"מ דהאי דת"ר סדין בציצית אתכלת קיימא דצמר ניהו וגזרו ביה משום כסות לילה או משום תעשה ולא מן העשוי. אבל לענין לבן דפשתים בפשתים ליכא למגזר ואיהו עדיף דקא מקיים בה עשה ולא תעשה וליכא בהא מילתא ספיקא ועוד איהו עדיף מצמר גפנים דצמר גפנים חיובא דרבנן הוא ופשתן בפשתן חיובא דאורייתא:

הלכה יח

והא דדייק רבא נמי דצמר ופשתן פוטרין שלא במינן דשמעת מיניה דשאר מינים חייבים בציצית מדאורייתא לית הילכתא כוותיה. דקי"ל כתנא דבי ר' ישמעאל דאמר הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים וצמר גמלים וצמר ארנבים וצמר גפנים ונוצה של עזים והשיראין והכלך

והסיריקון כולן פטורין מן הציצית. והא דאמר רחבה אמר רב יהודה חוטי צמר ופשתים פוטרין בכל מקום אפילו בשיראין דשמעת מיניה דשיראין חייבין בציצית הא פליג עליה ר"נ דאמר דשיראין פטורין מהציצית ואוקימנא להא דתניא השיראין והכלך והסיריקון כולן חייבים בציצית חיובא מדרבנן. ודייקינן מסיפא דברייתא דקתני וכולן צמר ופשתן פוטרין בהן והן עצמן במינן פוטרין שלא במינן אין פוטרין אי אמרת בשלמא דרבנן היינו דפטרי במינן אלא אי אמרת מדאורייתא צמר ופשתן הוא דפטר בהם ופריק רב יהודה להא דוקיא ואמר לא קשיא כדרבא דרבא רמי כתיב הכנף מין כנף וכתיב צמר ופשתים גדילים תעשה לך הא כיצד צמר ופשתים פוטרין בין במינן בין שלא במינן שאר מינין במינן פוטרין שלא במינן אינן פוטרין. וקם ליה רב יהודה ורבא בחדא שיטתא דשאר מינים חייבין מדאורייתא ולית הלכתא כוותייהו ור"נ קם ליה כתנא דבי ר' ישמעאל הואיל ופרט לך הכתוב באחד מהם צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים והלכתא כוותייהו ור"ת פסק דהלכתא כרבא דהוא בתרא וכן פסק רש"י ז"ל בתשובה אע"ג דתנא דבי ר' ישמעאל כר"נ הלכה כרבא. והא דקאמר בפ"ק דיבמות (דף ד:) ס"ד אמינא כדרבא דרבא רמי כו' קמ"ל דלא כרבא דהיינו (ס"ת היינו) לתנא דבי רבי ישמעאל דפליג עליה וכן יראה דהלכה כרבא (ס"א כרבא דהוא בתרא) ותימה הוא למה פסק הרב אלפס ז"ל כרב נחמן כיון דרבים פליגי עליה רב יהודה ורחבה ורבא. אי משום תנא דבי רבי ישמעאל (ס"א ר"י הא איכא תנא דבי ר' ישמעאל אחר) אחר דסבר כותייהו דקאמר בפרק התכלת (דף לט:) אמר אביי האי תנא דבי רבי ישמעאל מפקא מאידך תנא דבי ר' ישמעאל כו':

הלכה יט

(דף מ:) אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא הטיל לבעלת ג' והשלימה לד' פסולה משום תעשה ולא מן העשוי. דג' הראשונות נעשו שלא כמצותן וכי הדר מתקן להו אפסול דתעשה ולא מן העשוי. א"ר זירא הטיל למוטלת כשירה. פירש"י שהיה לה ד' ציציות והטיל לה ארבע (ס"א ד' אחרים) כשרים בהני בתראי אי פסקינהו לקמאי ואף על גב דהנך לאו לצורך עבדינהו בשעת עשיה ל"א הטיל למוטלת כשרה בהנך בתראי ואע"ג דכי עביד [תלתא] בתראי אכתי לא בטיל קמאי ואשתכח דהנך ג' לאו ציצית נינהו דהא לא צריך להו וכי הדר עביד לרביעי ובטיל הנך קמאי לא קרינא בהו בהנך ג' ראשונות שבאחרונות תעשה ולא מן העשוי כדמפרש טעמא כיון דקאי בבל תוסיף לא הוי מעשה:

הלכה כ

א (דף מג.) רב יהודה רמי תכלתא לפרזומא דאינשי ביתיה ומברך כל צפרא להתעטף בציצית. מדרמי קסבר מצות עשה שלא הזמן גרמא היא אמאי מברך דכיון דסבר דלילה

נמי זמנה אמאי מברך בכל צפרא לא היה לו לברך אלא פעם ראשונה כשמתעטף בה כשהיה חדשה ומכאן ואילך כחד יומא אריכא דמי דהא אין לילה מפסיקו. סבר לה כרבי דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהם דברי רבי א"ה כל שעתא נמי . רב יהודה איניש צניעא הוה ולא שרי ליה לגלימא כולה יומא. ומ"ש מצפרא. כי משני מכסות לילה לכסות יום. פירש"י דב' טליתות מצויצות היה לו אחת ליום ואחת ללילה ולא הוה שרי (ס"א שדי) ליה לגלימא כולה יומא אלא בערב פושטה וכשחוזר ולובשה ביום מברך. וקשה לי אמאי קמברך בצפרא גם בערב היה צריך לברך כשמתעטף טלית של לילה והל"ל ומברך צפרא ופניא. וצ"ל דטלית של לילה לא היה פושטה ביום אלא מתעטף בגלימתו על טלית של לילה ורוב פעמים לא היה פושטו אף בלילה הילכך לא פסיקא ליה למימר דמברך בפניא: ומכאן יש ראיה דאדם שהוא לבוש טלית קטן שהוא נושא כל היום וכשהוא מתפלל מתעטף (ס"א בטלית גדול) צריך לברך דחייב אדם לעשות ציצית בכל בגדים שלו שיש להם ד' כנפות וכל חד וחד מצוה באפי נפשא היא אבל אם מתעטף בהם בזה אחר זה בלא הפסק מברך ברכה אחת על שתיהם: גרסינן בפ' לולב הגזול (דף מב.) ת"ר קטן היודע לנענע חייב בלולב היודע להתעטף חייב בציצית. היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש. מאי תורה. אמר רב המנונא תורה צוה לנו משה. ק"ש פסוק ראשון. יודע לשמור ידיו אוכלין על ידיו טהרות:

ב (דף מג:) תנו רבנן וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות שקולה מצוה זו כנגד כל המצות כולן תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם ועשיתם ראייה מביאה לידי זכירה וזכירה מביא לידי עשיה ר' שמעון בן יוחאי אומר כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומקבל פני שכינה. כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד. גרסינן בפרק במה מדליקין (שבת לב.) אמר ר"ל כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשים לו שני אלפים וח' מאות עבדים שנאמר אשר יחזיקו י' אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי אחד. ובסוף שואל במסכת שבת (דף קנג.) בכל עת יהיו בגדיך לבנים זו מצות ציצית ושמן על ראשך אל יחסר זו מצות תפילין. (מג:) ת"ר חביבין ישראל שסבבן הקב"ה במצות תפילין בראשיהם ובזרועותיהם ציצית בבגדיהם ומזוזות בפתחיהם ועליהם אמר דוד ע"ה שבע ביום הללתיך. ובשעה שנכנס למרחץ וראה עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצות כיון שנסתכל במילה נתקרר דעתו. אחר שיצא אמר עליה שירה על השמינית על המילה שנתנה בשמיני ר"א אומר כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו

וציצית בבגדו.ומזוזות בפתחיו מוחזק אני בו שלא יחטא שנא' והחוט המשולש לא במהרה ינתק ואומר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם:

עשיית ציצית

צריך לטוות החוטין לשם מצות ציצית ואח"כ שוזר אותם כדאיתא בספרי ועשו להם ציצית שומע אני שיעשה כמו שהוא ת"ל על ציצית הכנף פתיל תכלת בטווי ושזור. אין לי אלא פתיל תכלת שטווי ושזור. לבן מניין אתה דן הרי אמרה (ס"א הרי אתה דן הואיל ואמרה) תורה תן תכלת ותן לבן מה תכלת טווי ושזור אף לבן טווי ושזור. והכי איתא נמי בפרק בתרא דעירובין (דף צו:) המוצא תכלת בשוק לשונות פסולות חוטין כשירות מ"ש לשונות דפסולות דאמרינן אדעתא דגלימא צבעינהו חוטין נמי (ס"א נמי נימא אדעתא דגלימא טוינהו) בשזורים דכיון דשזורין הם ודאי לשם ציצית נעשו וכתב בעל העיטור ז"ל ומסתברא אם טוואן עובד כוכבים ושזרן ישראל לשמן כשרין. ולא מסתברא לי דהא אמר שמואל מן הסיסין פסולה וסיסין היינו פקעיות שנטוו שלא לשמן וסתם פקעיות אינן שזורין וצריך לשזרן לציצית ופסולין משום שנטוו שלא לשמה ואין מועיל להן אם שוזרן לשמה. וכן בעור של תפילין אם עבדו שלא לשמה ואח"כ גררן והחליקן לשמה אין מועלין (ס"א אינו מועיל להכשירו) כי כבר נפסל בעבוד שלא לשמה. והה"נ טוווית חוטי ציצית. ומודד ד' חוטין באורך ו' טפחים מרווחים מארבע אצבעות בגודל. ואחד מן החוטין יהא ארוך כדי לכרוך בו הגדיל. [ועושה] נקב (ס"א בארכו של) הטלית בתוך שלש אצבעות של הקרן ומרוחק מן הקרן כמו קשר אגודל עד סוף ג' אצבעות בגודל מן הכנף (ס"א כמקשר אגודל עד סוף צפורן של גודל וממלוא קשר גודל מן הכנף עד סופו כו') הוא מקום הציצית ופוסק החוטין לארבע ואח"כ תוחב אותן בנקב וכופלן לשנים ולוקח ד' חוטין לצד זה וד' חוטין לצד זה וקושרן על שפת הבגד ב"פ זה על גב זה כי בקשירה אחת לא היה מתקיים. ואחר כך כורך החוט הארוך סביב שבעת החוטין וא"צ לדקדק בחוליות ובמנינן מאחר שאין לנו תכלת אלא כורך עד שיהא בכריכה עם הקשר כמלא רוחב גודל. וקושר ב' קשרים וחוזר וכורך. וכן יעשה עד שיהו ה' (ס"א ה' קשרים) וד' כריכות ביניהם. ויהיה כל הגדיל רחב טפח והענף באורך ב' טפחים שיהיה שליש גדיל ושני שלישי ענף. ואם נפסקו החוטין אח"כ ונשתייר בכל אחד מהן כדי עניבה כשר. אבל אם אין כדי עניבה אף באחד מהן היינו נפסק החוט מעיקרו ופסול. והחרד על דבר ה' יבדוק בציצית קודם עטיפה כדי שלא יברך ברכה לבטלה. וטלית המיוחד ליום מברך עליו אם מתעטף בו בלילה. (ס"א וכסות המיוחד ללילה אם נתעטף בו ביום אין מברך עליו וכסות המיוחד ליום ולילה חייב בציצית) והסדינים אע"פ שאדם ישן

בהן בבקר עיקר תשמישן בלילה וכסות לילה מיקרי והמתעטף בטלית שאולה מצויצת מברך. והלובש טלית תחת בגדיו (ס"א תחת בגדיו כל היום) ובשעת התפלה מתעטף בטלית אחרת חוזר ומברך: סליק הלכות ציצית

הלכות טומאה

סעיף א

(ת"כ פ' אמור) ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן בני אהרן אין מיטמאין למתים אבל מיטמאות בנות אהרן למתים בני אהרן יכול אף חללים ת"ל הכהנים יצאו חללים רבי חזייה להההוא גברא דהוי קאי בבית הקברות א"ל לאו בן איש פלוני כהן אתי א"ל אבא גבה עינים הוה נתן עיניו בגרושה וחיללו. (יבמות דף קיד.) תניא אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים ולכך שינה המקום כאן שבכ"מ נאמר בני אהרן הכהנים על בניהם. ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו אין לי אלא המת. מניין לרבות את הדם של מת. ת"ל לנפש וכן הוא אומר כי הדם הוא הנפש. ומניין לרבות כל הטומאות הפורשות מן המת. ת"ל לנפש ותניא במסכת שמחות (פרק ד הלכה כא) כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה כהן לוקה עליה את הארבעים ותנן במסכת נזיר פרק כ"ג. (דף מט:) על אלו הטומאות הנזיר מגלח (עליה) על המת ועל כזית מן המת [ועל כזית נצל] ועל מלא תרווד רקב ועל השדרה ועל הגולגולת ועל אבר מן המת ועל אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי ועל חצי קב עצמות ועל חצי לוג דם על מגען ועל משאן ועל אהילן. ועל עצם כשעורה על מגעו ועל משאו על אלו הנזיר מגלח. אבל הסככות והפרעות ובית הפרס וארץ העמים והגולל והדופק ורביעית דם ואהל ורובע עצמות וכלים הנוגעי' (על מת) [במת] על אלו אין הנזיר מגלח:

סעיף ב

בעמיו בזמן שעמיו שם אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה. ותנן נמי (נזיר דף מז.) כ"ג ונזיר שהיו מהלכין בדרך ופוגעים במת מצוה ר"א אומר יטמא כהן ואל יטמא נזיר. ותניא (יבמות דף פט: ובסוף פ"ק דעירובין) איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברים. קורא ואחרים עונים אותו אין זה מת מצוה. פי' המוצא מת (מצוה) בדרך או בעיר של עובדי כוכבים ובמקום מוצאו אין יכול לקרות ישראל שיענהו ויבוא ליטפל בו ולקוברו אסור לו לזוז משם ולהניח את המת לילך אל העיר להביא לו קוברין אלא הוא בעצמו יטפל ויקברנו. ואפי' הוא כ"ג ונזיר והולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו. אבל אם הוא קרוב למת שהמוצאו קורא אותו והוא בא ומטפל בו אין זה מת מצוה שיטמא לו כהן

אלא קורא לישראל ויקברנו וה"נ תניא בירושלמי דנזיר פ' שביעי איזהו מת מצוה כל שהוא צווח ואין בני העיר באין (לו). באו בני העיר ה"ז מושך ידו. עד היכן. עד כדי נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן כשאינם צריכים [לו] אבל כשצריכין לו לא בד"א כשאין מכירין אותו אבל אם היו מכירין אותו לא בד"א שאין כבודו לכן אבל אם היה כבודו לכן לא. והנשיא כבודו לכן ומהו שיטמא כהן לכבוד נשיא כד דמך ר' יונתן נשיאה אכריז ר' ינאי אין כהונה היום. כד דמך ר' יודן נשיאה בר בריה דר' יודן נשיאה דחף רבי חייא רבה את רבי זירא ריש כנישתא דציפורא וסאביה. פי' ואם היו צריכים לו ואפי' יותר מחלופי חלופיהן ואם היו מכירין אותו דקרי ותני לא יספיק לו בזה אלא מיטמאין לו עד השיעור המפורש בפ"ב דכתובות (דף יז.) שהוא (שיתא) [תריסר] אלפי גברא. ואם היה כבודו לכן לא בדא דאם הוי מתני פי' לומד לאחרים לא כדאמר התם לית ליה שיעורא והכל מטמאין לו. והנשיא כבודו לכן לשון בעיא הוא כלומר והנשיא כבודו לכן ואע"ג דלא מתני ומהו שיטמאו לו כל הכהנים ואמרי' נמי בפרק אלו דברים בפסחים (דף ע.) כשמת נשיא בערב פסח אז הפסח בא בטומאה דחייבין כל ישראל והכהנים לטמאות לו. והיינו דאמר בפ' אלמנה ניזונית (דף קג.) אותו היום שמת רבי בטלה כהונה. ובירושלמי תלמיד מהו שיטמא לכבוד רבו ולא איפשיטא הילכך לא יטמא. וביבמות פרק האשה רבה (דף פט:) גרסינן גבי אשתו קטנה יורשה ומטמא לה והוינן בה אמאי מטמא לאו אשתו היא. ומשני משום דהוי מת מצוה. ופריך והתניא איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברין קורא ואחרים עונין אותו אין זה מת מצוה. ומשני ה"נ כיון דלא ירתי לה קריא ולא ענו לה. והאי לישנא משמע דקוראים לאחרים ועונין אותו קאי על המת כלומר אם היה חי והיה קורא לאחרים להטפל בו ובאין וטופלין בו וזה נקרא בעמיו כיון שמצא ממשפחתו שרוצה ליטפל בו. אבל אם אין קרוביו רוצים ליטפל בו נקרא מת מצוה ומטמא לו כהן ואפי' יש שם ישראלים הרבה ופי' הרמב"ם ז"ל דהתם מילתא בעלמא קאמר לומר דודאי אין לה קוברין לזו והבעל אינו קורא אלא אפילו היא בעצמה קוראה אין אחרים עונין אותה לבא לקוברה שאין בני המשפחה שומעין [לה] לקוברה ונחלה של המשפחה הוסבה אצל הבעל (חי) שלא כדת וכ"ש אחרים שאין קרובים שאין נזקקין לה להטיל על עצמן קבורה של אשה שיש לה יורשין וקרובים וכיון שקבורתה בספק וביאוש הטילוה חכמים עליו אפילו כשימצא אחרים כדי שתהא מזומנת לה ולא תהא קבורתה מוטלת על המחלוקת והקטטה שגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה כזה בכ"מ. ועל דרך זה (נמי) התירה תורה נמי טומאת קרובים והיינו דאמר בפ' ג' מינין (נזיר דף מג:) [הוה] קאזיל בפקתא דערבות ופסקוהו

גנבי לרישי דאבוה ה"נ דלא יטמא ליה א"ל מת מצוה קאמרת השתא י"ל באחרים מטמא באבוה לא כ"ש. והאי מת מצוה הוא והתניא איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברין קורא ואחרים עונין אותו אין זה מת מצוה כיון דמשתדלין לקוברו בני המשפחה ומשני כיון דאזיל באורחה כמי שאין לו קוברין דמי שהרי אין קוברים בכאן ואחרים ההולכים עמו בשיירא אין עונין אותו לקוברו אם הבן לא יתעסק עמו בקבורתו ע"כ. ומשמע מתוך דבריו שהוא רוצה לפרש קורא ואחרים עונין אותו על ב' דרכים א' על כהן המוצאו כהך ברייתא דירושלמי. ואחד על המת כההיא גירסא דיבמות. ולא נהירא לי אלא על הכהן המוצאו דוקא קאי. וגירסת הספרים (ס"א דיבמות) נשתבשה ע"י סופרים שלא למדו האי ברייתא דירושלמי וסברו דקורא ואחרים עונים אותו על המת קאי וכתבו קריא ולא ענו לה וכך היא הגירסא קרי ולא ענו ליה פי' בעל הכהן שנפטרה אשתו בביתו וקרי לבני משפחתה לבא לקוברה ולא ענו ליה לפי שהוא יורשה. וכ"ש שלא יטפלו בה נכרים והוי מת מצוה:

סעיף ג

והמוצא מת מצוה קוברו במקומו דמת מצוה קונה מקומו שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ. ואמרו בפרק מרובה (דף פא:) תנאים שהתנה יהושע אפילו בחוץ לארץ. ואמרו בירושלמי דנזיר (פ"ז הל"א) המוצא מת מצוה הרי זה מטפל בו וקוברו במקומו אימתי בזמן שמוצאו חוץ לתחום אבל המוצאו בתוך התחום ה"ז מביאו למקום בית הקברות וקוברו. אמר ר"ע כך היה תחלת תשמישי לפני חכמים. פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו כד' מילין עד שהבאתיו לבית הקברות וקברתיו וכשבאתי לפני ר"א ור' יהושע אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שפסעת מעלין עליך כאילו שפכת דם. אמרתי אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי בשעה שלא נתכוונתי לזכות על אחת כמה וכמה מאותה שעה לא זזתי מלפני חכמים לשמשן: ירושלמי (שם) מה ת"ל כי קבור תקברנו מכאן שאין נעשה מת מצוה עד שיהא ראשו ורובו. תני רבי יוסי קמיה דר' יוחנן כשם שאדם מטמא על מת מצוה כך מטמא על אבר מת מצוה. א"ל ר' יוחנן ויש כאן פי' וכי יש כאן מת (מצוה) שיטמא לו. יעקב בר אחא בשם ר' זעירא תפתר בחוזר כלו' אין נעשה מת מצוה בתחלה אא"כ מצא ראשו ורובו (ס"א ורובו אבל אם מצא ראשו ורובו וקוברו חוזר) חוזר אפילו על אבר א' וקוברו עמו. ובאבל רבתי תניא לעולם אין מת מצוה עד שימצא ראשו ורובו. ר' יהודה אומר השדרה והגולגולת הן הן רובו:

סעיף ד

כי אם לשארו אין שארו אלא אשתו שנא' שאר אביך היא הקרובה ולא הארוסה. אליו ולא הגרושה. ואמר בגמרא (יבמות דף כט:) תניא א"ר חייא ב"ר אמי אשתו ארוסה לא אונן ולא מטמא לה וכן היא לא אוננת ולא מטמאה לו. מתה אינו יורשה מת הוא גובה כתובתה. פירש"י אינה מטמאה לו לאו משום כהנת נקט לה דלא הוזהרו כהנות ליטמא למתים אלא ה"ק אינה חייבת להתעסק בו וליטמא לו בין כהנת בין ישראלית אע"פ שמצוה ליטמא למתים האמורות בפרשה זו אינה מחויבת דלאו שאר היא והרמב"ם ז"ל כתב (פ"ב מהל' אבל) הכהנות הואיל ואינן מוזהרות על הטומאה (כך) אינן מצוות לטמא לקרובים. אלא אם רצו מתטמאות ואם לא רצו אל יתטמאו. ולפיכך הא דתניא לא מתטמאת לו לאו דוקא ארוסה אלא שיטפיה נקט והרמב"ן ז"ל דחק לפרש כן מנ"ל האי ולא נתישבו לי דבריו כי הרבה צריך ראייה לפטור הנשים ממצוה זו:

סעיף ה

(תו"כ פ' אמור) ת"ר לא יטמא בעל בעמיו מת"ל. לפי שנא' לאביו ולאמו ולבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו מטמא להן בין כשירין בין פסולין. יכול אף לאשתו מטמא בין כשירה בין פסולה. ת"ל לא יטמא בעל בעמיו יש בעל שהוא מטמא ויש בעל שאינו מטמא הא כיצד. מטמא הוא לאשתו כשירה ואינו מטמא לאשתו פסולה. לאמו אפילו נתחללה מטמא הוא לה. לבנו ולבתו יכול אפילו נפלים. ת"ל לאביו ולאמו מה אביו ואמו בני קיימים אף בנו ובתו בני קיימים יצאו נפלים. הילכך אין כהן מטמא לקטנים אלא א"כ מת ביום ל' ואחד. ואם קים ליה בגויה שכלו לו חדשיו מטמא לו. ולבנו ולבתו בין כשרים בין פסולין כדתנן (יבמות דף כב.) מי שיש לו בן ממזר וכו' ובנו לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן העובדת כוכבים ומן השפחה ואמר למאי הילכתא ליורשו וליטמא לו. וכן אחיו ואחותו דתנן ואחיו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן העובדת כוכבי' (ואומר) ולאחיו ולאחותו יכול אחיו ואחותו מאמו. ת"ל ולבנו ולבתו מה בנו ובתו שהן יורשין אף אחיו ואחותו שהוא יורשן יצאו אחיו ואחותו מאמו שאין יורשן ולאחותו הבתולה פרט לאנוסה ולמפותה. או יכול שאני מוציא אף מוכת עץ. ת"ל אשר לא היתה לאיש שהוייתה ביד איש ולא שהוייתה בד"א. וגרסינן בפ' הבא על יבמתו (דף ס.) ת"ר אחותו ארוסה ר"מ ור"י אומרים מטמא לה ר' יוסי ור"ש אומרים אין מטמא לה. אנוסה ומפותה ד"ה אין מטמא לה. מוכת עץ אין מטמא דברי ר"ש שהיה ר"ש אומר ראויה לכ"ג מטמא לה ושאינה ראויה לכ"ג אין מטמא לה ובוגרת מטמא לה דברי כל אדם. מ"ט דר"מ ור"י דדרשו הכי ולאחותו הבתולה פרט לאנוסה ומפותה יכול שאני

מוציא אף מוכת עץ ת"ל אשר לא היתה לאיש מי שהוייתה ע"י איש יצתה זו שאין הוייתה ע"י איש. הקרובה לרבות את הארוסה אליו לרבות את הבוגרת. ור' יוסי ור"ש מ"ט דרשי הכי ולאחותו הבתולה פרט לאנוסה ומפותה ומוכת עץ אשר לא היתה פרט לארוסה שהיתה. הקרובה לרבות ארוסה שנתגרשה. אליו לרבות את הבוגרת. ור' יוסי מדשבקיה לבר זוגיה מכלל דבמוכת עץ כר"מ ס"ל ש"מ דמוכת עץ לר' יוסי ור"מ ור"י מטמא לה וה"ל ר"ש יחיד לגבייהו ולית הילכתא כוותיה. ולגבי אחותו ארוסה קי"ל כר' יוסי ור"ש דהוו להו רבי יוסי ור"ש תרי ור' יהודה ור"מ תרי וכיון דר' יוסי לגבי כל חד מהנך הילכתא כוותיה שמעי' דהלכה כר' יוסי ור"ש הלכך אחותו ארוסה ואחותו אנוסה ומפותה אין מטמא להן. אבל אחותו ארוסה שנתגרשה ואחותו בוגרת ומוכת עץ מטמא להן וכן הילכתא:

סעיף ו

לה יטמא מצוה. [זבחים ק.] לא רצה ליטמא מטמאין אותו בעל כרחו. ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בע"פ ולא רצה ליטמא לה ודחפוהו חכמים וטמאוהו בע"כ. לה יטמא על הודאי מטמא ולא מטמא על הספק כגון נתערב ולדה בולד חבירתה או ספק בן ט' לראשון ובן ז' לאחרון או אשתו שגרשה בספק גירושין. וכן נמי בספק בן ט' לראשון ובן ז' לאחרון היו שניהם כהנים הוא אונן עליהם והם אוננין עליו הוא אין מטמא להם והם אין מטמאין לו. לה יטמא ואין מטמא לאחרים עמה שלא יאמר הואיל וטמאתי לאבא אלקט עצמות פלוני. גרסינן בנזיר (דף מב:) כהן שהיה עומד בבית הקברות והושיטו לו מתו ומת אחר ונגע בו יכול יהא חייב ת"ל להחלו ופריך עלה ממתני' דתנן היה מטמא למתים כל היום אין חייב אלא אחת. א"ל אל תטמא אל תטמא והוא מטמא חייב על כל אחת ואחת. ואמאי והא מיטמא וקאי. וכן אמר רב הונא נזיר שהיה עומד בבית הקברות והושיטו לו מתו ומת אחר חייב ולא אמרינן הא מיטמא וקאי. ומשני הא דאמרן [דפטור] בחבורי אדם במת בעודו מחובר במת פטור דאין כאן תוספת טומאה. אבל פירש ממתו ונגע במת אחר חייב לפי שמוסיף טומאה על טומאתו. דלאחר שפירש הנוגע בו טמא טומאת ערב וכשחזר ונגע במת (ס"א ונוגע במת הנוגע בו טמא) טמא טומאת ז' כאילו נגע במת עצמו דיקרב בדיקרב מסאב. ולא תימא הא דקתני יכול יהא חייב ת"ל להחלו חיובא הוא דליכא הא איסורא איכא דתניא באבל רבתי (פ"ד הלכה ט"ו) היה עומד לקבור את מתו עד שהוא עומד בתוך הקבר מקבל מאחרים וקובר פירש ה"ז לא יטמא. נטמא בו ביום ר"ט מחייב ור"ע פוטר. נטמא לאחר אותו היום הכל מודים שהוא חייב מפני שהוא סותר יום אחד. וסוגיא דנזיר דלא כר"ע דלא מחייב ר"ע אלא במוסיף ימי

טומאה על עצמו אבל מה שמוסיף טומאה לאדם הנוגע לא מיקרי תוספת טומאה. ופסק הרמב"ם ז"ל כר"ט כסתם מתני' דתנן אמרו לו אל תטמא אל תטמא והוא מטמא חייב על כל אחת ואחת וכל הסוגיא דנזיר כוותיה וגם רב הונא סבר כוותיה. ואף ר"ע מודה דאסור דקתני ברישא פירש ה"ז לא יטמא. ולא פליג אלא בחיובא דפטור בו ביום ובמס' נזיר [ירושל' פ"ג ה"ה] שנו מחלוקתם להפך. יצא ונכנס ר"ט פוטר ור"ע מחייב א"ל ר"ט (פוטר) וכי מה מוסיף זה חלול [על חילולו] א"ל ר"ע בשעה שהיה שם טמא טומאת ז' פירש טמא טומאת ערב חזר ונכנס טמא טומאת ז'. פירוש הנוגע בו. א"ל ר"ט עקיבא כל הפורש ממך כפורש מחייו. והלכה כר"ע מחברו. וגם נראה שחזר ר"ט והודה לדבריו. הלכך אין לכהנים ליכנס לבית הקברות לקבור מתיהם. דאע"פ שבשעה שהיה מכניס מתו מותר לטמא לאחרים מ"מ לאחר קבורה נמצא מטמא לאחרים ומוסיף טומאה. וכ"כ הרמב"ם ז"ל (פ"ב מהלכות אבל) אבל ר"ת כתב שהלכה כר"ע כההיא דאבל רבתי דנטמא בו ביום פטור ומותר הכהן להכניס מתו לבית הקברות ולקברו. ואפי' היה ר"ע אוסר טומאה בו ביום מדבריהם. גדול כבוד מתו שדוחה ל"ת דדבריהם. והביא ראיה מפ' דם הנדה (דף נז.) דתנן הכותיים נאמנין לומר קברנו שם את הנפלים או לא קברנו. וקאמר עלה והא לית לה ולפני עור לא תתן מכשול. א"ר יוחנן כהן כותי עומד שם ודילמא כהן טמא הוא דנקט תרומה בידיה ואכיל מיניה אלמא דשרי לכהן טמא לעמוד במקום הקבר ולאו ראיה הוא כי התוספות הקשו במס' נדה ומה בכך (ס"א אפילו) אם הוא טמא אסור לו ליכנס לבית הקברות דבנזיר (דף יז.) מיבעיא לן (כהן ונזיר) [צ"ל נזיר והוא בבית הקברות] אי בעי שהייה למלקות ואומר נמי בפ' ג' מינין (דף מב.) אמר רב הונא נזיר שהיה עומד בבית הקברות והושיטו לו מתו ומת אחר חייב. ותירצו דכותאי לית להו הא דר"ה אלא סברי כשהוא טמא אינו מוזהר עוד מלהוסיף טומאה:

סעיף ז

לה יטמא אין מטמא על איבריה שאין מטמא על אבר מן החי של אביו אבל מטמא הוא על עצם כשעורה של אביו. אלו הן דברי הרב אלפס ז"ל. ודבריו אינם מחוורים דגרס במס' נזיר פ' ג' מינין (דף מג:) אמר רב חסדא אמר רב נקטע ראשו של אביו אין מטמא לו. מ"ט. דאמר קרא לאביו בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר ואפי' מונח הראש אצל הגוף אין מטמא לו כיון שאין הגוף שלם. ופריך עלה מברייתא לה הוא דמטמא ואין מטמא לאיבריה לפי שאין מטמא לאבר מן החי של אביו ולא על אבר מן המת אבל מחזר הוא על עצם כשעורה פי' אם כבר נטמא לקבור את אביו ונחסר עצם כשעורה חוזר ומטמא (לו) לקוברו לאו למימרא דאי חסר פורתא [אלא] כלומר הרי נחסר ממנו עצם כשעורה

ואע"פ שנטמא (ס"א ואעפ"כ נטמא) לאביו וקברו וקשה לר"ח דאמר כשהוא שלם ולא כשהוא חסר. ומשני האי תנא סבר לה כר' יהודה דתניא ר' יהודה אומר לה יטמא ואין מטמא לאיבריה שאין מטמא על אבר מן החי של אביו אבל מטמא הוא על אבר מן המת של אביו פי' ע"י חזרה דהא ברייתא [קמייתא] אוקמא (ס"א תניא) כר' יהודה וקתני בה דאינו מטמא לאבר מן המת של אביו. והא דקתני בהך ברייתא דמטמא ע"כ ע"י חזרה. וה"ק לאבר מן החי אין מטמא כלל דלא משכחת בה חזרה אבל לאבר מן המת זימנין דמטמא כגון ע"י חזרה ובסיפא דברייתא קמייתא דתניא בת"כ ר' יהודה אומר אין מטמא לעצם כשעורה מאביו (ס"א אבל מחזיר הוא על עצם כשעורה) ונראה דכולה ר"י היא. והדר פריך והא תני רב כהנא בדר"א בן יעקב לה הוא דמטמא ואין מטמא לאיברים פרט לכזית מן המת. וכזית נצל ומלא תרווד רקב. יכול לא יטמא לגולגולת ולשדרה ולרוב בניינו ולרוב מניינו. כשהוא אומר אמור ואמרת הוסיף לך הכתוב טומאה אחרת. ומשני כולהון ר' יהודה נינהו ורב חסדא דאמר כי האי תנא דתניא מעשה שמת אביו של ר' יצחק בגינזק באו והודיעוהו לאחר ג' שנים בא ושאל את ר' יהושע בן אלישע וד' זקנים ואמרו לאביו בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר. ולכאורה דברי הרב אלפסי אינן לא כר' יהודה ולא כרב חסדא ולא כהני תנאי. דאף לר"י אין מטמא לאבר מן המת אלא ע"י חזרה. ואולם (ס"א ואולי) הא דכתב הרב אלפסי אבל מטמא הוא לעצם כשעורה מאביו ע"י חזרה קאמר. גם כי היה ראוי למחבר פסקים שיברר דבריו ולא יסתום. אף כי נראה דוחק לומר כן (ס"א אף כי נדחק ונאמר כן) מ"מ פוסק כר' יהודה וזה לא יתכן לפסוק כיחידאה כנגד ר' יהושע בן אלישע וד' זקנים. ועוד כי עשו מעשה ואמרו בכל דוכתי מעשה רב. ועוד כי שיטת התלמוד בכ"מ דהלכה כאמוראי גם כי יפסוק דלא כסתם מתני' וכ"ש הכא דרב חסדא ס"ל כרבים ועוד דבדאורייתא אזלינן לחומרא ולא יטמא לו. וכ"כ הרמב"ם ז"ל דאין דבריו מחוורים ואף ע"ג דברייתא דתני רב כהנא בר"א בן יעקב אתיא כר' יהודה וקי"ל משנת ראב"י קב ונקי ואפילו יחיד במקום רבים כדמוכח בפרק הבא על יבמתו (דף ס.) אפ"ה לא דחינא מימרא מפורשת דרב חסדא אמר רב מכללא דמשנת ראב"י קב ונקי דהא רב גופיה אית ליה משנת ראב"י קב ונקי כדמוכח ביבמות והכא לא ס"ל כוותיה אלמא לא מסתבר כוותיה. א"נ הך מתני' דראב"י רב כהנא הוא דתני לה ולא מיתני בי רבי חייא ורבי אושעיא ולא מותבינן מינה בי מדרשא וכן דעת הרמב"ם ז"ל וכ' הרמב"ן ז"ל ומיהו מסתבר אם נחתך יד אביו מיחייב וכן ליטמא לו שלא יהא [ס"א מחיים בנו מיטמא לו שלא אמרו] אלא כשחסר לאחר מיתה או שחסר בשעת מיתה כגון נחתך ראשו דאינו עכשיו כמו שהיה בחיים ולא קרינא ביה לאביו

אבל נחתכה ידו או רגלו [ס"א בחיים] של אביו ולאחר זמן מת אביו כיון שהוא לאחר מיתתו בשלמות שהיה בו מחיים לאביו קרינא ביה. באבל רבתי (פ"ד הלכה י) עד מתי מטמא להם. ר"מ אומר כל אותו היום. ר"ש אומר ג' ימים רבי יהודה אומר משום ר"ט עד שיסתום הגולל ומעשה שמת שמעון בן יהוצדק בלוד ובא יוחנן אחיו מן הגליל אחר שנסתם הגולל ובא ושאלו (ר"ט) לחכמים ואמרו אל יטמא אלא יפתח הקבר (ס"א חצר הקבר) ויראה. והלכה כר"י משום ר"ט וש"מ טעמא דנסתם הגולל הא כל זמן שלא נסתם הקבר מטמא ונוגע במת שלו בין לצורך בין שלא לצורך. הרמב"ן ז"ל:

סעיף ח

בעמיו בזמן שעושין כמעשה עמיו ולא בזמן שפירשו מדרכי ציבור כגון המינין והמומרי' לעבודת כוכבי' והמוסרי' לאנסי'. ולא מיבעיא מיעל לביתיה ומנגע ביה דאסור אלא אפי' ליכנס לתוך ד' אמות שלו אסור [סוטה מג:] דא"ר יצחק א"ר יוחנן משום דר"א מת תופס ד' אמות לטומאה וכן לק"ש. ותניא בסוטה פרק משוח מלחמה (דף מד.) חצר הקבר העומד בתוכה טהור. והוא שיש בה ד' אמות דברי ב"ש וב"ה אומרים ד' טפחים בד"א שפתחה מן הצד אבל למעלה ד' אמות. ודוקא חצר הקבר דמסיימא מחיצתא. אבל מת בעלמא תופס. ומכאן כתב הרב רבי יונתן ז"ל והוא דליכא גדר גבוה י' טפחים בינו ובין המת שאם היה לו כן כיון דאיכא הכירא לא גזרו ביה רבנן ודוקא מת שלא נקבר אבל נקבר לא תפיס ד"א דהא בציון משהו סגי כדאמר (מו"ק דף ה:) אין מעמידין ציון במקום טומאה ולא מצרכינן ציון של ד"א אלא בכל שהוא סגי עכ"ד. ואינה מחוורת אלא קבר של בנין במחיצות מסוימות סגי בהרחקת ד' טפחים אבל קבר שאינו מסויים במחיצות ד"ט (ס"א גבוה י' טפחים) צריך הכהן להרחיק ממנו ד"א ומה שהביא ראיה מציון אינו ראיה דאמר בפ"ק דמ"ק (שם) דאין מציינין אלא על דבר המטמא באהל אבל על הרחקה שגזרו חכמים לא הצריכו ציון כדקאמר התם אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד ארץ ישראל:

סעיף ט

והיכא דמחית מיתא תותי טללא אסיר ליה לכהן למיעל תותי אילן המיסך על הארץ ואפילו אבנים היוצאים מן הגדר כדתנן פ' יש מביאין את הטומאה הזיזין והגזריות והשובכות והשקיפין והסלעים הגדרים והשננים והסככות והפרעות שהן יכולין לקבל מעזיבה רבם דברי ר"מ וחכמים אומרים מעזיבה בינונית ואלו הן הסככות אילן המיסך על הארץ. הפרעות אבנים היוצאים מן הגדר. והיכא דמחית מיתא בביתא ופתיחא כוותא מן ההוא ביתא לביתא אחרינא וכן עד כמה בתי והוו בכל חד מינייהו כוי טפח על

טפח איתסרי הני בתי כולהו לכהנא למיעל לגווייהו וכן עיליתא דעל גבי ביתא אי איכא ארובה בין עיליתא לביתא כפותח טפח והוי מיתא בחד מינייהו איתסר ליה לכהנא למיעל לתרויהון. וזמנין דמחית מיתא בביתא ושרי ליה לכהנא למיעל לביתא ואסור למיעל בעיליתא. ומשכחת ליה בכזית מן המת הנתון תחת ארובה שאין בה פותח טפח דטומאה בוקעת ועולה ונכנסת לעלייה כיון שהיא מונחת תחת הארובה ואף על פי שאין בארובה פותח טפח אבל אינה חוזרת ויורדת לבית כיון שאין בארובה פותח טפח. ודבר זה מפורש בפרק י' דאהלות במתניתא דאין בארובות פותח טפח וכן לפעמים בשני בתים זה לפנים מזה וטומאה בפנימי ואין טומאה בחיצון ומותר כהן לעמוד בפנימי אצל הטומאה ואסור ליכנס לחיצון. כגון ב' חדרים פנימים הפתוחים לבית ובכל אחד מהן כחצי זית מן המת ודלתות מן החדרים נעולות (בהן) וכהן באחד מהן טהור כיון דאין בו אלא חצי זית אבל לבית אסור לכהן ליכנס שם דסוף טומאה לצאת. ורואה אני כאילו ב' החצאי זיתים מונחים בבית ואין הטומאה נכנס בחדרים כיון שדלתותיהן נעולות ודבר זה מפורש במשנה אחרונה בפ"ח דאהלות. ואי סכר להו לכוותא בעצים או באבנים או בכל דבר שאין מקבל טומאה איפסיק ליה לטומאה ושרי ליה לכהנא למיעל לההוא ביתא דאית ביה מיתא: הרב ז"ל קצר וסתם דבריו וצריכין ביאור דבפ"ב דבבא בתרא מוכח שאין הדבר המונח בחלון מונע מלעבור שם הטומאה עד שיבטלנו שם ביטול עול' שאין בדעתו עוד ליטלו משם דגרסינן התם (דף יט:) אמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל רקיק (ס"א פי' עיסה רכה) אין ממעט בחלון והוינן בה מאי אירי רקיק אפי' עבה נמי לא מבעיא קאמר לא מבעיא עבה כיון דחזא ליה לא מבטל ליה אבל רקיק דמאיס אימא בטולי בטליה קמ"ל. מיתיבי קופה מליאה תבן וחבית מליאה גרוגרות שמונחים בחלון רואין כל שאילו ינטלו ויכולין תבן וגרוגרות לעמוד בפני עצמן חוצין ואם לאו אין חוצין. תבן הא חזיא לבהמתו. בתבנא סריא. חזי לטינא. דאית בה קוצי. חזי להסקה. במתונא. חזי להיסק גדול היסק גדול לא שכיח. גרוגרות הא קחזי ליה. אמר שמואל כשהתריפו פי' כשהתליעו. אלמא כל מידי דחזי ולא מבטלי ליה לא ממעט בחלון. ומיהו בההוא שמעתתא גופיה משמע דממעט ואע"ג דלא בטליה. דפריך האי חבית ה"ד אי דפומיה לבר היא גופיה תיחוץ. אלמא דחבית חייצא אף ע"ג דלא בטיל ליה. ונדחק הרמב"ם ז"ל לתרץ כיון דהתליעו הגרוגרות נתקלקל גם החבית ומבטל ליה. מיהו אכתי קשה מההיא דשילהי שבת ופקקו את המאור בטפיח [וכי] פקקו מאי הוי הא לא מבטיל ליה ולא חייצא. וליכא למימר דבטלו את הטפיח. דאם כן ה"ל בונה בשבת ואמר בפ' בתרא דמגילה (דף כו:) ההוא בי כנישתא דרומאי דהוה פתיחא לאנדרונא

דהוה מחית ביה מיתא והוו בעו כהני למיעל לצלויי התם אתו אמ"ל לרבא א"ל זילו (דלא) [דלו] תיבותא ואותבוה להתם. והתיבה אינה מקבלת טומאה דכלי עץ העשוי לנחת הוא ולכך חוצצת ואי בעי ביטול מאי מהני התם כיון דעשויה להניח ס"ת בתוכה לא מצי מבטל לה התם. ופר"י ז"ל דכל היכא דאין סותם כל הנקב אלא ממעטו מטפח התם בעי ביטול ואי לא בטליה לא ממעטי אבל היכא דסותם כל החלון לא בעי ביטול. כי ההיא דמאור (ודתיבותא) ותבן וגרוגרות אין סותמות כל החלון ולהכי בעי ביטול: אבל החבית [והתיבה] סותמות כל החלון ולהכי בעי ביטול [צ"ל ולהכי לא בעי ביטול] וכן דעת הרי"ף ולכך כתב סכר לה לכוותא דמשמע שסתם הכל. והיכא דאיכא דרתא דמוקפת זיזין א"נ מוקפת אכסדרה והוה מיתא בחדא ביתא מהנך בתי דבההוא דרתא איתסר ליה לכהנא למיעל תותי הני כולהו זיזי דמארבע רוחי דרתא או הני אכסדראות. אבל ודאי אי הוי מיתא תותי הני זיזי או גו אכסדרה שרי ליה לכהנא למיעל לגו ביתא שדרך טומאה לצאת ואין דרך טומאה ליכנס. כדתנן (אהלות פי"ד) זיז שהוא סובב את כל הבית ואוכל בפתח ג' אצבעות טומאה בבית כלים שתחתיו טמאים: טומאה תחתיו ר' אליעזר מטמא את הבית. ורבי יהושע מטהר. ולדברי רב אלפס מיירי שדלת הבית נעול. וכה"ג אמרי' בכל דוכתי באהלות סוף טומאה לצאת ולא מהני נעילה כיון דאין מקום לטומאה לצאת אלא דרך שם חזינן לטומאה כאלו היה כבר שם ואילו היה הדלת פתוח היתה הטומאה נכנסת מן האכסדרה לבית. כדתנן פ"ו דאהלות קוברי המת שהיו עוברים באכסדרה והגיף אחד מהם את הדלת וסמכו במפתח אם יכולה הדלת לעמוד בפני עצמה טהור ואם לאו טמא ותימה למה הביא זו המשנה על סוף טומאה לצאת כמה משניות היה יכול להביא שהן פשוטות יותר מזו. ההיא (פ"ז דאהלות) דמת בבית ולו פתחים הרבה כולן טמאים ועוד ג' משניות בפ"ד דאהלות שכולן מפורש בהן שדרך טומאה לצאת ואין דרך טומאה ליכנס. וגם בכל המשניות כתוב טומאה בבית כלים שתחתיו טהורים. ופירש רבינו ז"ל לפי שאינו אוכל בפותח טפח אין מביא את הטומאה תחתיו והא דמטמא ר' אליעזר את הבית כשהטומאה תחתיו אע"ג דלית ביה פותח טפח. ר' אליעזר לטעמיה דמטמא בבית מודבק לאיסקופה בפי"ב דאהלות דבקל מביא את הטומאה לבית. ומסקנא דמלתא הכי אם כל דלתות הבית נעולות והחלונו' נעולים טומאה יוצא' מן הבית לתחת הזיזין ואכסדראות ואם נפתח דלת לצד אחר או חלון שיש בו ד' על ד' והדלת של חצר נעול אין הטומאה יוצאה לתחת הזיזין והאכסדראות (ס"א ואם דלת החצר פתוח טומאה יוצאה מן הבית לתחת הזיזין והאכסדראות) [ונכנסת] מתחת לבית: וכן גגין הבולטין למעלה לחוץ על פני בתים הרבה וטומאה באחת מהבתים

כל הבתים אשר דלתותיהן פתוחים טמאים. כי הטומאה מתפשטת תחת בליטת כל הבתים ונכנסת לבתים דרך הפתח והיכא דנפל אינש ושבר מפרקתו ונחתך עמו רוב בשר אף על גב דלא נפקא נשמתיה מית הוא ומטמא באהל דאמר רב יהודה אמר שמואל (חולין דף כא.) נשברה מפרקת ורוב בשר עמה מטמא באהל דה"ל כמאן דהותז כוליה רישיה ותנן (אהלות פ"ח) הותזו ראשיהן אע"פ שהן מפרכסין טמאים כזנב הלטאה שהיא מפרכסת. וא"ת מפרקת דעלי דמפרקת ולא רוב בשר הוה. זקנה שאני דכתיב כי זקן האיש וגו'. וא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן קרעו כדג מטמא באהל אמר רב שמואל בר רב יצחק מגבו אבל גוסס אין מטמא באהל עד שתצא נפשו. דתנן אדם אין מטמא באהל עד שתצא נפשו. ואע"ג דגוסס אין מטמא באהל פליגי ביה תנאי בנזיר אי שרי לכהן למיעל לביתא דאית ביה גוסס אי לא. דגרסי' התם (דף מג.) להחלו עד שעה שימות. רבי אומר במותם יטמא עד שימות. מאי בינייהו. א"ר יוחנן משמעות דורשין איכא בינייהו. ר"ש בן לקיש אומר גוסס איכא בינייהו למ"ד מלהחלו אפי' גוסס. ולמ"ד במותם יטמא עד שימות אין גוסס לא. מיתיבי אדם אין מטמא עד שתצא נפשו. ואפי' מגוייד ואפי' גוסס ולמ"ד מלהחלו הא קתני דאינו מטמא. לעניין טמויי עד דנפיק נשמתיה לענין אתחולי [הא] איתחיל ולפי גירסא זו הכתובה בספרים שלנו כהן אין מוזהר על הגוסס דקי"ל כרבי יוחנן לגבי דר"ש בן לקיש דאמר משמעות דורשין א"ב (ס"א ובין לרבי ובין לרבנן אינו מוזהר עליו עד שימות) אבל בה"ג גורס אביי במקום ר' יוחנן רבא במקום ר"ל ולפי זה הלכה כרבא לגבי אביי. ולרבא פליגי רבי ורבנן בגוסס ואין הלכה כרבי מחבריו נמצא כהן מוזהר על הגוסס: והיכא דשחט בו שנים או רוב שנים אין מטמא באהל עד שתצא נפשו. דאמר רב יהודה אמר שמואל (גיטין ע:) שחט בו שנים או רוב שנים ורמז ואמר כתבו גט ותנו לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו ואסור ליה לכהן למיעל לבית הקברות דקבר מטמא כמת דכתיב כל אשר יגע על פני השדה וגו' או בקבר. אפי' לבית הפרס נמי אסור למיעל. ומאי הוא בית הפרס שדה שנחרש בו קבר דתנן (אהלות פי"ז) החורש את הקבר הרי זה בית הפרס. עד כמה הוא עושה. מלא מענה מאה אמה בית ד' סאין דהוי מאה על מאה. ואי אזיל לדבר מצוה כגון לינסב איתתא וללמוד תורה וליכא אורחא אחריתי שרי ליה למיזל לבית הפרס. דת"ר (מס' ע"ז דף יג.) הולכין ליריד של עובדי כוכבים ולוקחין מהן בהמה עבדים ושפחות בתים ושדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידן ואם כהן הוא מטמא (לו) לדון ולערער עמהם בחו"ל וכשם שמטמא בחו"ל כן מטמא בביה"ק. ביה"ק ס"ד. אלא אימא בית הפרס דרבנן. ומטמא ללמוד תורה ולישא אשה. א"ר יהודה אימתי בזמן

שאין מוצא ללמוד. אבל מוצא ללמוד אין מטמא. ר' יוסי אומר אפילו מוצא ללמוד יטמא לפי שאין מן הכל אדם זוכה ללמוד א"ר יותנן הלכה כר' יוסי: סליק הלכות טומאה

הלכות חלה

סעיף א

(חלה פ"א) חמשה דברים חייבין בחלה. החטים והשעורים והכוסמין ושיבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין ומצטרפין זה עם זה: גמ' (דף ע:) מה"מ אמר ר"ל אתיא לחם לחם ממצה. הכא כתיב והיה באכלכם מלחם הארץ והתם כתיב לחם עוני. והתם גופיה מנ"ל אמר ר"ל וכן תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו יצאו אלו שאינם באים לידי חימוץ אלא ידי סירחון. ומצטרפין זה עם זה. תניא כוסמין מין חטין. שיבולת שועל ושיפון מין שעורין. פירש"י במנחות הא דתני במתני' ומצטרפין זה עם זה לא שיצטרפו כולן יחד אלא צרופן כמו ששנויין בברייתא. וקשה דתנן בפרק בתרא דמכילתין השעורים מצטרפין עם הכל חוץ מן החיטין אלמא שעורין וכוסמין מצטרפין ובברייתא קתני כוסמין מין חטין משמע ולא מין שעורים. וצ"ל דהכי פירושו כוסמין אף מין חטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין דוקא ובירושלמי דריש מכילתין פריך ממתני' דקתני דכולן ומצטרפין זה עם זה אמתני' דפ' בתרא דתנן מין במינו חייב מין בשאינו מינו פטור. איזהו מין במינו החטין אין מצטרפין עם הכל אלא עם הכוסמין והשעורים מצטרפין עם הכל חוץ מן החטין. ומשני כאן בבלול כאן בנשוך. אם עירב קמח מכל ה' המינין ועשה עיסה מצטרפין לכשיעור. אבל אם עשה עיסה מכל אחת והשיכן זה לזה מצטרפין כההיא דפרק בתרא ואם תאמר בנשוך היאך מפרישין חלה מזה על זה והתנן בפ"ב דתרומות כל שהוא כלאים זה בזה לא יתרום מזה על זה. ובריש כלאים תנן דחטין וכוסמין כלאים זה בזה וכן שעורין וכוסמין וכן שעורין ושיפון. וי"ל דתרומה ניטלת מן התבואה מפרישין מן הדומה בתבואות ובחלה מן הדומות בעיסה. והכי איתא בירושלמי (פ"ד דחלה הלכה ד). ועוד י"ל כשיש לכל אחד שיעור אין מפרישין ממין על שאינו מינו כדרך שאין תורמין ממין על שאינו מינו. וכן מוכח בתוספתא דמכילתין (פ"ב) דקתני קב חטין וקב שעורים וקב כוסמין הרי אלו מצטרפין כשהוא תורם תורם מכל אחד ואחד שאין תורמין ממין על שאינו מינו. חצי קב חטים וחצי קב שעורים וחצי קב כוסמין נוטל מן הכוסמין מיירי שהכוסמין נתונים באמצע ונושכין עם החטים מצד א' ועם השעורי' מצד אחד הילכך כשיש בכל אחד קב נמצאו החטין חייבין בלא צירוף חיטין

תורם מכל אחד ואחד שאין תורמין ממין על שאינו מינו ואף על פי שהכוסמין מחייבין את החטין ואת השעורין אין תורם מן הכוסמין עליהם לפי שגם הכוסמין מתחייבין במה שנושכין בחטין ושעורין ודי לו בצירוף עם אחד מהן. הילכך אם תורם מן הכוסמין על השעורים הוי כתורם מן החיטין על השעורים דכיון דצירוף החטין מחייב הכוסמין נגררין הכוסמין אחר החטין ונקראים על שמן. וכן נמי על החטין מהאי טעמא. אבל סיפא דליכא אלא חצי קב בכל אחד והחטין והשעורין מחייבין את הכוסמין תורם מן הכוסמין שהם מין שניהם. מסקנא דמילתא בבלול מצטרפין כולן לכשיעור. ואם עשה עיסה מכל אחד לבד אין תורמין ממין על שאינו מינו. ומין החטין אין תורמין על שום אחד מהן. ושעורין ושבולת שועל תורמין מזה על זה. וכן כוסמין ושיפון תורמין מזה על זה. וכשאין שיעור בכל אחד מצטרפין ע"י נשיכה. כדתנן בפרק בתרא חטין וכוסמין מצטרפין. ושעורים מצטרפין עם הכל חוץ מן החטין וכן כוסמין ושיפון ושיבולת שועל מצטרפין דכולהו בני בקתא דשעורים נינהו. וכי היכי דע"י נשיכה שעורים מצטרפין עם הכל חוץ מן החטין כך אינך נמי מצטרפין עם הכל חוץ מן החטין. ומיהו בירושלמי דפ' בתרא קאמר דלרבנן דפליגי על רבי יוחנן לא מיצטרפי שיפון ושיבולת שועל:

סעיף ב

א מתני' (משנה חלה פ"א) אלו חייבין במעשר ופטורים מן החלה. האורז והדוחן והפרגיס והשומשמין והקטניות ופחות מחמשת רבעים בתבואה. הסופגנים והדובשנין והאסקריטין וחלת המשרת והמדומע :

ב גמ' אורז ודוחן מיני קיטנית הן ובלע"ז מיי"ל ופנייי"ל. פרגין פי' בערוך מק"ל בל' כנען והוא כעין רימון מלא זרע והזרע מתקשקש בתוכו כעין השומשמין. ופחות מחמשת רבעים בתבואה לכאורה היה נראה דה' רבעים יש למודדו בתבואה שכן היתה עיסת מדבר מלא העומר מן היו מלקטים ואחר כך טוחנן ברחיים. וראיתי באשכנז שהנשים גודשות הקמח לשיעור חלה ותליתי הדבר הזה בשביל שנפח הקמח רב מנפח התבואה. וקצת משמע כך לישנא דמתני' דקתני פחות מחמשת רבעים בתבואה אלמא בתבואה משערינן ומיהו אין ראיה כ"כ. דלפי שהזכיר תחילה מיני קיטנית דחייבין במעשר ופטורין מן החלה תנא בתר הכי גם בתבואה תמצא דבר שחייב במעשר ופטור מן החלה כגון פחות מחמשת רבעים. ולקמן בפרק שני תנן חמשת רבעים קמח חייבין בחלה הן ושאורן וסובן ומורסן חמשת רבעים חייבין אלמא בקמח משערינן ועוד אי בתבואה משערינן מאי איצטריך לאשמועינן הן וסובן ומורסן חמשת רבעים פשיטא דסובן ומורסן בכלל כיון דמדינן חמשת רבעים בתבואה. ועוד דקתני סיפא ניטל מורסן

מתוכן וחזר לתוכן הרי אלו פטורין ואי משערינן בתבואה אמאי פטור הרי יש כאן ה' רבעי תבואה כבתחילה אלא ודאי בקמח משערינן ואשמעינן ברישא אף על גב דחמשת רבעי קמח בעינן סובן ומורסנן מצטרף בהדי קמח בעוד שלא ניטל מתוכו ובניטל מתוכו קתני סיפא דלא מצטרף. סופגנין לחם העשוי כספוג ועשוי רקיקים דקים. רקיקי מצות מתרגמינן אספוגין. דובשנין מטוגנין בדבש. איסקריטין עשוין כצפיחית דמתרגם איסקרטין בדבש (שמות טו) וכולהו לישתן רכה. וחלת המשרת מפרש בפ' כל שעה (דף לז.) אריב"ל זה חלוט של בעלי בתים שחולטין אותו במחבת. מחבת מתרגמינן מסריתא אמר ריש לקיש הללו מעשה אילפס הן. ורבי יוחנן אמר מעשה אילפס חייבין והללו שעשו בחמה (פטורין) ומסיק התם דבין לרבי יוחנן ובין לריש לקיש הרתיח ולבסוף הדביק חייב בחלה דנהמא הוא ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח. כי פליגי בהדביק ולבסוף הרתיח. ריש לקיש סבר כמעשה חמה הוא ופטור. ורבי יוחנן סבר כמעשה אילפס [הוא] ל"ש הרתיח ולבסוף הדביק ולא שנא הדביק ולבסוף הרתיח נהמא הוא וחייב בחלה ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח: ר"ת ז"ל פסק כריש לקיש משום דסוגיא דשמעתין התם כוותיה. דקאמר התם סתמא דתלמודא לא דכ"ע מעשה אילפס פטור. ועוד הך סוגיא דיתיב רבה ורב יוסף אחורי דרבי זירא אליבא דר"ל איירי דר"י לא פטר אלא בעשוין בחמה ורב אלפסי ז"ל פסק כרבי יוחנן (בפסחים פ"ב) מדלא חשיב לה ביבמות פרק החולץ (דף לו.) בהדי תלת מילי דהלכה כר"ל וכן פסק בשאלתות דרב אחאי פרשת צו (סי' ע"ו) וכתב ביה דהא דמחייב ר' יוחנן במעשה אילפס היינו דווקא כשאפאו באילפס בלא משקין דומיא דתנורא אבל אם בשלו במים או טגנו בשמן מודה רבי יוחנן דלא הוי לחם כדמוכח בירושלמי דמכילתין (פ"א הלכה ה) דגרסינן התם א"ר יוחנן כל שהאור מהלך תחתיו חייב בחלה ואומר עליו המוציא לחם מן הארץ ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח. ור"ל אומר כל שהאור מהלך תחתיו אין חייב בחלה ואין אומרים עליו המוציא ואין אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח אר"י ובלבד ע"י משקין כלומר בהא מודינא לך. ועוד היה אומר ר"ת דבדבר שבלילתו רכה פליגי. ר"י סבר אפייתו באילפס עושה אותו לחם. ור"ל סבר דוקא תנור אבל דבר שבלילתו עבה מודו כ"ע דאיחייב באלה ואפילו סופו לבשלו במים או לטגנו בשמן. דמשעת גלגול אתי חיוב חלה כדמוכח בכמה דוכתי מההיא דתנן (חלה פ"ג) נולד לה ספק [טומאה] עד שלא גלגלה תיעשה בטומאה משגלגלה תיעשה בטהרה. ועוד הביא ראיה ממתני' (חלה פ"א) דתנן עיסה שתחלתה סופגנים וסופה סופגנים פטורה מן החלה. תחלתה עיסה וסופה סופגנים תחלתה סופגנים וסופה עיסה חייבת בחלה פירוש תחלתה וסופה סופגנים

כמו עיסה שבלילת' רכה ואח"כ מבשלין אותה או מטגנין אותה בשמן ההיא לא מיקרי לחם ופטורה מן החלה ואין מברכין עליה המוציא אלא בורא מיני מזונות ולאחריה מעין שלש. ותחלתה עיסה וסופה סופגנין כמו שבלילתה עבה ואחר כך מטגנין אותה בשמן או מבשלין אותה במים. תחלתה סופגנין וסופה עיסה כגון שבלילתה רכה ואח"כ אופין אותה בתנור אלמא בתר גלגול אזלינן וכיון שבלילתה עבה מיד נתחייב בחלה ואע"פ שסופה לבשלה במים. וכן היה אומר ר"ת דכי היכי דמיחייב בחלה ה"נ מברך עליה המוציא לאחר בישול או לאחר טיגון כדמוכח בברכות פ' כיצד מברכין (דף לז:) דתניא היה עומד ומקריב מנחה בירושלים אומר שהחיינו נטלה לאוכלה אומר המוציא לחם מן הארץ וקפסיק ותני ל"ש מנחת סלת ול"ש מנחת מאפה תנור ול"ש מנחת מחבת ומרחשת אע"פ שמטוגנין בשמן. וה"ה נמי למבושלים במים דלא מסתבר לחלק בין מים לשמן. אבל וירימשיאש שקורין בספרד אלטייר"א היה אומר ר"ת דאין מברכין עליהם המוציא דאין עלייהו תוריתא דנהמא אע"פ שנתחייבה עיסתו בחלה. ורבינו שמשון ז"ל כתב דהלש עיסה גמורה ודעתו לבשלה במים או לטגנה בשמן פטורה מן החלה. ומביא ראיה מפרק כיצד מברכין (שם) דתני רבי חייא לחם העשוי לכותח פטורה מן החלה והתניא חייבת. התם כדקתני טעמא ר' יהודה אומר מעשיה מוכיחות עליה עשאה כעבין חייבת כלימודין פטורה ופירש"י התם לחם העשוי לכותח אין אופין אותו בתנור אלא מייבשין אותו בחמה. אלמא אע"ג דמשעת גלגול קאתי חיוב חלה כיון שגלגלו אדעתא לאפותו בחמה מיפטר משום דסופו לבטלו מתורת לחם והא דמפליג בין לימודין לכעבין משום דכעבין מיחלפי בשאר עיסה שאינה עשויה לכותח אבל לימודין מעשיה מוכיחות עליה ולא אתי לאיחלופי ובירושלמי (הלכה ו) גרסי' עיסת כותח חייבת בחלה שמא תמלך לעשות חררה לבנה. וכדי שלא יקשה ההיא דירושלמי מגמ' דידן יש לפרש ההיא דירושלמי בנוטלת מעט מן העיסה לאפותה באור וחיישינן שמא תמלך ליקח כשיעור חלה והיינו נמי דמפליג בגמרא דידן בין לימודים לכעבין דכעבין אתי לימלך אבל לימודין לאו אורחיה לימלך. ומתני' דתחילתה עיסה וסופה סופגנין חייב היינו כשנמלך. אבל תחילתה עיסה לעשות סופה סופגנין פטורה ואמר נמי בירושלמי (שם) חדא איתתא שאלה לרבי מנא כגון דאנא בעינא למיעבד אצותי איטרא מהו דנסיבנא מינה ותהא פטורה מן החלה. אמר לה אסור שמא תמלך לעשות עיסה פירוש אצותי היינו עיסה כדמתרגמינן (במדבר ט"ו:כ') ראשית עריסותיכם איצוותכון ואשה זו לשה לעשות איטרא הוא כעין סופגנין ואיסקריטין. ושאלה באותו מקצת שהיא רגילה לאפות שלא בדרך איטרא אם יכולה לאוכלו בלא חלה. ואסר לה שמא תימלך על כולה או על כדי

שיעור חלה. וה"ה לעיסת כותח אם לקח ממנה מעט כדי לאפותה נתחייבת כל העיסה. עוד בירושלמי (הלכה ז) אמר רבי יוחנן (נחתום) העושה עיסה על מנת לחלקה בצק פטורה מן החלה. אלמא אף על פי שיש שיעור בשעת גלגול כיון שדעתו לחלקה בצק לפחות מכשיעור (ולמוכרה) פטור מן החלה וה"ה נמי העושה על מנת לעשות סופגנין. והא דאמר בפ' כיצד מברכין האוכל מנחה מברך עליה ברכת המוציא. לא במנחת מחבת המטוגנין בשמן דבטלות מתורת לחם אלא במנחת מאפה תנור וסולת איירי אי נמי בכל המנחות ומתוך ששומנן מעט הוי כמו אפוי. ועוד ראיה מהא דאמר בפ' כל שעה (דף מא.) אין יוצאין ברקיק מבושל אע"פ שלא נימוח. שהבישול מבטלו מתורת לחם ואע"ג דר"מ פליג עליה קי"ל כר' יוסי. וחביץ (קידרא) דפ' כיצד מברכין שלא נתבשל איירי והא דתניא התם הכוסס את החטה מברך עליה בפה"א. טחנה ואפאה ובשלה בזמן שהפרוסות קיימות מברך עליהם המוציא ולבסוף מברך ג' ברכות. רבי מאיר היא דסבר דלא אתי בישול ומבטל ליה לאפייה וכן כתב הרמב"ן ז"ל והביא ראיה מן הירושלמי דגרסינן התם (הלכה ט) איזה הוא עיסת הכלבים ר"ל אומר כל שעירב בה מורסן. מתני' אמרה כן בזמן שהרועים אוכלים ממנה פעמים שאין הרועים אוכלין ממנה רבי יוחנן אומר כל שעשאה כעבין חייבין כלימודין פטורין ותני כן עשאה כעבין חייבים כלימודים פטורין רבא בשם רבי שמואל ר' אמי בשם ר' חייא רובא (אמר) אפי' עשאה גלוסקין. והא תניא אם אין הרועים אוכלין ממנה תפתר שעשאה משעה ראשונה שלא יאכלו הרועים ממנה. וכיון דמסקינן הכי שמעינן מינה דעיסת כלבים אפילו עשאה מסולת נקיה כמצותו של שלמה כיון דאדעתא דכלבים עבד פטורה מן חלה וה"נ דינא דסופגנין אע"ג דגלגלה העיסה כדרכה כיון שעל דעת לאוכלה סופגנין הוא ולבסוף נמי עשאה סופגנין פטור לדברי הכל. דעד כאן לא פליגי אלא בעיסת כלבים דתחילתה וסופה עיסה ונאפת בתנור ולחם גמור הוא ולפום הכי חיישי רבי יוחנן ור"ל שמא ימלכו הרועים לאכול ממנה. אי נמי דלמא אתי לאיחלופי בלחם דעלמא ומשתכחת תורת חלה. ולהכי בעי היכרא דמורסן לר"ל ולרבי יוחנן לימודים. ור' חייא ורבא לא חשוב כלל אלא אפילו בגלוסקא פטור. אבל בסופגנין שסופו מוכיח על תחילתו הכל מודים שהולכים אחר דעתו של אדם. תחילתו וסופו על דעת סופגנין פטור. תחלת עיסה על דעת עיסה סתם ונמלך לסופגנין חייבת שכבר נתחייב בחלה משעת גלגול. גלגל על דעת סופגנין ונמלך שלא לעשות סופגנין אלא עיסה סתם חייבת. וכי תימא מאי שנא מהא דתנן (חלה פ"ג) הקדישה עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר ופדאה פטורה שבשעת חובתה היתה פטורה התם מחוסר מעשה הכא [במחשבה] בעלמא תליא מילתא מעשה שבסוף מוציא מידי

מחשבה וכן הקנובקאות ששנינו דחייבות מפרש בירושלמי (הלכה ו) שלא תימא הואיל ועתידה להחזירה לסולתה תהא פטורה מן החלה. מ"ט כיון שאפה בתנור או באילפס ונעשית לחם קודם שמחזירה לסולתה לא מפטרה במחשבה דמעיקרא מ"ט לחם כתיב והא איתעביד לחם הא חשב בשעת גלגול לדבר שאינו עושה אותה לחם בסוף (נ"א לחם בסופו ולא עשאו לחם בסוף) פטור ותו לא מידי. ורבינו מאיר הנהיג בביתו כשהיו לשין עיסה כדי לבשלה במים או לטגנה בשמן היה מצוה לאפות ממנה מעט וע"י כך נתחייבה כל העיסה [בחלה] קודם שיאפו ממנו מעט. דחיישינן שמא תמלך כדפירשנו לעיל גם לא היה אוכל בלא המוציא אחר שנתבשלה או נטגנה גם לא היה מברך עליה המוציא אלא על לחם אחר היה מברך המוציא ואח"כ (היה) אוכלה:

סעיף ג

א מתני (משנה בפ"ק דחלה) המעיסה בית שמאי פוטרין וב"ה מחייבין. החליטה ב"ש מחייבין וב"ה פוטרין:

ב גמ' בפרק כל שעה (דף לז.) תניא המעיסה קמח על גבי מוגלשים. החליטה מוגלשין על גבי קמח. פירוש מוגלשין מים רותחין. וקאמר התם מאי שנא המעיסה ומאי שנא החליטה אמר רב יהודה אמר שמואל ואיתימא ריב"ל כמחלוקת בזו כך מחלוקת בזו. ותברא מי ששנה זו לא שנה זו. כלומר מאן דמחייב מחייב בתרווייהו ומאן דפטר פטר בתרווייהו. והלכתא דתרווייהו חייבים דאע"ג דחלטיה מעיקרא כיון דהדר אפייה בתנור לחם קרינא ביה והכי אמרינן ביבמות (דף מ.) האי חלוט דקאמרת מצה הוא למאי הילכתא. אמר רבינא לומר שאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. ואע"ג דחלטיה מעיקרא כיון דהדר אפייה בתנור או באילפס לחם מיקרי ואדם יוצא בה ידי חובתו וחייב בחלה. גרסינן בפרק כיצד מברכין (דף לז.) כי אתא רבין אמר רבי יוחנן טרוקנין חייבין בחלה ול"ג פטור. והכי אי' בירושל' (חלה פ"א הל"ה) ר' יוחנן אומר טרוקנין חייבין בחלה ואומר עליו המוציא ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. ואף ע"ג שבלילתו רכה וגובלא בעלמא מ"מ הוי כמו תחילתו סופגנין וסופו עיסה שחייב בחלה. מאי טרוקנין. אמר אביי כובא דארעא. ואמר אביי טריתא פטורה מן החלה. ולא דמי לטרוקנין דאע"ג שבלילתה רכה אופין אותה בגומא שבכירה כמו שפירש"י התם ונעשית לחם. אבל מרתח גביל שופכין אותה על הכירה והוא מתפשט ואין תורת לחם עליו. מאי טריתא. איכא דאמר מרתח גביל פירש"י נותנין קמח ומים בכלי ובוחשין בכף ושופכין בכירה שהיא ניסוקת ורותחת ואיכא דאמרי נהמא דהנדקא בצק שאופין בשפוד ומושחין אותו תמיד בשמן או במי ביצים ושומן. ואיכא דאמר לחם העשוי לכותח תני ר' חייא לחם העשוי לכותח

פטור מן החלה. ואם עשאן כעבין חייבין נתתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה. ונשים שנתנו לנחתום לעשות להם שאור אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטור מן החלה: גרסינן בירושלמי (הלכה ז) אמר רבי יוחנן העושה עיסה ע"מ לחלקה בצק פטורה מן החלה. א"ל והא תנינא נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה. א"ל לא תתיובני נחתום. נחתום לאו בדעתו הדבר תלוי שמא ימצא לקוחות ונטבלו מיד כלומר אם ימצא שיקנה הכל כאחד לא יחלק:

ג מתני' עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה ואם אין הרועים אוכלין ממנה אין חייבת בחלה:

ד גמ' בסיפרי זוטא דריש לה מדכתיב עריסותיכם שלכם חייב ושל חיה פטור:

ה מתני' (חלה פ"ב) עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה:

ו גמ' ירושלמי (שם הל' ג) א"ר יוסי בר חנינא דר' אלעזר בר' יהודה איש ברתותא היא דתנינן תמן (טבול יום פ"ג) עיסה שהוכשרה במשקה ונילושה במי פירות ונגע בה טבול יום רבי אלעזר בר' יהודה איש ברתותא אומר משום ר' יהושע פסל את כולו. ר"ע אומר משמו לא פסל אלא במקום מגעו. ר' חייא בשם רבי יוחנן אומר ד"ה היא. אע"ג דאמר ר"ע תמן אין מי פירות מחברין לטומאה מודה הוא הכא שמי פירות מחברין לחלה. רבי חייא בר אבא בשם ריב"ל אומר אין לך מחבר (מכולם) אלא שבעה משקין בלבד ר' יוסי בעי מה את אמרת לחלה או לטומאה אי תימא לחלה כ"ש לטומאה. אי תימא לטומאה הא לחלה לא. רבי יונה פשיטא ליה לחלה כל שכן לטומאה. רבי יונה כדעתיה דרבי יונה תני רשב"י. דתני רשב"י ר"ט אומר נאמר כאן חלה ונאמר להלן חלת לחם שמן מה חלה האמורה להלן עשויה בשמן אף חלה שנאמר כאן עשויה בשמן ושמן א' משבעה המשקין היא ונראה אף ע"ג דסתם לן רבי הכא דעיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה כיון דאמוראי סברי דמי פירות אין מחברין לחלה ומוקמינן הך סתמא כרבי אלעזר ברבי יהודה איש ברתותא ופליג עליה ר"ע וקי"ל הלכה כר"ע מחבירו א"כ אין הלכה כסתם משנה זו. אף ע"ג דר' יוחנן סבר דר"ע מודה דמי פירות מחברין לחלה. הא פליגי עליה רבי יוסי בר חנינא וריב"ל ור' יונה ובריית דר"ש בן יוחאי מסייעתן. וגם ר"ת פסק דהלכה כריב"ל לגבי ר' יוחנן והביא ראיה ממגילה (דף כו:) מהא דמבי רבנן לבי כנשתא לא מזבנינן. ובסדר תנאים ואמוראים כתב דהלכה כריב"ל בכל מקום לכן יש ליזהר שלא ללוש עיסה במי ביצים לבד בלא תערובת מים כדי לצאת מן הספק על חיוב חלה : האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה מפני שהיא יכולה לכסות עצמה אבל לא האיש מפני שצריך לברך ברכת הפרשת חלה. ובפרק מי שמתו (דף כד.) מוקי

כשפניה טוחות בקרקע וכל ערותה מכוסה. אבל באיש בולטין הביצים והגיד. ירושלמי (הלכה ד) הדא דאמרת עגבות אין בהם משום ערוה הדא דתימא לברכה אבל להביט אפילו כל שהן אסור. כהדא דתני המסתכל בעקבה של אשה כאילו מסתכל בבית הרחם והמסתכל בבית הרחם כאילו בא עליה:

סעיף ד

א מתני' העושה עיסתו קביים ונגעו זה בזה פטורים עד שישוכו ר' אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה:

ב גמ' פירוש קביים קב קב בפני עצמן. ומסיק בפ' אלו עוברין (דף מח:) דר' אליעזר לא בעי נשיכה אלא נגיעה בכלי ובריש מסכת נדה פסיק הלכה כר' אליעזר. והא דמצרכי רבנן נשיכה ור' אליעזר נגיעה. ה"מ לצרף יחד שתי עיסות שאין בכל אחת כשיעור. אבל לתרום מן המוקף אפילו נגיעה לא בעינן רק שיהא סמוכות זו לזו בפנינו. כדאמר גבי קנקנים של יין (מעשר שני פ"ג) הסמוכין זה לזה דאמר עד שלא גפן תורם מזו על זו והא דאמר עלה בירושלמי חמשה שקין בגורן תורם ומעשר מזו על זו והא דתנן במתני' רבי אליעזר אומר נטלת מן הטהור על הטמא כיצד עיסה טמאה ועיסה טהורה נוטל כדי חלה מעיסה שלא הורמה חלתה. ונותן פחות מכביצה באמצע כדי להנטל מן המוקף אלמא בעינן נגיעה לענין מוקף טהורה וטמאה שאני כדאיתא בירושלמי דהאי פירקין (בסופו) דבר שהוא מקפיד על תערובתו אין הכלי מצרף. עיסה טהורה ועיסה טמאה עשה אותו כדבר המקפיד על תערובתו. בעיסה תחלה. אבל בעיסה שניה אין לשני מגע אצל הטבל והא דקאמר אין הכלי מצרף לאו דווקא דלא בעי כלי אלא לאשמועינן דאפי' כלי אין מועיל בדבר המקפיד על תערובתו: המפריש חלתו קמח אין חלה וגזל ביד כהן העיסה עצמה חייבת בחלה. והקמח אם יש בו שיעור חייבת בחלה ואסורה לזרים דברי רבי יהושע. אמרו לו מעשה וקיפשה זקן אחד זר. אמר להן אף הוא קלקל לעצמו ותיקן לאחרים פירוש אין חלה דעריסותיכם כתיב. והא דאסורה לזרים משום מראית העין כיון שראו אותה בא ליד כהן ואתו למימר ראינו זר אוכל חלות. וקיפשה פירוש חטפה ואכלה. קלקל לעצמו מפרש בירושלמי דאכלה ואיענש. ותיקן לאחרים דאינון אכלין ותולין ביה אית תני תיקן לעצמו מ"מ אוכלה וקלקל לאחרים דאינון סברי דהיא מותרת והיא אסורה:

ג מתני' חמשת רבעים קמח חייבין בחלה הן ושאורן וסובן ומורסנן חמשת רבעים חייבים. ניטל מורסנן מתוכן וחזר לתוכן הרי אלו פטורין:

ד גמ' חמשת רבעים קמח דילפינן מעיסת מדבר דכתיב והעומר עשירית האיפה הוא והאיפה שלש סאין והסאה ששה קבין והקב ארבעה לוגין. הרי שבעים ושנים לוגין באיפה. עשירית של שבעים הוא שבעה לוגין. ועשירית שני לוגין הוא ביצה וחומש ביצה. כי לוג הוא ששה ביצים. נמצא חמש רבעים הם מ"ג ביצים וחומש ביצה. והרוצה לשער המדה ממלא כלי מלא מים ונותן לתוכו מ"ג ביצים בינונים והמים היוצאים הוא המדה. והא דמצרף המורסן מפרש בפ' כלל גדול (דף עו:) שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה. ומה שפטר כשחזר לתוכו מפרש בירושלמי א"ר יוחנן דרך עיסה שנו כאן וכיון שניטל מורסנן מתוכן וחזר לתוכן איך זה דרך עיסה:

ה מתני' שיעור חלה אחד מכ"ד העושה עיסה לעצמו והעושה למשתה בנו אחד מכ"ד נחתום שהוא עושה למכור בשוק וכן האשה שהיא עושה למכור בשוק אחד ממ"ח:

ו גמ' ירושלמי תניא אמר רבי יהודה מפני מה אמרו בעל הבית אחד מכ"ד מפני שעינו יפה בעיסתו וחכ"א לא מפני השם הוא זה אלא בעה"ב עיסתו מעוטה ואין בה כדי מתנה לכהן. נחתום עיסתו מרובה ויש בה כדי מתנה לכהן:

סעיף ה

א מתני' (חלה פ"ג) אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים ותטמטם בשעורי' [גלגלה בחטי' וטמטמה בשעורי'] האוכל ממנה חייב מיתה. כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה ובלבד שיהו שם חמשת רבעים קמח:

ב גמ' לפי שאין עיסת השעורים נדבקת יפה לפיכך נקראת לישתה טימטום. והא דקתני שמגבהת חלתה מיד כשהיא נותנת את המים. לא שיהא זה עיקר המצוה וטוב יותר שתמתין עד אחר גמר הלישה ותעשה כולה גודש אחד. אלא תקנת חכמים הוא בעיסה טהורה למהר להפריש חלתה בטהרה שמא תטמא העיסה והא דקתני בירושלמי כיון שהיא נותנת את המים זו היא ראשית עריסותיכם. ה"ק מנתינת המים קרינן ביה שפיר ראשית עריסותיכם. ולא שתהא עיקר המצוה בכה"ג. ובלבד שתהא שם חמשת רבעים קמח שנתערבו במים דבפחות מכן לא הגיעו עדיין לכלל חיוב. וברוב ספרים כתוב ובלבד שלא יהו שם חמשת רבעים קמח. פי' שלא נתערבו במים דאם נשארו חמשת רבעים לא נפטרו בחלה שהפרישו קודם שנתגלגלה. והכי איתא בירושלמי למה לי ובלבד שלא יהא שם חמשת רבעים קמח. אמר רב מתנא מתני' עד שלא למדו הכהנות. ומה למדו את הכהנות. הרי זו חלה על העיסה הזאת ועל השאור המתערב בה ועל הקמח שנתערב בה ועל הקרץ שניתן תחתיה לכשתעשה גוש אחד תוקדש זו שבידי לשם חלה. אלמא אחר שלמדו להתנות אין חושש אם נשתייר שם חמש רבעים קמח. אבל קודם

לכן לא. וצריך ללמוד תנאי זה לנשים שלנו המפרישות חלה מיד אחר הגלגול קודם עריכת הלחם דבעיסה גדולה פעמים שעורכים קמח הרבה בכל ככר וככר ואע"פ שאין בככר אחד חמש רבעים מ"מ התנור מצרפן. והוה מצינו למימר דקמח הנתון בכל ככר וככר בטל ברוב הככר ושוב אין התנור מצרפן. אבל בתוספתא משמע דמצרף דתניא כהן ששייר קמח לעיסתו וכן האשה ששיירה קמח לעיסתה והקרץ והשאור מצטרפין לחמש רבעים לאסור את העיסה. וע"כ מיירי בקמח שעורך בו הככרות דקמח לאו בר חיוב חלה הוא. אלמא אע"פ שנתבטל חוזר ומצטרף לחמש רבעים לאסור. ואע"ג דחלה זו לא הויא מוקף לקמח המתערבת בעיסה אחר כך מ"מ כיון דהוה מוקף עיקר העיסה סגי בהכי. וצריך שלא תשרף החלה עד אחר גמר גיבול והערבבה:

סעיף ו

א מתני' עובד כוכבים שיתן לישראל לעשות לו עיסה פטורה מן החלה. נתנה לו במתנה עד שלא גלגלה חייבת משגלגלה פטורה:

ב גמ' פירוש פטורה מן החלה דכיון שהעיסה של עובד כוכבים אין גלגול של ישראל מחייבתה וכן עיסת ישראל אין גלגול של עובד כוכבים פוטרתו. העושה עיסה עם עובד כוכבים אם אין בשל ישראל כשיעור פטורה מן החלה. והא דפטרינן בפ' ראשית הגז (דף קלה:) שותפות של עובד כוכבים מן החלה היינו כשאין בחלקו של ישראל כשיעור. בירוש' פריך מה בינה לעיסת ארנונה אילו עיסת ארנונה שמא אין חייבת. ומשני תמן ברשות ישראל היא שמא ימלך עובד כוכבים ולא יטלנה ברם הכא בדעתו היא תלויה. א"ר בון בר חייא בעאי קומי ר' זירא אפי' יש בשל ישראל כשיעור יעשה קב מכאן וקב מכאן וקב עובד כוכבים באמצע. א"ל רבי זעירא ואינו מעורב ע"י עובד כוכבים אתמהא ויראה דא"א להפריש מיני' וביה (דיש בשיעור) [דבשיעור] חלה שיפריש א"א שלא יהא בו מעיסת עובד כוכבים ונמצא שמפריש מן הפטור על החיוב. אלא לש כשיעור חלה ומניח אצל העיסה ומפרישה לחלה. ומיהו נראה דיוכל להפריש מיניה וביה דיש בילה בדבר לח לכ"ע. ובשיעור חלה שיפריש א"א שלא יהא בו משל ישראל וחלה אין לה שיעור מה"ת:

סעיף ז

מתני' עובד כוכבים שנתגייר והיתה לו עיסה נעשית עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב. ואם ספק חייב:

סעיף ח

א העושה עיסה מן החטין ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח:

ב גמ' חייבת בחלה אע"ג דלית בה שיעור דגן. ויוצא בה ידי חובה בפסח מהכא דייקינן בפ' התערובות (דף עח.) דנותן טעם ברוב דאורייתא:

סעיף ט

א מתני' הנוטל שאור מן העיסה שלא הורמה חלתה ונותן לתוך עיסה שהורמה חלתה אם יש לו פרנסה ממקום אחר יוציא לפי חשבון. ואם לאו מוציא חלה אחת על הכל:

ב גמ' פי' לפי חשבון אם נטל קב מעיסה חייבת ונתן לתוך עיסה פטורה אם יש לו פרנסה ממקום אחר כגון שיש לו עיסה חייבת מפריש עליה אחד מכ"ד בקב ואין זה כמפריש מן החיוב על הפטור שאין השאור בטל בעיסה ובתוס' קתני שמביא קמח ולש עיסה להשלים עם השאור לה' רבעים ומצטרף עם השאור. כדתנן במתני' דדבר שהורמה חלתה אין מפסיק. ואם לאו שאין לו עיסה חייבת חלה ולא קמח מוציא חלה א' מכ"ד על כל העיסה וטבל אוסר בכל שהוא במינו ונעשית כולה טבולה לחלה:

ג מתני' הנוטל שאור מעיסת חטין ונותן לתוך עיסת האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה. ואם לאו פטורה. א"כ למה אמרו הטבל אוסר בכל שהוא. במינו ושלא במינו בנותן טעם:

סעיף י

א (חלה פ"ד) שתי נשים שעשו שני קבין ונגעו זה בזה אפילו הן ממין א' פטור. ובזמן שהן של אשה אחת מין במינו חייב ושלא במינו פטור:

ב גמ' פי' אפי' הן ממין א' פטור ואין נשיכה זו וצירוף סל מצרפן כיון דמקפידות אפי' לשו שני קבין כאחד כיון דסופן לחלק בצק פטורות. כדפרישית לעיל גבי נחתום (בסי' ג' וע"ש) מין במינו חייב בנשיכה או בצירוף סל. ירושלמי סתם אשה אחת אינה מקפדת ב' נשים מקפידות אשה אחת שהיא מקפדת עשאוה כשתי נשים שתי נשים שאינן מקפידות עשו אותם כאשה אחת. אם אינה מקפדת למה היא עושה בשתי מקפדת. א"ר יוחנן בשאין לה מקום ללוש היה לה מקום ללוש. והיא עושה אותה בשתי מקומות מקפד' היא. נקי וקיבר מקפדת היא:

ג מתני' ואי זה הוא מין במינו החטין אין מצטרפין עם הכל אלא עם הכוסמין השעורין מצטרפין עם הכל חוץ מן החטין. ר' יוחנן בן נורי אומר שאר המינין מצטרפין זה עם זה:

ד גמ' פי' שאר המינין שלא הוזכרו במשנה הן שיבולת שועל ושיפון ולרבנן שיפון מין כוסמין ושבולת שועל מין שעורין ואין מצטרפין והכי איתא בירושלמי ולעיל פירשתי דבירושלמי פריך מהך מתני' אמתני' דפ"ק דקתני דכולם מצטרפין זה עם זה ומשני כאן בבלול כאן בנשוך:

סעיף יא

עוד תניא בירושלמי אית תני כל המינין מצטרפין זה עם זה פי' אפי' בנשוך. על דעתיה דהדין תנא ברא מה בין נשוך מה בין הבלול א"ר יודן אביו דרבי מתניא כשחלקן והוסיף עליה נשוכין חייבין בלולין פטורין. פירוש קב חטין וקב שעורין שנשכו וחלקן והוסיף על קב חטין רובע חטין ועל קב שעורין רובע שעורין דאי נשוך הוי חבור לכל דבר הרי כבר נתחייבו ומה שהוסיף פטור. כדאיתא בירושלמי (פ"ג הלכה ה) שני ישראלים שעשו שתי קבין וחלקו והוסיף זה על שלו וזה על שלו פטורין שכבר היה לו שעת חובה ונפטרו ולענין זה יש חילוק בין בלול לנשוך דאע"ג דשניהם חבור להתחייב בחלה מיהו סבר האי תנא ברא דנשוך חבור לחומרא אבל לא להקל לפטור אם הוסיף. הילכך נשוכין וחלקן והוסיף חייבים. בלולין וחלקן והוסיף פטורין. ולית הלכתא כהאי תנא ברא אלא נשוכים לא מצטרפו אלא כסדר שפירשתי למעלה:

סעיף יב

א מתני' שני קבין וקב אורז או תרומה באמצע אין מצטרפין. דבר שניטל חלתו באמצע מצטרף שכבר נתחייב בחלה:

ב גמ' ירושלמי קב מדומע אין מצטרף. קב הכותי אין מצטרף קב מין אחר מצטרף. קב אשה אחרת מצטרף קב חדש מצטרף. ר' בון בר' חייא בעי קב חלה מאי. תני רבי חלפתא בן שאול קב הקדש מצטרף. קב חלה אין מצטרף. מה בין הקדש מה בין החלה. הקדש ראוי הוא לפדותו ולחייבו בחלה. חלה אין ראוי לפדותה ולחייבה. אבל דבר שנטלה חלתה ראוי להתחייב אם נתן בו שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ואין לה פרנסה ממקום אחר:

סעיף יג

א מתני' קב חדש וקב ישן שנשכו זה בזה ר' ישמעאל אומר יטול מן האמצע וחכמים אוסרים:

ב גמ' ירושלמי יאות א"ר ישמעאל כוסמין וחטין ב' מינין הן ע"י שהן דומין לו אתמר מצטרף חדש וישן לא כל שכן. א"ר הילא טעמא דרבנן כוסמין וחטין ב' מינין הן ואין בני אדם טועין לומר שתורמין ומעשרין מזה על זה אבל חדש וישן מין אחד הוא אם

אתה אומר כן סבור לומר שתורמין ומעשרין מזה על זה (אבל חדש וישן מין אחד הוא). הנוטל חלה מן הקב. רבי עקיבא אומר חלה. וחכמים אומרים אינה חלה. ב' קבין שנטלה חלתן של זה בעצמו ושל זה בעצמו וחזר ועשאן עיסה אחת רבי עקיבא פוטר. וחכמים מחייבים. נמצא חומרו קולו:

סעיף יד

א מתני' רבן גמליאל אומר ג' ארצות לחלה מא"י עד כזיב חלה אחת מכזיב עד הנהר ועד אמנה ב' חלות אחת לאור ואחת לכהן. של אור יש לה שיעור ושל כהן אין לה שיעור. ומן הנהר ועד (אמנון) [אמנה] ולפנים ב' חלות אחת לאור ואחת לכהן של אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור וטבול יום אוכלה. רבי יוסי אומר אין צריך טבילה ואסורה לזבין ולזבות ולנדות וליולדות ונאכלות עם הזר על השולחן וניתנת לכל כהן:

ב גמ' פירוש שלש ארצות חלוקות בדין חלה. מא"י ועד כזיב פירוש כל א"י עד כזיב שהיא רצועה היוצאה מעכו לצד הצפון והוא א"י ממש וכבשוהו עולי בבל כדמפרש בפרק ששי דשביעית מפרישין חלה אחת ונאכלת בטהרה מכזיב עד הנהר לצד מזרח ומכזיב ועד אמנון לצד מערב ואין א"י ממש כי כבשוהו עולי מצרים ולא כבשוהו עולי בבל וקדושה ראשונה בטלה כשחרב הבית מפרישין ב' חלות. הראשונה נשרפת והב' נאכלת. ומפרש בירושלמי שאם לא היו מפרישין אלא חלה אחת אם היתה נאכלת יאמרו תרומה טמאה נאכלת כי זו הארץ טמאה היא כארץ העובדי כוכבים כיון [שלא] כבשוה עולי בבל. ואם היתה נשרפת יאמרו תרומה טהורה נשרפת כי רואין את בני הארץ נשמרים בטהרה. הילכך תיקנו להפריש ב' חלות ודבר תימה הוא בעיני הרואה ונותן אל לבו להבין טעם הדבר ואם אינו יודע להבין ישאל ויגיד לו. של אור יש לה שיעור מפורש בירושלמי מפני שהיא מן התורה ולאו דוקא מן התורה אלא נראית כשל תורה הואיל והיתה קדושה מתחילה הילכך יפריש כשיעור עיסה טמאה אחד ממ"ח: מן הנהר ועד אמנון ולפנים פירוש מתחילת הנהר ולפנים הימנו וכן מתחלת אמנון ולפנים הימנו הוא חוצה לארץ ממש הלכך מרבים בנאכלת וטבול יום אוכלו פירוש טבול יום דבעל קרי אף על פי שטומאה יוצאה עליו מגופו כיון דטביל שרי ביה. אבל טמא מת וטמא שרץ מותר לאוכלה דאין תרומת חו"לאסורה אלא למי שטומאה יוצאה עליו מגופו וכ"ש חלה זו השניה שאינה אלא להיכירא בעלמא: ר' יוסי אומר אין צריך טבילה כיון דאינה אלא להיכירא בעלמא אין לה דין תרומת חו"ל ומותרת אפי' למי שטומאה יוצאה עליו מגופו: ואסורה לזבים וכו'. וקאמר עלה בירושלמי לר' יהודה נצרכה וטעות סופר הוא וה"ג לרבי יוסי נצרכה ואע"ג דשרי ליה לבעל קרי בלא טבילה אסר לה להני בלא טבילה וע"כ

בלא טבילה איירי דאי כשטבלו איירי לרבנן נמי נצרכה אלא ודאי ה"נ שרו כשטבלו כי היכי דשרו טבול יום דבעל קרי אע"פ שטומאה יוצא מגופו דאין לחלק אחר שטבל בין טומאה חמורה לטומאה קלה כי היכי דמפליג רבי יוסי קודם שטבלו. ונאכלת עם הזר על השולחן ולא גזרינן העלאה אטו אכילה: גרסינן בבכורות פרק עד כמה (דף כז.) אמר שמואל חלת חו"ל מבטלה ברוב רבה מבטל ברוב ואכיל לה בימי טומאה ופירש ר"י הא דקאמר שמואל מבטלה ברוב לאוכלה כהן בימי טומאה קאמר כדהוה עביד רבה. ועובדא דרבה פירוש הוא למילתא דשמואל למימרא דאיהו ס"ל כשמואל והוה עביד בה עובדא אבל למיכלה זר לא מבטלא בהכי. וי"מ הא דשמואל אפילו לאוכלה זר נמי בטלה בהכי דסתמא איתמר ולבטול לגמרי משמע ורבה כהן הוה והיה סמיך עליו לאוכלה בימי טומאה ומאי דהוה עביד מפרש בגמרא והוא הדין לאכול זר ומביאין ראיה מן הירושלמי דגרסינן הורה רבי בבצרא שהיא צריכה רוב א"ר יונה מלמד שהיא עולה בפחות ממאה. אמר ר' זעירא מתני' אמרה כן ואפילו אחד באחד דתנינן ונאכלת עם הזר על השולחן. ומשמע שר"ל שהכהן והזר מערבין פתן ואוכלין ביחד כן כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ה מהלכות ביכורים) ור"י ז"ל אמר דגמרא דידן לא סבירא הכי דתרומת חו"ל אע"ג דאינה טובלת כדאמר שמואל בפרק עד כמה (שם) תרומת ח"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש מדמעת. כדמוכח במנחות פרק ר' ישמעאל (דף סז.) דקאמר תרומת העובד כוכבים בחו"ל אינה מדמעת משמע הא דישראל מדמעת: והרמב"ן ז"ל כ' (מהא) [דהא] דקאמר תרומת עובד כוכבים בחו"ל אינה מדמעת היינו במחצה על מחצה. והא דקתני אינה מדמעת ולא קתני אינה אוסרת למידק מינה הא תרומת עובד כוכבים בא"י מדמעת אפילו עד מאה כשל ישראל: וניתנת לכל כהן מפרש בירושלמי בין לכהן חבר בין לכהן עם הארץ וכתב הרב רבי' שמשון ז"ל דליתא דבפרק הזרוע (דף קל:) אמר דזרוע לחיים וקיבה אינם ניתנין לכהן עם הארץ דאין נותנין מנת אלא למחזיקים בתורת ה'. אלא הכא בחבר שאינו אוכל חולין בטהרה כי ההיא דרבי מאיר בשילהי הניזקין (דף סא.) ולי נראה דחלה ב' דמתני' עלה קאמר בירושלמי דניתנת לכהן עם הארץ דהקלו בה שאינה אלא להיכירא בעלמא וגם הקילו בה להתירה לישראל ע"י ביטול ברוב. ולא קשה הא דקאמר תרומת עובד כוכבים בחו"ל אינה מדמעת הא דישראל מדמעת. הרי פירשתי דין שלש חלות השנויות במשנתינו: וחלה דידן שאנו מפרישין עכשיו יש לה עוד דין אחר דגרסי' בבכורות בפרק עד כמה (שם) אמר רבינא הלכתא נדה קוצה לה חלה ואכיל לה כהן קטן ואי ליכא כהן קטן שקלא ליה בריש מסא ושדיא לה בתנורא והדר מפרשת חלה אחריתי כי היכי דלא לישתכח תורת חלה ואכיל לה אפי' כהן גדול:

נמצא דהיכא דאיכא כהן קטן שאוכל החלה אין להפריש חלה אחרת. ובחלה שלישית דמתני' אף ע"פ שגם היא בחו"ל צריך לעולם להפריש ב' חלות ואותה של אור אינה נאכלת כלל. דומיא דחלה ב' דמכזיב ועד הנהר ועד אמנון לפי שהיו סמוכין אצל ארץ ישראל ומתחזיא חלה דידהו כחלת א"י טמאה גזרו עליה שלא לאוכלה אפילו כהן טהור גמור בשביל שהיא טמאה. וההיא דבכורות איירי במקומות הרחוקים מא"י כגון מקום האמוראים ולא מתחזיא חלה דידהו כחלת א"י ולא גזרו עליה איסור מחמת טומאה עצמה ואמרו שהיא נאכלת לכהן קטן שלא יצא טומאה מגופו ולא יפריש אחרת כיון דזו נאכלת ונראה דה"ה נמי דשריא לכהן גדול שטבל לקריו אע"פ שלא העריב שמשו דמסתבר שאין להחמיר בה יותר מבחלת כהן שמפרישין הסמוכין לא"י. וכ"כ בעל ה"ג ז"ל אמר רבינא הלכך נדה קוצה לה חלה ואכיל לה כהן קטן או מאן דטבל לקריו. ואי תקשי לך אמאי נקט כהן קטן כיון דשריא אפילו לגדול שטובל לקריו. ואי משום טורח טבילה. והלא בלאו הכי צריכין לטבול לאכול בתרומה. וי"ל לפי שאין שיעור לחלת חו"ל ולפי שדבר מועט הוא נותנה לכהן קטן. והכי משמע לישנא שקלי לה בריש מסא ושדיא לה לתנורא אלמא דבר מועט הוא וכמו שהקילו בחלת בבל כשיש כהן קטן ולא הצריכו לשורפה ולהפריש אחרת לכהן כמו לאותם הסמוכים לא"י כך הקילו בשניה להתירה לזבין ולזבות לנדות וליולדות. דלא מפליג התם בין כהן גדול המותר בחלה ב' בשום טומאה ואף ע"ג דהחמירו בחלה שניה של סמוכים לא"י לאוסרה לזבין ולזבות שהרי החמירו גם בחלת האור יותר. ועוד שהרי הב' קבועה בסמוכים להפריש לעולם וברחוקים אין צריך להפרישה כשיש כהן קטן או גדול שטבל לקריו. לכך הקילו בה טפי ולא אסרוה אלא לזרים. ותמהתי על כי ראיתי ברוב מקומות באשכנז שאין מפרישין חלה שניה אף כששורפין הראשונה. ויש ליתן טעם לדבר משום דבימי אמוראים היו אוכלים תרומה טהורה בא"י כי היה להם אפר פרה כדאמרי' (נדה דף ו.) חבריא מדכו בגלילא ולכך הצריכו להפריש גם בחו"ל חלת כהן שלא תשתכח תורת חלה. אבל האידנא שבטל אפר פרה ואין חלה נאכלת בארץ ישראל אף בחו"ל אין צריך להפריש חלת כהן. וכ"כ בה"ג. וחלה בא"י אין מפרישין אלא אחת ושורפין אותה ומנהג טוב להפרישה כי הסברא נוטה להיפך כיון דאין חלה נאכלת בשום מקום כל שכן שתשתכח תורת חלה ולמחר יבנה בית המקדש וסבורים יהיו שאין דין שתאכל חלה:

סעיף טו

א העושה עיסה מחיטין ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואדם יוצא בה ידי חובה בפסח:

ב גמ' לשון הרמב"ן ז"ל הא מתני' חזינא לפרושה ולבררה משום דקשה היא ועמוקה ודאי מדקתני ואדם יוצא בה ידי חובתו שמעינן מינה דמדאורייתא הויא כשל חיטין כל אימת דאיכא טעמא דחיטין אע"ג דמערבינן בגוה אורז טפי טובא וה"נ אסיקנא בגמרא בפרק כל הזבחים שנתערבו (דף עח) דמתני' אפילו רובה אורז הוא ואפ"ה כיון דאיכא טעמא דחיטי לא בטל. וכיון דהכי הוא איכא למידק עלה דהא קיימא לן כזית בכדי אכילת פרס בטעמו וממשו דאורייתא הא כל היכא דליכא כזית בכדי אכילת פרס דכ"ע לאו דאורייתא. ונהי נמי דטעמא לא בטיל היאך יוצא ידי חובה בפסח הא עיקרה אורז הוא ואשכחן בתלמודא א"י פירושא דמילתא ופירוקה. דקא מפרש טעמא דמתני' משום גרירה. וה"ג התם בפ"ק דחלה כמה דאת אמר תמן אין לך בא לידי חמץ ומצה אלא ה' המינים בלבד ודכוותה אין לך נגרר עם כולן אלא חיטין ושעורין בלבד. רבי אילא בשם ר"ל לא שנינו אלא העושה עיסה מן חיטין. מן האורז אין נגרר אלא עם החיטין בלבד שמעינן השתא דטעמא דמתני' משום דאע"ג דעיסת האורז לאו לחם הוא מיהו כי מערב לה בהדי דגן ואית ביה טעם דגן (גזרו) [הדגן גוררו] לעשו' הכל לחם להתחייב בחלה וקסברי בני א"י דהאי דינא ליתא בכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון אלא בחיטין ובשעורין בלבד שגוררין מפני שדרך עיסה שנו ודרכן של בני אדם לעשות עיסה משאר המינין עמהן. ועוד דקאמר טעמא כמה דתימא תמן אין לך בא לידי מצה וחמץ אלא ה' מינים בלבד דהכי קים להו לרבנן והכי בדיק להו ודכוותה אין לך נגרר עם כולן לעשות עיסה ולבא לידי וחמץ אלא חיטין ושעורין בלבד. דקים להו לרבנן דאינהו גוררין ומביאין אחרים לידי חמץ ומצה ולא שאר מינין. ור' אילא בשם ר"ל סבר דאין לך גורר אלא החיטין את האורז אבל שעורין אין גוררין אורז ולא חיטין עצמן גוררין מין אחר. שלא שנינו אלא מן החיטין ומן האורז ואילו היה מין אחר נגרר או מין אחר גורר הוה תני לה במתניתין כדקתני האי. מדלא קתני אלא חיטין ואורז ש"מ שאין לך אחר גורר ונגרר. ודיוקא דדייק רבא מהא מתני' בפ' כל הזבחים (שם) דמין בשאינו מינו בטעמא וטעמא לא בטיל קושטא הוא ועל הדין אורחא נמי אתמר אף על גב דחיטין גוררין את האורז אי ס"ד טעמא בטיל דבר שנתבטל בעצמו האיך גורר את אחרים אלא טעמא לא בטיל וכיון דלא בטיל וחזי לאצטרופי כדנפשיה כגון דאיכא כזית בכדי אכילת פרס מצטרף לכל עונשים שבתורה לחלה ומצה נמי דגורר את האורז לעשותו לחם. ע"כ דבריו. ועוד האריך ודברים שאין בהם צורך הם. ולא ידענא מאי קשה ליה למה יוצא בו כיון דליכא כזית בכדי אכילת פרס. חיטי איתא בטעם וממש. דטעם כעיקר בשאין מינו דאורייתא וכיון שנתנו החיטין טעם באורז הפך הטעם את האורז להיותו כמו חיטה וקרינן טעמו

וממשו חיטה וכן מוכח בזבחים פרק התערובות (דף עח.) דאמר ר"ל הפיגול והנותר והטמא שבללן זה עם זה ואכלו פטור וכו' ש"מ נותן טעם ברוב לאו דאורייתא מתיב רבא העושה עיסה מן החיטין ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייב בחלה ואדם יוצא בה ידי חובה בפסח. ואף ע"ג דרובא אורז אלמא מין בשאינו מינו בטעמא וכיון שנתן בה טעם נקרא על שמו ויוצא בה ידי חובה וחשיב כטעם וממש חטה. ותדע דהא ר' יוחנן הוא דאמר ע"ז דף סו.) טעמו ולא ממשו אין לוקין עליו ואיהו גופא הוא דסבירא ליה כר"ע בפרק אלו עוברין (דף מד:) ובנזיר (דף לז.) טעם כעיקר דאורייתא. אלא ודאי הטעם עושה אותו כממש. וההוא דטעמא ולא ממשו אין לוקין עליו רבינו תם דאיירי במין ומינו. והר"ר חיים ז"ל טעמו וממשו קרי כשיש כזית בכדי אכילת פרס ובהכי מיירי הכא כשיש כזית חטין כדי אכילת פרס דאורז ואז נהפך כולו חטים ויוצא בה ידי חובה בכזית. והירושלמי שפי' הטעם משום גרירא משום דהוה קשה ליה נהי דאזלינן בתר טעם וחשיב כולן חטין מכל מקום כיון דרובה אורז אין בא לידי חמוץ והיאך יוצא בה משום מצה. ולכך הוצרך לפרש טעם החטה גורר את האורז וגורם לבא לידי חמוץ:
סליק הלכות חלה

הלכות כלאים

סעיף א

תנן בפ"ק דקדושין (דף לו:) כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ. ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחו"ל חוץ מן הערלה וכלאים. ר' אליעזר אומר אף החדש. ואמר עלה בגמרא (דף לז.) מאי תלויה בארץ ומאי אין תלויה. אילימא תלויה דכתיב ביה ביאה ושאין תלויה דלא כתיב ביה ביאה. והרי תפלין ופטר חמור דכתיב ביה ביאה ונוהגת בין בארץ ובין בחוצה לארץ. אמר רב יהודה הכי קאמר כל המצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ ושהיא חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ חוץ מן הערלה והכלאים רבי אליעזר אומר אף החדש וקיימא לן כרבי אליעזר דסתם לן תנא כוותיה. דתנן (ערלה פ"ג) החדש אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים. א"ר אסי (דף לט.) א"ר יוחנן לוקין על הכלאים דבר תורה. א"ל רבי אלעזר לר' אסי והא אנן תנן והכלאים מדברי סופרים לא קשיא כאן בכלאי הכרם כאן בהרכבת האילן. כדשמואל דאמר שמואל את חקתי תשמורו חקים שחקקתי לכם כבר בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים. מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה. מה בהמתך בין בארץ בין בחו"ל. אף שדך בין בארץ בין בח"ל. אלא הא כתיב

שדך ההוא למעוטי כלאי זרעים שבחו"ל רב נחמן ורב ענן הוו שקלי ואזלי באורחא. חזיוה להההוא גברא דהוי זרע חיטים ושעורים. א"ל ניתי מר ונשמתיה. א"ל לא חווריתון לא נתחוור לכם דבר זה כי מותר הוא. שוב חזו להההוא גברא דהוי זרע חיטי ושערי בי גופני א"ל ניתי מר נשמתיה. א"ל לא צהריתו. לא קי"ל כרבי יאשיה דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. רב יוסף מערב בזרוני וזרע א"ל אביי והא תנן וכלאים מדברי סופרים. א"ל ל"ק כאן בכלאי הכרם כאן בכלאי זרעים. כלאי הכרם דבארץ אסירי בהנאה גזרו בהו רבנן. כלאי זרעים דבארץ לא אסירי בהנאה בחו"ל לא גזרו בהו רבנן. נמצא דין כלאים עכשיו בחו"ל נחלק לג' חלקים הרכבת האילן מדאורייתא. כלאי הכרם מדרבנן. כלאי זרעים מותרים:

סעיף ב

הרכבת האילן הוא המרכיב יחור של אילן זה באילן אחר כדתנן פ"ק דמסכת כלאים אין מביאין אילן באילן ירק בירק ולא אילן בירק ולא ירק באילן. והא דאסירא הרכבה היינו דווקא בעץ מאכל אבל באילן סרק שרי והכי תניא בירושלמי (פ"א הלכה ז) מנין שאין מרכיבין עץ סרק על עץ מאכל או עץ מאכל על עץ מאכל (או) מין בשאינו מינו. ת"ל את חוקותי תשמורו. והא דמבעיא לן באלו טריפות (דף ס.) הרכיב ב' מיני דשאי' מאי. היינו בחו"ל דכלאי זרעי' שרו ומיבעיא לן אי חשיב הרכבת דשאים הרכבת אילן להתחייב עליהן בחו"ל משום דכתיב למינהו (בעשייתם) [בצאתם] והוי בכלל חקים שחקקתי לך כבר או דלמא כיון דלא כתיב בהו למינהו בצוואה לא. ולא מיקרי הרכבה אלא מין בשאינו מינו אבל מין במינו שרי. כדתנן (כלאים פ"א) ובאילן האגסים והקרוסטומלין הפרישין העוזרדין אין כלאים זה בזה. התפוח והחזרד הפרסקין והשקדים השזפים והרמון אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה. אגסים פרישׁ. קרוסטומלין מין אגסים הוא ודומה לעפיצים. פרישים פרונ"ש. עוזרדים קודונ"ש בלע"ז. חזרד גלנ"ש מין תפוח וגדל ביער ומאכילין אותו לחזרים. פרסקין גרעין שלו דומין לשקדים. שזפין מפרש בירושלמי הנוטע זיתים ורמונים יחד נפק מנהון שזפין. ותנן נמי התם אין נוטעין ירק לתוך סדן של שקמה ואין מרכיבין פיגם על גבי קידה לבנה מפני שהוא ירק באילן. אין נוטעין יחור של תאינה לתוך החצוב שתהא מקירו אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו מפני שהוא אילן בירק. ואין נותנין זרע של דלעת לתוך החלמית שתהא משמרתו מפני שהוא ירק בירק:

סעיף ג

ואע"פ דכלאי אילנות נפקא לן משדך לא תזרע כלאים. לא אסיר אלא הרכבה דומיא דהרבעה דבהמה. אבל מותר לערב זרע אילנות זה בזה ולזורען וכן זרעי השדה עם זרעי האילנות ולזורען יחד אע"פ שלוקין על הרכבת האילן ועל קיומו אפ"ה הפרי מותר. וכן מותר ליקח יחור מן האילן המורכב ולנוטעו בארץ דאין לך בכלאים שיאסר הפרי והעץ אלא כלאי הכרם דתנן (כלאי' פ"ח) כלאי הכרם אסורי' לזרוע ולקיים ואסורי' בהנאה. כלאי זרעים אסורין לזרוע ולקיים ומותרים באכילה [וכ"ש בהנאה]. כלאי בגדים מותרים בכל דבר ואין אסורים אלא ללבוש כלאי בהמה מותרים לגדל ולקיים ואין אסורים אלא להרביץ ואסור להניח לעובד כוכבים שירכיב באילן של ישראל. כדאמר במס' שבת פ' תולין (דף קלט.) דאפילו כשותא בכרמא אסור להניח לעובד כוכבים לזורעו בכרמו:

סעיף ד

כלאי הכרם אסורים בחוצה לארץ והוא שזרע שני מיני תבואה או שני מיני ירק עם החרצן במפולת יד דקי"ל הלכה כר' יאשיה כדאיתא בחולין בפרק ראשית הגז (דף קל:) אמר רב נחמן בר יצחק האידנא נהוג עלמא כתלת סבי כר' אילעאי בראשית הגז כרבי יהודה בן בתירה בטבילה וכר' יאשיה בכלאים. ופר"י אעפ"י שכמה משניות ובריייתות וסוגיות דתלמודא דלא כרבי יאשיה ההוא (כלאים פ"ו) דהמעביר עציץ נקוב בכרם קדש וההוא (שם) דהמסכך גפנו על גבי תבואה של חברו קדש ועוד כמה משניות במסכת כלאים וסוגיות דתלמודא ההיא דשבת פרק תולין (דף קלט.) שלחו ליה בני בשכר ללוי כשותא בכרמא מהו שלח להו כשותא בכרמא עירובא. ולשלח להו כרבי טרפון דכשותא בכרמא אין כלאים ולא קאמר ולשלח להו כר' יאשיה. וכן קאמר התם בפ' תולין מכריז רב האי מאן דבעי למזרע כשותא בכרמא [ליזרע כרבי טרפון] אבל כרבי יאשיה לא קאמר. אפ"ה בדורות אחרונים חזרו להיות עושין כרבי יאשיה. וכן הא דאמר כרבי אילעאי בראשית הגז ופי' רש"י ה"ה במתנות דחד טעמא איתא בתרוייהו משום דילפי' נתינה נתינה מתרומה וחזינן לכולהו אמוראי שהיו נותנין מתנות לכהן. ורב נחמן בר יצחק גופיה דפסק כרבי אילעאי קאמר התם (חולין דף קלב:) דקנס אטמא אחד שלא נתן מתנות לכהן קנס אותו ולקח ממנו אטמא ונתנו לכהן וכן הא דפסק הלכה כרבי יהודה בן בתירה בטבילה כולהו תנאי ואמוראי סברי בפ' מי שמתו (דף כב.) דלא כרבי יהודה בן בתירה. אלא שבדורות האחרונים בסוף ימיו של רב נחמן בר יצחק חזרו לנהוג קולא באלו שלשה וחברם רב נחמן בר יצחק יחד ואמר האידנא נהוג עלמא ונשתנה בהן המנהג כי עד הנה לא נהיגי כן. והראב"ד ז"ל כתב הא דבעי רבי יאשיה חטה ושעורה

וחרצן במפולת יד היינו דוקא לענין מלקות אבל לענין איסור לא בעינן שיזרעם במפולת יד. כדתנן המעביר עציץ נקוב בכרם קדש. ונראה לפי דעתו דהאי איסורא ליתא אלא מדרבנן כיון דלא אסרה תורה אלא ג' יחד מנלן דמיקרי כלאי הכרם אם לא עשה כן. ולדעת ר"י נראה דאפילו איסורא דרבנן לית ליה מדפירש דהני סתם מתניתין דלא כרבי יאשיה ואי סבר רבי יאשיה דאסירי אתיין שפיר כוותיה. ואף לדעת הראב"ד ז"ל נראה דלא אסיר בחוץ לארץ אע"ג דאסיר בהנאה בארץ. כיון דלא אסיר ליה אלא מדרבנן לא עדיף מכלאי זרעים דאסירי מדאורייתא בארץ ולא גזרו עליה בחוץ לארץ. והרמ"ה ז"ל כתב דמודה רבי יאשיה דאם זרע ביני גופני בארץ דאסור ואפילו חד מינא דזרעים אסור אבל בחוץ לארץ שרי. משום הכי לא שמתיה להההוא גברא דהוה זרע בזרוני ביני גופני כי לא זרע אלא חד זרע ביני הגפנים. אבל אם זרע שני מיני זרעים בין הגפנים גזרו ביה רבנן בחו"ל. דהא טעמיה דרב יוסף בכלאי הכרם לאו משום דאסירי בהנאה מדאורייתא קאמר אלא סתמא קאמר משום דבארץ ישראל אסור בהנאה משמע אפי' מדרבנן ומיהו ה"מ היכא דזרע שני מיני זרעים בכרם דסוף סוף לכי צמחי דמי לאיסורא דאורייתא דהא לא מוכחא מילתא אי במפולת יד זרע אי לא. אבל היכא דזרע חד ביני גופני כיון דלא דמי לכלאים דאורייתא אע"ג דבארץ גזרו ביה רבנן איסור הנאה בחו"ל לא גזרו ביה כלל איסור כי עובדא תניינא דרב נחמן דאי אמרת כי האי גוונא איכא איסור בחו"ל אמאי לא שמתיה להאי גברא ע"כ ולא ידענא מנ"ל זה החילוק שחלק בין זרע אחד לב' זרעים דהך לישנא דהוי זרע בזרוני ביני גופני משמע זרעים הרבה דומיא דרב יוסף מערב בזרוני וזרע (בי גופני סתם) ועוד דהא לישנא דקאמר כלאי הכרם דבארץ אסירי בהנאה משמע מדאורייתא שהרי לא מצינו מפורש איסור הנאה בכלאים מדרבנן. דכל הני מתניתין דפליגי על רבי יאשיה ואסרי בלא מפולת יד מדאורייתא קא אסרי ור' יאשיה דבעי מפולת יד מדאורייתא לא מצינו מפורש שאוסר בלא מפולת יד מדרבנן. הלכך אמורא היה לו לפרש דבריו ולומר דאפילו בדבר שאין אסור בארץ אלא מדרבנן גזרו בחו"ל והיה משמיענו גם חידוש זה דיש איסור בכלאי הכרם מדרבנן לר' יאשיה אלא מדקאמרי דאסירי בהנאה בסתם משמע דמדאורייתא קאמר. והרמב"ם כתב אבל בחו"ל מותר לזרוע בצד הגפנים בתוך הכרם לכתחילה ולא אסרו בחו"ל אלא לזרוע ב' מיני ירק או תבואה עם החרצן במפולת יד. ואע"פ שמותר לזרוע הירק בצד הכרם בחו"ל. הרי אותו הירק הזרוע שם אסור באכילה ואפילו בחו"ל. והוא שיראה אותו לוקט ומוכר אבל ספיקו מותר עכ"ל מתוך דבריו משמע שמותר לכתחלה לזרוע ב' מינים בצד הגפנים מדקאמר דלא אסרו בחו"ל אלא לזרוע ב' מינים עם החרצן במפולת יד משמע דלזרוע

ב' מינים בין הגפנים שרי וכן מוכח ההוא עובדא דהוי זרע בזרוני ביני גופני דמשמע ב' מיני זרעים ולא שמתוה כיון דמותרים לזרוע מותרים נמי באכילה. דאי אסורים באכילה אמאי לא שמתוה להההוא גברא דמסתמא זורען כדי לאוכלן והוי להו לשמתיה לאפרושי מאיסורא. ואף את"ל משום דאכתי לא עביד איסורא בשעת זריעה לא שמתוה מ"מ כיון שידעו שזרע לאכלו היה להן להודיעו שהיו אסורין באכילה. ולישנא דגמרא משמע שלא אמרו לו כלום אלא רב נחמן אמר להו לא צהריתו דקי"ל כרבי יאשיה ואין שום איסור בדבר לא בזריעתו ולא באכילתו. ומה שכתב ואע"פ שמותר לזרוע הירק בצד הכרם בחו"ל הרי אותו הירק הזרוע שם אסור באכילה אפי' בחו"ל. ר"ל אע"פ שמותר לזרוע ירק בצד הכרם ומותר גם לאוכלו הרי אותו הירק הנמצא זרוע אצל הכרם ואין ידוע אם נזרע במפולת יד או נזרע בצד הגפנים אסור באכילה אפילו בחו"ל כההיא דתנן בפ"ב דערלה ומייתי לה בפ"ק דקדושין (דף לח:) כרם שהוא נטוע ירק וירק נמכר חוצה לו בארץ ישראל אסור ובסוריא מותר ובחו"ל יורד ולוקח (ס"א ולוקט) ובלבד שלא ילקט ביד. וכן מוכח נמי דבהכי מיירי מדכתב אבל ספיקו מותר אלמא דמיירי בספק כלאים דאורייתא כההיא דמתני' דערלה ואסור באכילה אם לקטן ביד. אבל אם ידוע לו שנזרע בצד הגפנים ולא במפולת יד מותר ללוקטן ולאוכלן. וכן לכתחילה מותר לזרוע בצד הגפנים ב' מיני זרעים ולאוכלן כן נראה שצריך לפרש דבריו. וכן עמא דבר שזורעין בין הגפנים. ומיהו צריך לדקדק דאע"פ שאין כאן איסור כלאים מ"מ יהא אסור משום הרכבת ירק באילן דאסור מן התורה אף בחו"ל. דשרשי הירק נכנסים בתוך שרשי הגפן. כי ההיא דריש פ"ז דכלאים המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על גביו ג' טפחים לא יביא זרע לשם אפילו הבריכה בדלעת או בסילון. הבריכה בסלע אע"פ שאין עפר על גביו אלא ג' אצבעות מותר להביא זרע עליה. פי' המבריך היינו שלוקחין זמורה מגפן אחד ומשכיבין אותה תחת הארץ ומוציאין ראשה מצד אחר ונעשית שמה גפן. ולא יביא זרע ע"ג אפילו הרחיקה ו' טפחים מן הגפן. ומדקדק עליה בירושלמי אמאי אסור אי משום שהשרשין נכנסין בגפן ואסור משום הרכבת ירק באילן מאי איריא גפן אפילו כל אילן נמי מדתנן בפ"ק דכלאים אין מביאין ירק באילן. ואי משום עבודה שצריך להרחיק מן הגפן שתחת הזרעים כמו מן הגפן שבצד הזרעים. נתני ו' כדין עבודה. כר"ע דאמר (כלאים פ"ו) ג'. אי כר"ע אפילו מן הצד יהא אסור ומשמע דוקא ע"ג לא יביא הא מן הצד מותר. ומשני לעולם משום הרכבה ושאני גפן דרכיך ונכנסין שרשי הזרעים לתוכו. אבל שאר אילנות קשין הן ואין נכנסין לתוכו אלמא שמעינן מהך מתני' דמתרצי' דשייך הרכבה אפילו תחת הקרקע ואם כן נמי כשזורע בצד הגפן נכנסין שרשי הזרעים

בתוך שרשי הגפן. ונהי דהזרעים מותרים מכל מקום יהא אסור לזרוע משום הרכבת ירק באילן. ונראה לי דאף על גב דשייך הרכבה תחת הקרקע ה"מ דמבריך זמורה תחת הקרקע שכבר היה שם אילן עליה קודם שהבריכה. אבל מה שנכנסים שרשי הזרעים בתוך שרשי האילן לא מיקרי הרכבה דאין שם אילן על השרשים תדע לך שהרי גפן יחידית עבודתה ו' טפחים אע"פ שהשרשים מתפשטים חוץ לו' ולא חיישינן להרכבה. ועוד האמר היה גדר בנתיים זה סומך לגדר גפן מכאן וזה סומך לגדר תבואה מכאן. ואע"פ שנכנסה שרשי התבואה לתוך שרשי הגפן אלמא לא מיקרי הרכבה מה שנכנסין תחתיה לתוך השרשים כיון דאין שם אילן עליה:

סעיף ה

א מתני' כלאי בהמה מותרים לגדל ולקיים ואין איסור אלא להרביע:

ב גמ' ומותר להכניס לדיר שני מיני בהמות זכרים עם נקבות ואינו חייב עד שיכניס כמכחול בשפופרת כדאמר בב"מ פ' השוכר את הפועלים (דצ"א.) אמר רב פפא הני תרתי מילי בעו מינאי דבי (רב) פפא בר אבא ופשטינן להו לאיסורא חדא כהלכתא וחדא דלא כהלכתא. בעו מינאי מהו ללוש את העיסה בחלב וכו' בעו מינאי מהו להכניס שני מינים לדיר ופשטינן להו דלא כהלכתא דאמר שמואל במנאפים עד שיראו כדרך המנאפים ובכלאים עד שיכניס כמכחול בשפופרת:

ג מתני' כלאי בהמה אסורין זה בזה:

ד גמ' כגון הנולדים מן הסוס שאביהן חמור עם הנולדים מן החמור שאביהן סוס וכמ"ד בפרק אותו ואת בנו (דף עח:) אין חוששין לזרע האב דלמ"ד חוששין כל מיני פרדות אחת הן: גרסינן בפ' אותו ואת בנו (שם) ת"ר אותו ואת בנו נוהג בנקבות ואינו נוהג בזכרים. חנניא אומר נוהג בין בזכרים בין בנקבות. ופליגי בהא. תנא קמא סבר אין חוששין לזרע האב וחנניא סבר חוששין לזרע האב. אמר (דף עט.) רב הונא בר חייא אמר שמואל הלכה כחנניא. תנן רבי יהודה אומר הנולדים מן הסוס אע"פ שאביהן חמור מותרים זה עם זה אבל הנולדים מן החמור והנולדים מן הסוס אסורים זה עם זה. איבעיא להו מיפשט פשיטא ליה לר"י דאין חוששין לזרע האב או דילמא ספוקי מספקא ליה. למאי נפקא מיניה למשרי פרי עם האם. אי מיפשט פשיטא ליה פרי עם האם שרי. ואי מספקא ליה פרי עם האם אסור. ת"ש דא"ר הונא בריה דרב יהושע הכל מודים פרי עם האם שאסור ש"מ ספוקי מספקא ליה ש"מ א"ל ר'אבא לשמעיה כי מעיילת לי כודנייתא לריספק עיין בהנך דדמיין להדדי ועייל. דסבר אין חוששין לזרע האב וסימנין דאורייתא מאי סימנין. כי הא דאמר ר' אבא עביא קליה בר חמרא. ציל קליה בר סוסיא. ואמר רב פפא רבי

אודניה וזוטרין גנובתיה בר חמרא רבי גנובתיה וזוטרין אודניה בר סוסיא. ולכאורה הוי משמע דהלכה כחנניא דהא שמואל פסק כחנניא ואשכחן סתם משנה בבכורות פרק מומין אלו (דף מה:) דתנן אלו כשרים באדם ופסולין בבהמה אותו ואת בנו ומוקי לה בגמרא כחנניא. ועוד דבפרק השואל (דף צה:) פליגי אביי ורבא אביי סבר כרבי יאשיה ומתרץ קראי כר' יאשיה ורבא סבר כר' יונתן ומתרץ קראי כרבי יונתן אלמא הלכה כר' יונתן דהילכתא כרבא לגבי אביי. ואמרינן בפרק אותו ואת בנו (דף עח.) דחנניא סבר כרבי יונתן. ומיהו בעל הלכות פסק דליתא לדחנניא בענין אותו ואת בנו וכן כתב בשאלתות דרב אחאי וכן כתב רב אלפס. וכן מסתברא משום דכל הני אמוראי דיהבי בהו סימנין וכן רבי אבא דאמר ליה לשמעיה וכו' סברי כר"י. וכן בפרק בתרא דכתובות (דף קיא.) קאמר יצחק ושמעון וישעיה אומרים הלכה כר"י בפרדות וגם מדמתרגמינן ושור או שה אותו ואת בנו וגו' ותורתא או שיתא לה ולברה משמע דאינו נוהג בזכרים. ומיהו מסקינן דר"י מספקא ליה אי חוששין לזרע האב או לא. ואמר נמי בפ' הזרוע (דף קלב.) דבין ר"א ובין רבנן מספקא להו אי חוששין לזרע אב אי לא הילכך גם פרי עם האם אסור דלמא חוששין לזרע האב וכן לענין אותו ואת בנו אם מכירו שהוא אביו אסור לשוחטו ביום א'. וכן פסק ר"ת ז"ל בספר הישר וכן ר"י. והנולדים מן החמור שאביהם סוס עם הנולדים מן הסוס שאביהם חמור אין לוקין עליהן דלמא חוששין לזרע האב וכל מיני פרדות אחת הן. והרמב"ם ז"ל כתב (פ"ט מהל' כלאים) הנולדין מן הכלאים אם היו אמותיהן ממין אחד מותר להרכיבן זה על זה. ואם היה אמותיהן משני מינין אסור להרכיבן זה על זה. ואם הרכיבן לוקה. וכן אם הרכיב זה הנולד אפי' על מין אמו לוקה כיצד פרד שאמו חמורה מותר להרכיבו על פרידה שאמו חמורה. ואסור להרכיבו אפי' על חמורה. ודבריו תמוהין מדקאמר אם היו אמותיהן משני מינין לוקה אלמא פשיטא ליה דאין חוששין לזרע האב. והדר קאמר אם הרכיב זה הנולד אפי' על מין אמו לוקה אלמא פשיטא ליה דחוששין לזרע האב. ואם היה מזכיר בשניהם אסור או לוקה מכת מרדות הוי ניחא: ירושלמי איסי בן יהודה אומר אסור לרכוב על הפרידה מק"ו. ומה בגדים שאני מותר ללבוש זה על זה אני אסור בתערובתו. בהמה שאני אסור לנהוג זה עם זה לא כ"ש שאני אסור לרכוב עליה. והא כתיב וירכבו איש על פרדו וינוסו. אין למדין מבני המלכות. פירוש שלא כדין עשו ולא יכלו למחות בהן. והא דכתיב והרכבתם את בני שלמה על הפרדה אשר לי. בריה מששת ימי בראשית היתה. כדאמר בפסחים (דף נד.) אף הפרדה. ובתוספתא קתני אמר להן אין למידין מן התקוע פירוש תקע עצמו לדבר הלכה ושלא כדין עשה. א"ל הרי הוא אומר ויעש הישר בעיני ה' ולא סר מכל אשר

צוהו. וליתא לדאיסי דהאי ק"ו מעיקרא פריכא הוא. דאין חומרא בכלאי בהמה טפי מבכלאי בגדים דכי היכי דאין כלאי בגדים בלא חבור ה"נ אין כלאי בהמה בלא חבור דכתוב בהו יחדיו כמו בכלאי בגדים ואם היה דף מונח על סוס וחמור ההולכין זה אצל זה ואין קשורין יחד מותר לישב על הדף. דלא שייך כלאים אלא א"כ קשורין יחד בקרון או במחרישה: מתני' בהמה עם בהמה וחיה עם חיה בהמה עם חיה וחיה עם בהמה טמאה עם טמאה וטהורה עם טהורה טמאה עם טהורה וטהורה עם טמאה אסורים לחרוש ולמשוך ולהנהיג: גמ' אע"ג דבהרבעה כתיב בהמתך ובחרישה כתיב שור וחמור. בשילהי שור שנגח את הפרה (דף נד:) ילפינן בהמתך בהמתך משבת ושור שור משבת ואסרינן אפי' חיה ועוף משני מינים אע"פ שדומין זה לזה כדאמר בשילהי שור שנגח את הפרה אר"ל כאן שנה רבי תרנגול טווס ופסיוני כלאים זה בזה. פשיטא אמר רב חביבא משום דרבו בהדי הדדי מהו דתימא חד מינא הוא קמ"ל. ותנן נמי בפרק קמא דכלאים הזאב והכלב כלב כופרי השועל העזים הצביים היעלים והרחלים הסוס והפרד הפרד והחמור החמור והערוד ואע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה. אמר שמואל אווז ואווז הבר כלאים זה בזה. ומפרש טעמא משום דזה ביציו מבחוץ וזה ביציו מבפנים. והא טענא חדא ביעא בשחלא והא טענא כמה ביעי בשחלא: אר"ל המרביע שני מינין שבים לוקה. ובחיה שבים איירי דשייך בהו הרבעה. מאי טעמא. אמר רב אדא בר אהבה משמיה דעולא אתיא למינהו למינהו מיבשה. בעו רחבה הנהיג בעיזא ושבוטא מהו כגון שקשר עז בקרון ביבשה על שפת הים וקשר בה דג בים והנהיג בשניהם. ולא איפשיטא ואזלינן לחומרא. כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ט מהלכות כלאים) כל העושה מלאכה בשני מיני בהמה וחיה והיה אחד מהן מין טהורה והשני מין טמאה הרי זה לוקה בכל מקום. שנאמר לא תחרוש בשור וחמור יחדיו. אבל מדברי סופרים כל שני מינין שהן כלאים בהרבעה אסורים לחרוש בהן כאחד ולמשוך אותן ולהנהיגן. ואם עשה בהן מלאכה כאחד או משך בהן או הנהיג היו מכין אותו מכת מרדות. ונראה דסבירא ליה דאע"ג דילפינן שור שור משבת הכי ילפינן לעשות כל בהמה וחיה כשור וחמור. ומיהו בעינן דומיא דשור וחמור שיהא אחד טמא ואחד טהור. אבל שני מיני בהמה טהורה או שני מיני בהמה טמאה אין אסורין אלא מדרבנן ואין דבריו נראין. דמתניתין כוללת יחד טמאה עם טמאה טהורה עם טהורה טהורה עם טמאה טמאה עם טהורה אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג אלמא שכולן שוין באיסורן טמאה עם טמאה וטהורה עם טהורה כמו טמאה עם טהורה. וכן מתני' שור שנגח את הפרה (דף נד.) דקתני אחד השור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני וכו' ולכלאים משמע דכולן דין אחד להן

ונוהגין בכל מיני בהמה חיה ועוף. וכן הא דאמר ר' ירמיה אמר ר"ל המרביע שני מינין שבים לוקה ומבעיא ליה אי לוקה גם בהנהגת המין דיבשה עם מין דבים אלמא דלוקה בהנהגת כל שני מינים וכן אמר בפרק בתרא דמכות (דף כב.) א"ר אושעיא המרביע שור פסולי המוקדשין לוקה גוף אחד הוא ועשאו הכתוב שני גופין. ופר"ת דעשאו הכתוב כצבי וכאיל והמנהיג בצבי ואיל לוקה דב' מינין הן וכפירושו מוכח בפ"ה דבכורות (דף לג.) דקאמר התם תלתא צבי ואיל כתיבי חד לכדרבי יצחק ורבי אושעיא ופרש"י לא אתפרש מלתייהו ולפירוש ר"ת ניחא דהיינו הך דמכות דלוקה עלייהו משום צבי ואיל. והרמב"ם ז"ל הוצרך לפרש לפי שיטתו דשור פסולי המוקדשים מפני שהיה קדש ונעשה כקדש וחול מעורבין זה עם זה נמצאת בהמה זו כבהמה טמאה והטהורה המעורבין יחד. ודוחק הוא לעשות חול כבהמה טמאה לחייבו מלקות. וגם שנינו בספרי לא תחרוש בשור ובחמור אין לי אלא שור וחמור מנין לעשות שאר בהמה וחיה ועוף כיוצא בו בשור וחמור ת"ל לא תחרוש מ"מ. א"כ למה נאמר שור וחמור. בשור וחמור אי אתה חורש אבל אתה חורש בשור ובאדם ובחמור ובאדם. אלמא לא מצא שום דבר להוציא מכלל לא תחרוש אלא אדם מכלל דכל שני מיני בהמות הם בכלל לא תחרוש דומיא דאדם. דאלמלא מיעטיה קרא היה אסור עם שור או עם חמור ואם הוא בכלל טמא יהא מותר עם החמור ואם הוא בכלל טהור יהא מותר עם השור. אלא ודאי אין חלוק וכל שני מיני בהמות לוקה עליהן מן התורה:

סעיף ו

א מתני' המנהיג סופג את הארבעים והיושב בקרון סופג את הארבעים ור"מ פוטר:

ב גמ' בפ"ק דב"מ (דף ח:) קאמר שמואל קמפיך למתני' ותני וחכמים פוטרין. משום דשמואל סבר דרכוב לא קני וכ"ש יושב ולהכי מפיך דתיקו מילתיה כחכמים. ור"י ז"ל פסק כשמואל דלא אשכחן אמורא דפליג עליה. ואע"ג דפריך ליה טובא הא שני לכולהו ומתני' דהיו שנים רוכבים ע"ג בהמה מוקי לה שמואל במנהיג ברגליו והאלפס ז"ל לא הביא דברי שמואל כלל אלא הביא המשנה כצורתה משמע דליתא להך דשמואל משום דפריך ליה טובא. ואף ע"ג דשנינהו נראה לו לרב אלפס ז"ל דשנויי דחיקי נינהו ורכוב קני ולא מפכינן למתני'. והיושב בקרון לוקה משום דאזלי מחמתיה. משום דלא גרע מהנהיגה בקול דלוקה משום דבדבוריה קעביד מעשה:

ג מתני' והשלישי שהיא קשורה לרצועות אסורה:

ד גמ' פי' אם היו קשורין ב' סוסין בקרון וקשר חמור עמהן אע"ג דבלא חמור קאזלי אסור ולא חזינן לחמור כמאן דליתיה כיון דזה יכול וזה אינו יכול דליהוי מסייע שאין בו ממש:

ה מתני' אין קושרין את הסוס לא בצידי הקרון ולא אחורי הקרון ולא את הלובדקים לגמלים:

ו גמ' פי' דרך עגלה למשוך בקרון כדאיתא בפרק כיצד הרגל (דף יז:) ואין קושרין את הסיס לא בצידי הקרון ולא אחורי הקרון ללמדו למשוך. ומפרש בירושלמי מפני שזה נושא עצלותו של זה פי' שהראשון מתעצל גוף של אותו שאחר הקרון נוגע בקרון ומנהיגו בקרון בגופו רב אמר מפני שנושאין חבל שבינתיים. ואם קשרו בשערו פטור שאם ימשוך יכאב לו:

סעיף ז

ראיתי בתשובה ששאל רבינו אפרים את ראבי"ה אם ישראל רוכב על הסוס לצוד ציד להביא ומושך בחבל כלבים אצל הסוס אם הוא לוקה משום מנהיג בכלאים. דבירושלמי משמע אע"פ שאין עושה מלאכה אלא מנהיג לחודיה לוקה. דקאמר התם ומאי כלאי בגדים שמותרים ללבוש זה על זה אסור בתערובות כלאי בהמה שאסור להנהיג זה את זה וכו'. משמע דומיא דלבישת כלאים דמותר בלא חבור כך כלאי בהמה אע"פ שאין קשורין שמנהיגן ביחד אסור. וה"נ אמרי' בפ' במה בהמה יוצאה ובלבד שלא יכרוך. וקאמר עלה אמר רב אשי (דף נד.) ע"כ לא שנו אלא לענין כלאים. כלאים דמאן. אילימא כלאים דאדם והתנן אדם מותר עם כולן לחרוש ולמשוך. הרי לך דאע"פ שאין עושין מלאכה ואין קשורין יחד אלא שכרוכין דאסור. ואע"ג דתנן אין קושרין הסוס בצידי הקרון ומפרש בירושלמי מפני שנושאים החבל משמע שצריך מלאכה. י"ל התם מפני שאין מנהיגן ממש יחד שהעגלה לפני הקרון והסוס לצד הקרון הילכך כשנושאין החבל בינתיים הוי כאילו מנהיג יחד. ובספרי דרש לרבות הדש והמנהיג מאי קרא דכתיב יחדו מ"מ. ולא דריש האי יחדו כמו יחדו דכלאי בגדים פרט לתוכף תכיפה אחת. א"כ משמע דאפי' אין מחוברין יחד אלא שהוא מנהיגן יחד לוקה וכן משמע מפלוגתא דר' יונתן ור' יאשיה דקאמר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב יחדו דומיא דשור וחמור. מכלל דשור וחמור אין לי אלא למעט אלא שאין חייב בזה אחר זה אבל כשמנהיגן יחד לוקה דומיא דמכה אביו ואמו אם לאו קרא יתירא ע"כ. התשובה דעתי נוטה שאין בו צד איסור. חדא שאין איסור כלל אלא בשעת מלאכה. ועוד דאינן קשורין יחד ותנן בפ' בתרא דכלאים אין קושרין את הסוס לא בצידי הקרון ולא לאחר

הקרון ולא את הלובדקי לגמלים ור"מ מתיר. ואם היו מסייעין בירידה ובעליה ד"ה אסור ומדנקט קשירה ש"מ דוקא היא אבל בלא קשירה לא. ומדנקיט נמי אם היו מסייעין בירידה ובעליה הכל מודים שהוא אסור ש"מ בשעת מלאכה בעינן. ועוד מדנקט בצידי הקרון ש"מ דוקא בקרון. ורישא דמתיר ר"מ כשקושרין בצידי הקרון לאחר הקרון מיירי שאין מסייעין כלל אלא שקושרין לקרון בעלמא ואפ"ה אסרי רבנן מפני מראית העין. וההיא דאוסי הבבלי ה"פ ומה כלאי בגדים שמותרים ללבוש זה על זה אסור בתערובתן כשנתחברו יחד בב' תכיפות. כלאי בהמה שאסור להנהיגם זה עם זה בקשירה אינו דין שיהא אסור בתערובתן כשנעשו גוף אחד. תדע לך דבהנהגה בקשירה איירי מדמייתי לה אמתניתין דאין קושרין את הסוס. וראייה דבעי' בשעת מלאכה מן הירושלמי דקאמר מפני שנושאין חבל בינתיים אלמא בעינן שיעשו שניהם מלאכה אחת. ועוד מלישנא דקרא דכתיב לא תחרוש. וההיא דבמה בהמה פר"ח דכריכה היינו כמו קשירה ואף בשעת מלאכה כמו שפירש רש"י ז"ל התם: סליק הלכות כלאים

הלכות ערלה

סעיף א

תנן בפ"ק דקדושין (דף לו:) כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחו"ל חוץ מן הערלה והכלאים. רבי אליעזר אומר אף החדש. ותנן בשלהי מסכת (כלאים) [ערלה] החדש אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים. ואמרו בפ"ק דקדושין (דף לח:) מאי הלכה. אמר רב יהודה הלכות מדינה עולא א"ר יוחנן הלמ"מ. אמר ליה עולא לרב יהודה בשלמא לדידי דאמינא הלכה למשה מסיני היינו דשני לן בין ערלה לכלאים. דתנן ספק ערלה בא"י אסור ובסוריא מותר ובחו"ל יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט ואילו גבי כלאים תנן כרם שהוא נטוע ירק וירק נמכר חוצה לו בא"י אסור ובסוריא מותר ובחו"ל יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד. פי' עובד כוכבים יורד ולוקט בפני הישראל וישראל קונה ממנו ובלבד שלא ילקוט הישראל ביד. אלמא מקילינן בכלאים טפי מערלה. לדידי ניחא דערלה הלמ"מ וכלאים הלכות מדינה. אלא לדידך ניתני או זה וזה יורד ולוקח או זה וזה יורד ולוקט. הא אמר ליה שמואל לרב ענן תני או זה וזה יורד ולוקח או זה וזה יורד ולוקט. אמר רב אסי א"ר יוחנן ערלה בחוצה לארץ הלמ"מ. א"ל רבי זירא לרב אסי והא תנן ספק ערלה בא"י אסור ובסוריא מותר בחו"ל יורד ולוקח. אשתומם כשעה חדא א"ל

אימור כך נאמרה ודאה אסור ספקה מותר. ונראה דהלכה כר"י דקי"ל הלכה כר"י לגבי שמואל ועוד מתני' מסייע ליה לרבי יוחנן:

סעיף ב

תנן (ערלה פ"א) הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה. רבי יוסי אומר אפי' אמר הפנימי למאכל והחיצון לסייג הפנימי חייב והחיצון פטור: גמ' פי' לסייג מלשון סוגה בשושנים (שיר ז) שנטע אילנות להיותן גדר לכרם סביב. לקורות מגדל הנטיעות לעשות ממנה קורות ואין עיקר נטיעתו בשביל אכילת פירותיהן פטור מן הערלה. ובירו' דרש ונטעתם כל עץ מאכל את שהוא למאכל חייב. לסייג ולקורות ולעצים פטור. עוד מפרש בירו' שצריך שיהא ניכר בהם שהם נטועים לכך. לעצים שנטען רצופים שלא הרחיקן זה מזה כדרך שעושין לעץ מאכל: לקורות במשפה הענפים כדי שיתעבו ויהיו גסים לסייג מקום הסייג מוכח עליו ואם חישב עליה בשנה ראשונה או בב' למאכל חייב בערלה וברבעי. ומונה משעת נטיעה. אבל אם חשב בסוף שלישית אין בו דין רבעי שאין רבעי בלא ערלה ואם נטעו למאכל ואח"כ חשב עליו לסייג חייב. אבל אם נטעו למצוה ללולב ולאתרוג חייב. הפנימי למאכל שחשב שהענפים הפנימים שלצד השדה יהיה למאכל אף בזה שהכל אילן אחד הוא אפ"ה החיצון פטור. ומפרש בירושלמי וכן נמי אם התחתון למאכל והעליון לסייג או להיפך:

סעיף ג

א מתני' הנוטע לרבי' חייב ור"י פוטר הנוטע ברה"ר והעובד כוכבי' שנטע והגזלן שנטע והנוטע בספינה והעולה מאליו חייב בערלה:

ב גמ' והנוטע לרבים שנוטע ברשותו לצורך רבים. בפרק כל שעה (דף כג:) מפרש טעמא דרבנן דסברי לכם להביא את הנטוע לרבים. ור"י סבר ונטעתם משמע נמי לרבים ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט. ורבנן סברי ונטעתם כל אחד לעצמו משמע. ובירו' מוקי פלוגתייהו בנוטע ברה"י והוא של הרבה בני אדם כגון בירושלים והנוטע ברה"ר לצורך עצמו. והעובד כוכבי' שנטע דרשינן בירו' כי תבואו ונטעתם פרט לנטעו עובד כוכבים עד שלא באו לארץ. יכול שאני מוציא שנטעו עובד כוכבים משבאו לארץ ת"ל כל עץ. מכאן אמרו נטעו עובד כוכבים אע"פ שלא כבשו ישראל חייב. והנוטע בספינה אע"פ שאינה נקובה אם היא של חרס ומפרש בירו' שאין כלי חרס עומד בפני השרשין והן מפעפעין דרך החרס ויונקין מן הקרקע. אבל של עץ בעי נקיבה. והעולה מאיליו מפרש בירו' דוקא במקום יישוב אבל במקום חורשין לא אם אין עושין כדי טיפול להטפל בהן

להביאו לישוב. ירושל' ר"י בשם ר' ינאי אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשר דכתיב (דברים יד) עשר תעשר וגו':

סעיף ד

א מתני' אילן שנעקר והסלע עמו שטפו נהר והסלע עמו אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב. נעקרה סלע מצדו זעזעתו המחרישה או שזעזעו ועשאו עפר אם יכול לחיות פטור. ואם לאו חייב:

ב גמ' פי' אילן זקן שעקרו הרוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר מן העפר שסביב השרשים עמו והוסיף עליו עפר שם ונשרש בארץ אומדין אותו עובדי אדמה אם היה יכול לחיות מן העפר שבא עמו בלא תוספת עפר אחר הרי הוא כנטוע במקומו ופטור מן הערלה. ולא מיבעיא זה שנעקר ממקומו ונתקיים במקום אחר דה"ל כנטיעה חדשה אלא אפי' במקומו ונתגלו שרשיו בענין שאין יכול להתקיים מסלעו וממקורו אם לא שיוסיפו עליו עפר חייב בערלה:

ג מתני' אילן שנעקר ונשאר בו שורש פטור וכמה יהא בשורש רשב"ג אומר משום ר' אליעזר בן יהודה איש ברתותא כמחט של מתוח:

ד גמ' פי' אם נעקר לגמרי מן הארץ ונשתייר מעט מן השורש בארץ כעובי מחט שמותחים בו הבגד לאחר אריגה להפשיטו ולהרחיבו ומחברין אותו בראשו במחטין אז ידוע שיוכל לחיות במקומו ופטר אף אם הוסיף עליו עפר: תנן בפ"ק דשביעית אילן שנגמם והוציא חליפים מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן דברי ר"ש. כנטיעה פירוש לענין עשר נטיעות שחורשין כל בית סאה בשבילן עד ר"ה ואמרו עלה בירו' אמר רבי יודן בן טרפון רבי שמעון וראב"י אמרו דבר אחד. דאמר ר"ש בן נחמני בשם ר' יונתן בשם ראב"י הגומם את כרמו פחות מטפח חייב בערלה מפני מראית העין דברי חכמים עד שיגום מעם הארץ. הרמב"ם ז"ל פסק כחכמים דדוקא שגממו מעם הארץ. ול"נ הלכה כראב"י דמשנתו קב ונקי וגם ר"ש סבר כוותיה:

סעיף ה

א מתני' אילן שנעקר ובו בריכה שהיא חיה ממנו חזרה הזקינה להיות כבריכה:

ב גמ' מנהג עובדי אדמה שחופרים גומא ולוקחין יחור אחד מן האילן וטומנים אותו באותה גומא ויוצא ראש היחור מצד אחר ונעשה שם אילן ואין דין ערלה נוהג בו בעודו מחובר לאילן ויוצק ממנו אע"פ שגם הוא יונק מן הקרקע ואם נעקר אילן הזקן מן הקרקע ונמצא שכל חיותו ויניקתו עתה מן היחור שהבריך ממנו ועד עתה לא היה דין ערלה

בבריכה כי היתה טפילה לאילן. ועתה שנעקר האילן חוזר האילן להיות טפל לבריכה והיה הבריכה לאילן עתה ומונים להם ג' שנים משעה שנעקר:

ג מתני' הבריכה שנה אחר שנה ונפסקה מונה משעת שנפסקה:

ד גמ' לאחר שגדל האילן שיוצא מן ההברכה ראשונה הבריך ממנו יחור אחד בארץ וכן עשה כמה פעמים זה אחר זה ובכלן אין דין ערלה נוהגת בעוד שהבריכה ראשונה מחוברת לאילן. דלא תימא דוקא ההברכה ראשונה יונקת מן האילן הזקן אבל מכאן ואילך כל אחת יונקת מן הקרקע שתחתיה דאין יניקת האילן מתפשטת כל כך למרחוק קמ"ל דכולן עיקר יניקתן מן האילן הילכך מונין לכולן שני ערלה משעה שנפסקה הראשונה מן האילן: מתני' בריכה שנפסקה והיא מליאה פירות אם הוסיף מאתים אסור: גמ' פי' אם נתוסף הפרי עד שאין בפרי הראשון שהוא מותר מאתים חלקים על התוספת אסור דביטול ערלה הוא באחד ומאתים. הילכך יתלוש אותה מיד ויהיו מותרים בירו' מפרש היאך יש לשער ולעמוד עליו ולידע אם הוסיף על ההיא משנה בפרק חמישי דכלאים הרואה ירק בכרם ואומר כשאגיע שם אלקטנו מותר כשאחזור אלקטנו אם הוסיף מאתים אסור. וגרסינן עלה בירו' דבי רבי ינאי משערים בהדין ירבוזא. כיצד הוא בודק. רב ביבי בשם רבי חנינא לוקט אחד ומניח אחד מה שזה פוחת זה מוסיף. פי' רבי שמשון לוקח ירק אחד ומשער אותו שהוא כמו ירק אחר מאותו מין הנשאר במחובר לא פחות ולא יותר אלא כמוהו. ושוהה כפי הזמן שנשתהה אותו ירק בכרם לאחר שאמר לכשאגיע אלקטנו עד שעת לקיטתו אם הוסיף אותו המחובר אחד ממאתים על אותו שנלקט בידוע שהוסיף הנלקט א' ממאתי' ולישנא דזה פוחת וזה מוסיף אין מתיישב דהוה ליה למימר מה שזה פוחת בו הוסיף זה והרמב"ם ז"ל פירש כיצד משערים אם הוסיף מאתים רואים אם נחתך ירק או תבואה מן הארץ בכמה זמן יבש עד שלא נשאר בו לחה וכשיעור שהייתו לייבש נשתהה לצמוח. כיצד הרי ששהה ליבש עד שלא נשארה בו לחה משנעקר מאה שעות הוו יודע שגדל כל הפרי בק' שעות. וא"כ נשתהה הירק בכרם חצי שעה אחרי שראוהו בידוע שהוסיף מאתים. וכן אילן זקן שנעקר ובו פירות וחזר ושתלו כך הוא דינו שאם מוסיף מאתים אסור אבל אם הרכיב ענף מלא פירות של ערלה בתוך אילן זקן הפירות של הענף אסורים לעולם אפילו גדלו הרבה שאין גדולי היתר מעלין את האיסור. ורבינו יצחק (הכהן) [הזקן] ז"ל כתב כיון דק"ל דערלה נוהגת בשל עובד כוכבים כדתנן בפ"ק דערלה צריך לדקדק היאך אנו מותרין לשתות יין לפי שרגילין בכל שנה להבריך הגפנים בארץ ואחר שהשריש חותכין אותו ונעשה שני גפנים ומונין לשני משעה שנפסקה כדתנן (שם) מונין משעה שנפסק. ועוד תניא בפ"ק דר"ה

(דף ט:) אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב ל' יום לפני ר"ה עלתה לו שנה. ולענין ערלה מיתניא. והא דתניא בת"כ ונטעתם פרט למבריך מכאן אתה אומר ספוקי גפנים וספוקי ספוקי אע"פ שהבריכם בארץ מותר. ההיא מיירי קודם שהפסיקן מן הגפן כדתנן ספוק גפנים ספוק אחר ספוק אף על פי שהבריכם בארץ מותר. והתיר ר"י ז"ל לשתות יין מגפני העובדי כוכבים משום דאמר בפ"ק דקידושין (דף לט.) דספק ערלה מותר אבל בכרמים של ישראל בזו הארץ שישראל עובדין אותן ומבריכים בכל שנה והוא ידוע בכל שנה לא מצאתי היתר. ואני רואה שפשט ההיתר בכל אלו הארצות ואין משגיח בדבר. ותרתי אני בלבי אם אוכל למצוא שום היתר להציל רבים ממכשול. ומצאתי און לי בגמ' דסוטה פרק משוח מלחמה (דף מג.) גבי אלו חוזרין ממערכי המלחמה דקתני התם ולא חיללו פרט למבריך ומרכיב והא אנן תנן אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב. ומשני רבי יוחנן הא מני ראב"י היא ולאו אמר ראב"י כרם כמשמעו ה"נ נטע כמשמעו נטע אין מבריך ומרכיב לא וא"כ לראב"י לענין ערלה נמי לא הוי מבריך (צ"ל ומרכיב וכ"ה בס"י) ומרביע בכלל ונטעתם דכתיב גבי ערלה ואין דין ערלה נוהג בהברכה והרכבה. ואע"ג דלית הלכה כראב"י לענין חוזרין ממערכי המלחמה אלא כסתמא דמתני' דקתני אחד המבריך ואחד המרכיב. מ"מ לעניין ערלה עבדינן כוותיה. כי פסק ר"י (ריש כיצד מברכין) דאין דין נטע רבעי נוהג בחו"ל כמאן דתני כרם רבעי. דקי"ל כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל. וא"כ לענין ערלה נמי בחו"ל נאמר ונטעתם נטיעה אין מבריך ומרכיב לא כראב"י:

סעיף ו

גרסינן בפרק משוח מלחמה (דף מג:) כי אתא רב דימי א"ר יוחנן משום ראב"י ילדה פחותה מטפח חייב בערלה כל שנותיה. משום דמתחזיא כבת שתא. וה"מ שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב. אבל כוליה. כרם קלא אית ליה:

סעיף ז

א מתני' ענקוקלות והחרצנים והזגין והתמד שלהם קליפי רמונים והנץ שלהם קליפי אגוזים והגרעינין אסורים בערלה ומותרין ברבעי. והנובלות כולן אסורות:

ב גמ' ענקוקלות מפרש בירושלמי לשון נוטריקון ענבים דלקו תלתיהון פי' שלקו עד שלא הביאו שלש וי"א משהביא שליש. חרצנים גרעינין. זגין קליפין כזוג שתולין בצואר בהמה החיצון נקרא זוג והפנימי ענבל. והתמד שנתן מים על השמרים או על החרצנים וקלטו המים טעם יין והנץ פרח ע"ג הפטמה והגרעינין גרעין של כל פרי אסורים בערלה. דדרשינן את פריו את הטפל לפריו ומותרין ברבעי דתניא פרי אתה פודה ואי אתה פודה

לא בוסר ולא פגין. והנובלת בפ' כיצד מברכין (דף מ:) מאי נובלת ר"א ור' זירא חד אמר תמרא דזיקי תמרים שהרוח משירן. וחד אמר בושלי כומרי. תמרים שאינן מתבשלין באילן ונותנין אותו במחצלות להתחמם שיהו ראויין לאכילה: מתני' העלין והלולבים ומי גפנים (כשחותכין מן הזמורות נוטף מן הגפן כמו מים) [והסמדר] מותרין בערלה: גמ' דכתיב ערלתו את פריו והני לאו פרי נינהו. ודוקא סמדר אבל פגין אסורין וכן המעמיד בשרף פגין אסורין:

סעיף ח

א מתני' ר' יוסי אומר נוטעין [יחור] של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה:

ב גמ' נוטעין יחור שהעץ מותר בהנאה אבל לא אגוז שהוא אסור בהנאה: ותניא בפרק כל הצלמים (דף מח:) ומודה ר' יוסי שאם נטע והבריך והרכיב שהוא מותר משום דזה וזה גורם מותר. גורם דאיסור האגוז וגורם דהיתר צמיחת הקרקע :

סעיף ט

תנן בפ"ק דר"ה (דף ב.) בא' בתשרי ר"ה לשנים לשמיטין וליובלות ולנטיעה ולירקות. ואמרו עלה בגמ' (דף ט:) לנטיעה מנין דכתיב שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל וכתיב ובשנה הרביעית יהיה (לכם) כל פריו קדש וגו' וכתיב ובשנה החמישית תאכלו (כל) [את] פריו) וגמר שנה שנה מתשרי דכתיב מראשית השנה ועד אחרית שנה ת"ר א' הנוטע וא' המבריך וא' המרכיב ערב שביעית ל' יום לפני ר"ה עלתה לו שנה ומותר לקיימו בשביעית פחות משלשים יום לפני ר"ה לא עלתה לו שנה ואסור לקיימו בשביעית. ופירות נטיעה זו אסורים עד ט"ו בשבט אם לערלה ערלה ואם לרבעי רבעי ופרש"י ופירות נטיעה זו שאמרנו עלתה לו שנה אם חנטו בה פירות לאחר ר"ה של שנה שלישית מיד עדיין אסורין משום ערלה עולמית. שאע"פ שר"ה תשרי לנטיעה. ט"ו בשבט ר"ה לאילן וזו כבר נעשית אילן לפיכך [אין] שנתו מתחדשת לצאת מידי ערלה עד ט"ו בשבט. אבל משם ואילך. אם יחנטו בה פירות תורת רבעי עלייהו ויאכלו בירושלים. ובט"ו בשבט לשנה הבאה יצאו מידי רבעי פירות החונטין בה מכאן ואילך. לכך הועילו שלשים יום שלפני ר"ה [שממהר התירה מט"ו בשבט ועד ר"ה] עכ"ל. משמע קצת מתוך לשונו דדוקא נטיעה זו שעלו לה שלשים יום לשנה החמירו עליה שתמשך שנתה עד ט"ו בשבט אבל אם נטעו פחות משלשים יום לפני ר"ה הואיל ומונין לה שלש שנים מיום ליום [אין] דין לאוסרה עד חמשה עשר בשבט. ולשון ופירות נטיעה זו משמע קצת לומר כן. ועוד מדקאמר ובשנה הרביעית פעמים שברביעית עדיין אסורה משום ערלה משמע שאין לעולם כן אלא דוקא באותה נטיעה שעלתה לה ל' יום לשנה. וה"ר זרחיה

ז"ל פירש דאין חילוק ולא משום חומרא דמחמרי עלה לפי שאין השנים שלימות. אלא קא דריש לה בפרק קמא דכתיב ובשנה הרביעית ובשנה החמישית פעמים שברביעית עדיין אסור משום ערלה ופעמים שבחמישית עדיין אסור משום רבעי. (ס"א והא דקאמר ופירות נטיעה זו כלומר שהנטיעה שגורמת לה לאיסור ערלה היא מושכתה משנה זו לשנה זו עד ט"ו בשבט וכן לרבעי ותו ל"מ) והא דקאמר ופירות נטיעה זו משום דיש חילוק בין נטיעה לאילן אמר נטיעה זו כלומר אע"ג דתשרי ר"ה לנטיעה לכל אילן מונין לו מט"ו בשבט והא דקאמר פעמים משום דהרבה פעמים אינו נהנה עד אחר ט"ו בשבט. ובירושלמי איכא פלוגתא בהני שני פירושים. דגרסינן בירושלמי דראש השנה (פרק א' הלכה ב') אמר רבי אבא בר ממל קמיה דרבי זעירא נראין הדברים כשנטעו שלשים יום לפני ראש השנה אבל כשנטעו פחות משלשים יום לפני ראש השנה אית חמי שנה שלימה לא עלתה לו ותימא הכי. אמר ליה אין. אמר ליה כיני אפילו אם נטען פחות שלשים יום לפני ראש השנה יהא אסור מאי כדון אמר רבי מני מכיון שעומד בתוך שנתו של אילן הוא משלים שנתו. גרסינן בפ"ק דראש השנה (דף י.) תניא אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית שלשים יום לפני ראש השנה. ואם נטע והבריך והרכיב יעקר דברי ר' אליעזר. ר' יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת בשלשה ימים שוב אינה קולטת. ר' יוסי ורבי שמעון אומרים שני שבתות. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לדברי האומר שלשים צריך שלשים ושלשים. ולדברי האומר שני שבתות צריך ב' שבתות ושלשים. ולדברי האומר שלשה צריך שלשה ושלשים. ולפי פירוש ר"ת ז"ל דמילתא דרב נחמן לא קאי אשביעית כלל דלשביעית לא בעינן שיהא נקלט קודם תוספת שביעית אלא רק שלא יהא נקלט בשביעית עצמה. דתנן בפרק ב' דשביעית האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה מתעשרים לשעבר ומותרים בשביעית אלמא אינם אסורים מה שנשרשים בתוספת שביעית. אלא לענין ערלה קאמר לדברי האומר שלשים לקליטה צריך לגבי ערלה שלשים ושלשים כדי שיהא נקלט שלשים יום לפני ר"ה: ולענין קליטה קי"ל כרבי יוסי ור"ש דאמרי שני שבתות דאמר בסוף הערל (דף פג.) אמרי בי רב משמיה דרב הלכה כרבי יוסי באנדרוגינוס ובהרכבה ושמואל קאמר התם דהלכה כרבי יהודה דאמר שלשה ימים וקיימא לן כרב באיסורי הילכך אם נטע בט"ו באב עלתה לו שנה ויראה דהאידנא אין חנטה בשום אילן קודם ט"ו בשבט ולכך אין נזהרים בערלה אלא שלש שנים. ויש ה"ג שכתוב בהן ופירות שנת הרביעית דפריק להו אסורים עד דנפקא שתא ועיילא חמישית. ושבוש הוא דבהכי לא איירי בפרק קמא דר"ה אלא אותם שחנט. ברביעית קודם ט"ו בשבט אסורים לעולם והחונטים אחר ט"ו בשבט

מותרים לאחר פדיה מיד והאידנא אין נוהג אלא כרם רבעי. דקיימא לן הלכה כדברי המיקל בחוצה לארץ. ולאחר שנלקט כל הכרם מחלל כל הענבים על פרוטה אחת ומברך אקב"ו על פדיון כרם רבעי ושוחק הפרוטה ומפזרו לרוח או זורה לנהר :